

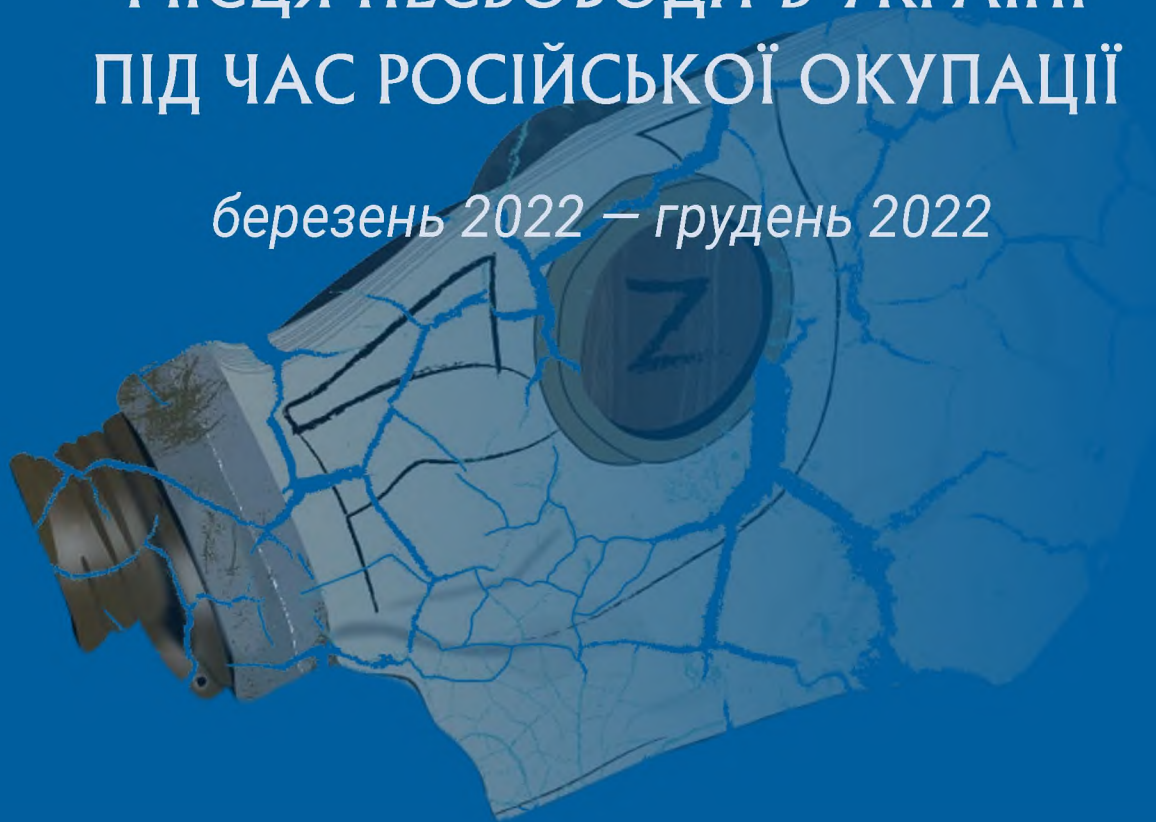
Данський інститут проти катувань «DIGNITY»
СЕРІЯ ПУБЛІКАЦІЙ ПРО КАТУВАННЯ ТА ОРГАНІЗОВАНЕ НАСИЛЬСТВО

№ 42

ДЕВ'ЯТЬ КІЛ ПЕКЛА

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ
ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

березень 2022 — грудень 2022

Данський інститут проти катувань «DIGNITY»
СЕРІЯ ПУБЛІКАЦІЙ ПРО КАТУВАННЯ ТА ОРГАНІЗОВАНЕ НАСИЛЬСТВО № 42

ДЕВ'ЯТЬ КІЛ ПЕКЛА

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ
ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

березень 2022 – грудень 2022

переклад з англійської

2023

Автори:

Вадим Човган (DIGNITY)
Михайло Романов (ХПГ)
Василь Мельничук (EPLN)

Долучилися:

Костянтин Автухов (УБТ)
Вероніка Черкез (УБТ)
Андрій Діденко (ХПГ)
Павло Федоров (ЗВУ)
Юлія Крікорян (EPLN)
Олена Прашко (УБТ)
Ольга Шевченко (ХПГ)
Ганна Скрипка (ЗВУ)
Юг де Сюреман (EPLN)
Олег Цвілій (ЗВУ)
Влад Єгоров (УБТ)
Сергій Зуйков (ЗВУ)

Редактори:

Тереза Райттер (DIGNITY)
Грант Шубін (DIGNITY)
Тетяна Соколан (DIGNITY)

Автори висловлюють подяку колегам, які зробили внесок у підготовку цього звіту, але побажали залишитися анонімними

«Дев'ять кіл пекла»: місця несвободи в Україні під час російської окупації. Березень 2022 – грудень 2022. Серія публікацій про катування та організоване насильство № 42 (перекл. з англійської) / Вадим Човган, Михайло Романов, Василь Мельничук. 2023. – 76 с.

Назва цього звіту «Дев'ять кіл пекла» натхнена інтерв'ю з людиною, яка пережила катування під час ув'язнення у Північній колонії № 90 у Херсонській області. В'язень не міг більше терпіти катування і попросив, щоб його вбили. Кат спочатку отримав дозвіл на вбивство від свого керівника, але потім, посилаючись на алегорію з твору «Пекло» Данте, сказав: «Почекай, ще рано. Ти ще не пройшов усіх семи (цитата) кіл пекла!» Кат, очевидно, мав на увазі «дев'ять кіл пекла».

Ми висловлюємо подяку Міністерству закордонних справ Данії та Французькій фундації (La Fondation de France) за щедру фінансову підтримку, надану для роботи, що призвела до публікації цього звіту.

**MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK**

- © Вадим Човган, Михайло Романов, Василь Мельничук, 2023
- © DIGNITY – Данський інститут проти катувань, 2023
- © EPLN – Європейська мережа судового захисту прав в'язнів, 2023
- © ГО «Харківська правозахисна група», 2023
- © ГО «Україна без тортур», 2023
- © ГО «Захист в'язнів України», 2023

ЗМІСТ

1. ПІДСУМКИ ТА ВИСНОВКИ.....	4
a) Місця несвободи в умовах війни.....	4
b) Виявлені порушення.....	6
2. ВСТУП.....	10
3. МЕТОДОЛОГІЯ.....	12
4. МІСЦЯ НЕСВОБОДИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	13
a. Пенітенціарні установи.....	13
b. Поліцейські заклади.....	23
c. Соціальні та медичні заклади.....	23
5. ВИЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ (СТАТИСТИКА).....	25
6. КАТУВАННЯ ТА ІНШІ ВИДИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ.....	28
i) Офіційні місця несвободи.....	28
ii) Неофіційні місця несвободи.....	48
7. УМОВИ ТРИМАННЯ.....	59
i) Офіційні місця несвободи.....	59
ii) Неофіційні місця несвободи.....	63
8. ВБИВСТВА.....	66
i) Офіційні місця несвободи.....	66
ii) Неофіційні місця несвободи.....	68
9. РУЙНУВАННЯ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ УДАРІВ.....	71

За рік, що минув після вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, постійний потік зображень і повідомлень змальовує жахливу картину порушень прав людини та міжнародних злочинів, які, очевидно, є стратегією російської війни. Водночас, відносно мало інформації з'являється з тих районів України, де Росія перебуває як окупаційна влада. Цей звіт заповнює цю прогалину, представляючи результати моніторингу та документування порушень прав людини та інших порушень міжнародного права, скоєних у місцях несвободи на непідконтрольних уряду України територіях (НПУТ¹) у період з березня по грудень 2022 року.

Звіт охоплює широкий спектр місць несвободи, зокрема пенітенціарні установи (виправні колонії² та слідчі ізолятори), установи поліції, а також соціальні та медичні установи. Крім того, він охоплює неофіційні місця несвободи, такі як імпровізовані катівні. Згідно з цим звітом, у цих місцях несвободи задокументовано численні порушення міжнародного права прав людини та гуманітарного права, включаючи катування та інші нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведінки та покарання, умисні вбивства та військові удари. На основі 725 задокументованих епізодів у звіті окреслено ключові закономірності та тенденції.

Цей звіт ґрунтується на інформації та доказах порушень міжнародного права на основі 121 інтерв'ю з жертвами та свідками, які перебували в російському ув'язненні (проведені безпосередньо нами (64) та третіми особами (57)), а також на даних з відкритих джерел.

Зібрані дані були верифіковані з метою забезпечення їхньої достовірності. До цього звіту включено лише ті дані, які відповідають стандарту «достатніх підстав вважати».

Висновки, представлені у цьому звіті, були підготовлені спільно Данським інститутом проти катувань (DIGNITY), Європейською мережею судового захисту прав в'язнів (EPLN), ГО «Харківська правозахисна група» (ХПГ), ГО «Україна без тортур» (УБТ) та ГО «Захист в'язнів України» (ЗВУ).

Основні висновки

А) МІСЦЯ НЕСВОБОДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Пенітенціарні установи

Початкове швидке просування російських військ в Україну одразу після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року призвело до того, що 11 в'язниць на півдні та сході України (Миколаївська, Херсонська, Запорізька та Донецька області), в яких загалом утримувалося 3103 в'язнів, не були евакуйовані, внаслідок чого тюремний персонал та в'язні опинилися під росій-

¹ Для зручності читання термін «непідконтрольна уряду України територія», що використовується в цьому документі, відноситься до територій, окупованих російськими військами після 24 лютого 2022 року. Там, де йдеться про непідконтрольну уряду територію в цілому, тобто включно з Кримом і тими частинами Донбасу, які були окуповані Росією до лютого 2022 року, це додатково зазначено.

² У цьому звіті терміни «колонія» та «виправна колонія» вживаються як взаємозамінні і означають установи, де ув'язнені відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Ключовою особливістю колоній є колективне проживання ув'язнених у гуртожитках замість індивідуального утримання в камерах. Також у цьому звіті вживаються як взаємозамінювані терміни «в'язниця», «СІЗО» та колонія. На додаток, для зручності, терміни «в'язень» та «ув'язнений» місцями вживається як родове поняття для «засуджений» та/або «ув'язнений» (особа, що тримається під вартою).

ською окупацією. На цих початкових етапах українська влада не надала чітких вказівок щодо того, як персонал та в'язні повинні реагувати на вторгнення та окупацію, особливо у випадку обстрілів з боку російських збройних сил. Пізніше, навесні та влітку 2022 року, українська влада евакуювала засуджених з щонайменше 13 в'язниць, розташованих поблизу районів, де відбувалися активні бойові дії.

Відповідно до міжнародного гуманітарного права, Російська Федерація взяла на себе відповідальність за поведінку та умови тримання в'язнів як частини цивільного населення, що перебуває під її контролем, у тому числі що стосується забезпечення предметами першої необхідності³. Однак гуманітарна ситуація в місцях несвободи на непідконтрольних уряду територіях швидко погіршилася, оскільки регулярне постачання з України були перервані, а нова російська адміністрація, яка здійснювала нагляд за цими місцями, не запропонувала жодної належної заміни. Як наслідок, через брак постачання та використання деяких в'язниць як військових баз, в'язні спочатку були переведені та сконцентровані в кількох в'язницях Херсонської області, а потім переведені без їхньої згоди до інших в'язниць на непідконтрольній уряду території або в Росію. Такі переміщення без згоди постраждалих осіб, що супроводжуються приховуванням їхньої долі або місцезнаходження, є насильницькими зникненнями та порушують міжнародне право⁴.

З моменту отримання контролю над українськими в'язницями російські військовослужбовці та колишні українські тюремні співробітники, які погодилися співпрацювати з російською окупаційною владою, вчиняли порушення прав людини та міжнародні злочини щодо в'язнів. Ці порушення включали умисні вбивства, катування та інші види жорстокого поводження, а також погрози їх застосування, примусову працю, в тому числі у військових цілях, примусове нав'язування російського громадянства та примусову участь у незаконних референдумах про анексію Росією окупованих українських територій. Ці та інші порушення детально описані в цьому звіті з акцентом на досвіді окремих постраждалих у формі їхніх безпосередніх свідчень.

На непідконтрольних уряду територіях в'язнів залишали у в'язницях, навіть якщо вони були розташовані в зоні активних бойових дій або використовувалися як російські військові бази. Більше того, в деяких випадках російські артилерійські системи були розміщені поруч з місцями позбавлення волі, фактично перетворюючи їх та в'язнів, які перебували в них, на щити. Як наслідок, багато в'язниць стали мішенню для артилерійських ударів і були пошкоджені, що призвело до поранень і загибелі персоналу та в'язнів.

Поліцейські заклади

За даними Міністерства внутрішніх справ України, після вторгнення 24 лютого 2022 року під російською окупацією опинилися щонайменше 100 поліцейських закладів. Російські військові та окупаційна поліція на непідконтрольних уряду територіях використовували поліцейські заклади як офіси, житло та місця несвободи. Окупаційна поліція складалася з росіян та українців, які погодилися служити в інтересах Росії.

Російські військовослужбовці використовували відділки поліції для встановлення окупаційного режиму, затримуючи місцевих жителів і катуючи їх одразу після окупації. Першочергови-

³ Див. напр. Частина I Четвертої Женевської конвенції (щодо захисту цивільних осіб під час війни) від 12 серпня 1949.

⁴ Визначення насильницьких зникнень можна знайти у ст. 2 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (2010 р.). Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (2010) та Декларації ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (1992). Такі переміщення на територію Російської Федерації порушують міжнародне гуманітарне право: Статті 49 і 76 Женевської конвенції (IV) про цивільне населення 1949 року; це є серйозним порушенням Женевських конвенцій (див. статтю 85 (4) (а) Додаткового протоколу I) і воєнним злочином відповідно до Римського статуту МКС (стаття 7 (1) (i), стаття 8 (2) (b) (viii)).

ми мішенями були колишні українські державні службовці, зокрема вчителі та лідери громад, колишні та відставні українські військовослужбовці або поліцейські, а також звичайні цивільні особи (включно з дітьми), відомі своїми патріотичними настроями або підозрювані у будь-якій підтримці української держави. Той факт, що російські окупаційні війська націлилися на ці групи, свідчило про їхній намір покарати і залякати тих, кого вважають загрозою для російського окупаційного режиму на відповідних територіях.

Майже повсюдно катівні створювалися в підвалах відділків поліції. Офіційні камери відділків поліції та ізоляторів тимчасового тримання («ІТТ»)⁵ також використовувалися для утримання та катування цивільних осіб. Такі катівні та камери здебільшого були виявлені після звільнення Збройними силами України частини непідконтрольних територій.

Соціальні та медичні заклади

Невдовзі після початку окупації адміністрації соціальних та медичних закладів (психіатричних лікарень, закладів для дітей та людей похилого віку) почали намагатися підтримувати регулярну роботу в умовах нестачі персоналу та перебоїв з постачанням предметів першої необхідності, таких як вода, їжа та медикаменти. За таких умов адміністрації намагалися захистити утриманців цих закладів від військових ударів, а також забезпечити базові потреби і мінімально прийнятні умови тримання. Ці установи були змушені значною мірою покладатися на підтримку місцевих волонтерів та власні ресурси окремих співробітників.

Через проблеми із заміщенням регулярних поставок та бойові дії, що тривали, багатьох осіб, які утримувалися в соціальних установах, як і в пенітенціарних установах, переводили в інші заклади на непідконтрольних уряду України територіях та в Росію, за повідомленнями, без їхньої згоди.

Наразі немає консолідованих достовірних даних щодо кількості таких закладів, які опинилися під російською окупацією на непідконтрольних уряду України територіях. Однак кількість осіб, які залишилися в таких установах, ймовірно, є значною. Наприклад, станом на березень 2022 року у щонайменше 42 українських соціальних закладах на непідконтрольних уряду територіях залишалось близько 6000 осіб, які були відрізані від підтримки та постачання. Станом на 25 березня 2022 року найбільша кількість таких закладів була в Херсонській області – щонайменше 10 закладів.

В) ВИЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ

Катування та інші види жорстокого поводження

Наші висновки ґрунтуються на 152 задокументованих випадках катувань та інших видів жорстокого поводження в місцях несвободи. Згідно з повідомленнями, російські військові та інші посадові особи використовували катування в місцях несвободи як інструмент для підтримки та зміцнення свого окупаційного режиму. Основними цілями катувань були залякування цивільного населення, в тому числі затриманих, та забезпечення більш ефективного контролю над непідконтрольною уряду територією в цілому, та місцями несвободи зокрема. Іншими суміжними цілями катувань були отримання інформації та покарання цивільних осіб за їхню проукраїнську патріотичну позицію або за будь-які зв'язки з людьми, які займають таку позицію, особливо це стосувалось родичів військовослужбовців Збройних сил України.

⁵ Ізолятори тимчасового тримання (ІТТ) – це поліцейські установи, призначені для короткострокового утримання (до 10 діб) підозрюваних перед поміщенням їх до слідчих ізоляторів. ІТТ також використовуються для ув'язнення з іншими цілями, наприклад, для відбування адміністративного стягнення у вигляді арешту.

Що стосується офіційних місць несвободи, то катування та інші види жорстокого поводження швидко стали інструментом вибивання зізнань з в'язнів, залякування та примусу їх до підпорядкування новоствореній окупаційній російській адміністрації. Катування застосовувалися з самого початку встановлення контролю над в'язнями для створення атмосфери страху і покори серед в'язнів. Наприклад, першими в'язнями, яких катували, були ті, хто відкрито підтримував тюремну субкультуру і, таким чином, вважався неформальним лідером серед в'язнів. В'язнів також піддавали тортурам, іншому жорстокому поводженню та погрозам, щоб змусити їх прийняти російське громадянство, взяти участь у фіктивних референдумах і примусити працювати на різних військових роботах, таких як копання окопів і будівництво укріплень.

Крім того, катування застосовувалися до цивільних осіб у так званих «фільтраційних таборах» – неофіційних місцях несвободи, які використовувалися для «фільтрації» цивільних осіб з метою виявлення тих, хто міг становити навіть найменшу загрозу для окупаційного режиму.

Методи катування включали як фізичні, так і психологічні тортури (див. вставку 1). Слід зазначити, що цей перелік не є вичерпним, а лише відображає найбільш поширені методи катувань. Види катувань, що застосовувалися, варіювалися залежно від місця застосування катувань, доступності конкретних знарядь, а також від особистості злочинців – звідси і різноманітність методів.

Вставка 1: Задokumentовані методи катувань та інших видів жорстокого поводження

Фізичні

- Побої, удари ногами, кулаками, стусани
- Ураження електричним струмом, у тому числі через під'єднання проводів до геніталій
- Катування незручними позами
- Удушення (протигаз, пакет на голові)
- Нелюдські умови тримання
- Позбавлення (рухомого простору, світла, свіжого повітря, їжі, води, сну, санітарних умов, ліків)
- Надмірно туге затягування наручників

Психологічні

- Імітація страти, постріли поряд з частинами тіла
- Нараження на звуки вибухів і пострілів
- Погрози страти та/або заповідання тілесних ушкоджень, у тому числі щодо близьких родичів
- Приниження

Створення імпровізованих катівень було одним із перших адміністративних рішень російської окупаційної влади, що супроводжувалося придушенням будь-якої опозиції до їхньої адміністрації. У багатьох випадках такі місця знаходили після звільнення окупованих міст, селищ і навіть деяких сіл. Наші висновки свідчать, що створення катівень і катування в них людей було рутинною практикою в усіх окупованих російськими військами населених пунктах. Такими місцями несвободи здебільшого були підвали приватних будинків та офіційних установ (наприклад, відділків поліції, шкіл, лікарень, залізничних станцій). До них також належали інші місця, такі як гаражі, заводи, сільськогосподарські прибудови та інші приміщення. Катування та інші види жор-

стокого поводження в неофіційних місцях несвободи часто супроводжувалися іншими порушеннями прав людини, такими як незаконне затримання та позасудові страти.

Крім того, з 64 в'язнів з в'язниць на непідконтрольних уряду територіях, з якими ми безпосередньо провели інтерв'ю, 55 стверджували, що російська окупаційна влада застосовувала катування та інші види жорстокого поводження в їхніх установах. Ми отримали свідчення з 7 в'язниць, які знаходилися на непідконтрольних уряду територіях, і в них містяться достовірні твердження про катування та інші види жорстокого поводження в усіх цих установах.

Враховуючи повсюдність катувань та інших видів жорстокого поводження в офіційних та неофіційних місцях несвободи, їх широке географічне поширення, спільність методів та цільової аудиторії постраждалих в окупованих регіонах та місцях несвободи, катування та інші види жорстокого поводження можна вважати широко розповсюдженими та систематичними.

Неналежні умови тримання

Умови в офіційних місцях несвободи на непідконтрольних уряду територіях різко погіршилися після окупації, оскільки регулярне постачання води, електроенергії та опалення було припинено. Ланцюги постачання продуктів харчування, медикаментів та інших предметів першої необхідності були розірвані. Крім того, багато співробітників місць несвободи – іноді до 80% – залишили службу з різних причин, таких як евакуація або небажання співпрацювати з окупаційною владою. Забезпечення гідних умов тримання стало неможливим, оскільки в адміністрації закінчилися необхідні людські та матеріальні ресурси.

У перші періоди окупації місця несвободи на непідконтрольних уряду територіях продовжували покладатися на свої запаси продуктів харчування, медикаментів та інших предметів першої необхідності. Пізніше виявилось, що російські окупаційні війська не планували безперервності цих поставок. Адміністрації місць несвободи були змушені покладатися на волонтерів та інші альтернативи, такі як звернення до інших державних установ з проханням поділитися своїми запасами (наприклад, медикаментами з місцевих лікарень). Відсутність планів налагодження нових ланцюгів постачання з боку російської окупаційної влади, можливо, була причиною переведення в'язнів та пацієнтів/утриманців відповідних установ на територію Росії, де таке постачання могло бути забезпечене.

Що стосується неофіційних місць несвободи, то вони є незаконними і за визначенням непридатними для утримання людей, оскільки не призначені для цього. Такі неофіційні місця на непідконтрольних уряду України територіях характеризуються вкрай поганими умовами тримання, включаючи відсутність їжі та питної води, відсутність туалетів, відсутність свіжого повітря, природного та/або штучного освітлення. У багатьох випадках такі умови поєднувалися з фізичним жорстоким поводженням і могли бути прирівняні до катувань.

Вбивства

Відомо про численні повідомлення про вбивства, скоєні російськими військовослужбовцями в неофіційних місцях несвободи. Наприклад, у своїй нещодавній доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) задокументувало 30 випадків страт цивільних осіб під час тримання в місцях несвободи. Згідно з тематичним звітом УВКПЛ за грудень 2022 року⁶, цивільних осіб утримували в будинках, підвалах, гаражах, промислових чи офісних комплек-

⁶ Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Вбивства цивільних осіб: Свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській та Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну», грудень 2022 року: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-ONCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf>

сах або інших приміщеннях, в яких розміщувалися російські війська. У більшості випадків руки жертв вбивств у місцях тримання під вартою були сковані кайданками або зв'язані скотчем, на тілах були травми, що свідчили про катування або інше жорстоке поводження перед вбивством⁷. Висновки цього звіту підтверджують ці події, а також свідчать про те, що неофіційне тримання в місцях несвободи часто передувало катуванням і вбивствам цивільних осіб.

Щодо офіційних місць несвободи, то повідомлення про вбивства в цих установах надходять рідше, ніж про інші види порушень, такі як катування. Тим не менш, російські військовослужбовці, за отриманою інформацією, вбивали в'язнів під фальшивим приводом придушення заворушень, але насправді ці вбивства нібито були спрямовані на встановлення «нового внутрішнього порядку», що ґрунтується на страху. Крім того, офіційні місця несвободи, такі як відділення поліції, як стверджувалося, також використовувалися для катувань і страт цивільних осіб.

Випадки вбивств здебільшого були виявлені українськими правоохоронними органами після звільнення частини непідконтрольних територій. Багато таких повідомлень були оприлюднені і використані в цьому звіті для демонстрації закономірностей у поведінці російських військових. Крім того, висновки цього звіту підтверджуються інформацією, отриманою із закритих джерел, зокрема, нашими інтерв'ю з в'язнями.

Військові удари

За період, охоплений цим звітом, було зафіксовано багато випадків обстрілів та пошкоджень приміщень місць несвободи. Цей розділ, в якому розглядаються обстріли, охоплює не лише інциденти на непідконтрольних уряду територіях, а й на підконтрольних, оскільки це дозволяє продемонструвати, як контекст війни безпосередньо впливає на місця несвободи по всій території України. Такі інциденти здебільшого склалися з артилерійських обстрілів колоній, слідчих ізоляторів та соціальних установ. Обстріли призводили до руйнування цих місць, пошкодження інфраструктури об'єктів, поранень, а іноді й загибелі персоналу установ виконання покарань, засуджених, працівників соціальних установ та їхніх мешканців.

За даними Міністерства юстиції України, було пошкоджено щонайменше 22 в'язниці, внаслідок чого 5 співробітників в'язниць загинули, а ще 5 отримали поранення. Щонайменше 1 в'язень був убитий. Однак ці цифри не відображають постраждалих у в'язницях на непідконтрольних уряду територіях, які важко, або навіть неможливо, повністю зафіксувати. Наприклад, за повідомленнями, щонайменше 53 українських військовополонених загинули внаслідок вибуху в Оленівській колонії в Донецькій області, що неможливо перевірити, оскільки Росія відмовилася надати доступ до цієї в'язниці спеціально створеній місії ООН. Обстріли місць несвободи відбувалися навіть під час евакуації. Наприклад, під час евакуації психіатричної лікарні в селі Стрілеча Харківської області загинули щонайменше 4 медичних працівники, а 2 пацієнти отримали поранення.

⁷ Там само.

Невдовзі після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року українська влада втратила фактичний контроль над усіма офіційними державними установами на територіях сходу та півдня України, які опинилися під російською окупацією. Ці установи включали місця позбавлення волі, такі як в'язниці (11), поліцейські заклади (щонайменше 100) та певні соціальні установи, такі як психіатричні лікарні. Крім того, Росія стверджувала та підтримувала свою окупацію, створивши розгалужену мережу неофіційних місць несвободи в кожному окупованому місті та селищі, а також у деяких селах.

Навіть у мирний час місця несвободи є установами з підвищеним рівнем контролю, в яких існує високий ризик порушення прав людини. Саме з цих причин міжнародні договори з прав людини зобов'язують держави забезпечити постійний моніторинг таких місць зовнішніми та незалежними експертними органами. Однак в умовах російської окупації в Україні таких органів не існує і вони не можуть функціонувати. Місця несвободи стали повністю закритими для будь-яких зовнішніх відвідувань і нагляду, а в'язні перебувають під повною владою російських збройних сил.

До «конвенційних» ризиків, на які наражаються в'язні у місцях несвободи, додаються загрози, притаманні зоні активних бойових дій. Зокрема, в'язні на окупованих територіях України зіштовхуються з додатковими ризиками, пов'язаними з військовими діями, включаючи артилерійські обстріли, відсутність води, опалення та електрики, нестачу продуктів харчування та інших життєво необхідних речей.

У відповідь на ці підвищені ризики порушень прав людини та міжнародних злочинів, наші організації⁸ здійснюють постійний моніторинг місць несвободи на окупованих територіях України від початку вторгнення. Враховуючи відсутність прямого доступу до таких місць, ми застосували додаткові методи спостереження та аналізу, такі як непрямий моніторинг. Ці методи застосовуються дистанційно і включають збір та перевірку інформації з відкритих джерел, опитування колишніх в'язнів та інших свідків, підтримання контактів із затриманими, їхніми родичами та працівниками місць несвободи. Через надзвичайний ризик репресій проти в'язнів у тюрмах, які досі перебувають під контролем Росії, наша команда обмежила свої контакти з цією категорією осіб і зосередилася на проведенні інтерв'ю з ними постфактум після їхнього звільнення.

Цей звіт є першим у серії публікацій про поводження з ув'язненими людьми та умови тримання в місцях несвободи на окупованих Росією українських територіях. Основна мета нашого моніторингу – систематично виявляти, аналізувати та документувати види, масштаби й закономірності грубих порушень прав людини та міжнародних злочинів, скоєних в офіційних та неофіційних місцях несвободи на цих територіях.

Що стосується тематики, звіт обмежений тематичними сферами експертизи організацій-авторів: катування та інші порушення прав людини в місцях несвободи. Крім того, ми зосередили увагу на загальному впливі війни на місця несвободи, на їхній персонал та в'язнів. Особисті розповіді та пряма мова постраждалих і свідків використані в цьому звіті для того, щоб детально описати, як розгорталася окупація та як вона сприймалася очима в'язнів.

⁸ DIGNITY – Данський інститут проти катувань, Європейська мережа судового захисту прав в'язнів (EPLN), Харківська правозахисна група, «Україна без тортуру» та «Захист в'язнів України».

Ми сподіваємося, що цей звіт допоможе задокументувати та розкрити характер порушень прав людини та міжнародних злочинів, що скоюються в умовах російської окупації, і тим самим сприятиме просуванню зусиль щодо притягнення винних до відповідальності. Хоча це насамперед моніторинговий звіт з прав людини, значна частина зібраної інформації може свідчити про порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, а також про військові злочини та злочини проти людяності.

Хоча ми анонімізували частину інформації, наданої в цьому звіті, з міркувань захисту та безпеки персональних даних, наші організації можуть поділитися додатковою інформацією з органами та суб'єктами, що займаються притягненням до відповідальності винних, залежно від мети та характеру запиту. Із запитом, будь ласка, звертайтеся до нас за адресою: info@dignity.dk

Цей звіт ґрунтується насамперед на таких методах збору, збереження та аналізу інформації: Проведення інтерв'ю та ведення письмового листування з потерпілими та свідками. Збір інформації з відкритих джерел, включаючи соціальні медіа-платформи та веб-сайти. Використання інших джерел інформації, таких як керівництво пенітенціарної системи, адміністрація місць несвободи, родичі в'язнів та тюремний персонал. Перевірка вищезгаданих джерел на предмет їхньої автентичності та надійності. Збереження та аналіз зібраної інформації відбувався в захищеній базі даних, розробленій за підтримки HURIDOCs⁹.

Цей звіт ґрунтується на інформації з 121 інтерв'ю, проведених безпосередньо авторами звіту (64), або взятих з відеозаписів та/або стенограм інтерв'ю, опублікованих у відкритому доступі третіми особами, у тому числі журналістами та іншими правозахисними організаціями (57).

Для проведення інтерв'ю з постраждалими та свідками, які залишилися на непідконтрольній уряду України території, ми зустрічалися з колишніми в'язнями, які утримувалися на цих територіях і переїхали на підконтрольну Україні територію після звільнення з непідконтрольної території або з Росії (після переведення туди з непідконтрольної території). Ми також опитували в'язнів під час візитів до в'язниць на підконтрольній території, зокрема тих, хто був евакуйований з Херсонської області після її звільнення.

Щодо інформації з відкритих джерел, то ми зафіксували та використали 659 матеріалів, що містять звинувачення у різних порушеннях прав людини та/або міжнародних злочинах.

Висновки включались до цього звіту за умови, що вони відповідають стандарту «достатніх підстав вважати», коли на основі наявної інформації звичайний розсудливий спостерігач має достатні підстави вважати, що подія відбулася саме так, як її описано.

⁹ HURIDOCs (Human Rights Information and Documentation Systems) – це неурядова організація, яка допомагає правозахисним організаціям збирати, організовувати та використовувати інформацію, пов'язану із захистом прав людини. Автори цього звіту вдячні за важливу підтримку, яку HURIDOCs надає нашим організаціям.

Вплив окупації на місця несвободи відрізнявся залежно від типу місця несвободи. В'язниці, з їх розвиненою інфраструктурою та «стійким» населенням, використовувалися у різних військових цілях. Наприклад, російські збройні сили використовували майно в'язниць для зберігання боєприпасів і військової техніки, використовували житлові приміщення для власного проживання, а також залучали в'язнів до праці (наприклад, для копання окопів). Катування та жорстоке поводження застосовувалися для вимагання від в'язнів покори та несупротиву новій адміністрації. У свою чергу, поліцейські відділки використовувалися для короткострокового тримання, допитів і залякування місцевого населення, особливо тих, хто виявляв патріотичну позицію або мав зв'язки з українськими військовими. Що стосується соціальних закладів, то вони найбільше постраждали від незадовільної гуманітарної ситуації, особливо від нестачі продуктів харчування та медикаментів.

Нижче наведено детальну інформацію про особливі умови в кожному типі цих установ.

А. ПЕНІТЕНЦІАРНІ УСТАНОВИ

Після 24 лютого 2022, Україна втратила контроль над 11 пенітенціарними установами (3 слідчими ізоляторами та 8 колоніями), які були або залишаються розташованими на непідконтрольних уряду України територіях.

Станом на 1 березня 2022 року

- Маріупольський слідчий ізолятор, Донецька обл. — 349 осіб
- Приазовська виправна колонія № 107, Запорізька обл. — 99 осіб
- Старобільський слідчий ізолятор, Луганська обл. — 332 особи

Станом на 1 травня 2022 року

- Херсонський слідчий ізолятор, Херсонська обл. — 286 осіб
- Голопристанська виправна колонія № 7, Херсонська обл. — 231 особа
- Дар'ївська виправна колонія № 10, Херсонська обл. — 704 особи
- Північна виправна колонія № 90, Херсонська обл. — 838 осіб
- Снігурівська виправна колонія № 5, Миколаївська обл. — 98 осіб
- Веселівський виправний центр № 8, Запорізька обл. — 79 осіб
- Приморська виправна колонія № 145, Запорізька обл. — 21 особа

Станом на 1 червня 2022 року

- Мелітопольська установа виконання покарань № 144, Запорізька обл. — 64 особи

За офіційними даними, отриманими від Міністерства юстиції України, загалом у зазначених в'язницях утримувалася **3101 особа**¹⁰. До 24 лютого 2022 року, було захоплено 28 в'язниць на

¹⁰ З незрозумілих причин у наведеному вище переліку установ, наданому Міністерством юстиції України, відсутня ще одна колонія, яка опинилася під окупацією — Херсонська виправна колонія № 61. Ця колонія знаходиться поруч із Херсонським слідчим ізолятором. Російські війська встановили повний контроль над Хер-

непідконтрольних уряду України територіях під час попередніх етапів війни (тобто з 2014 року), що становить приблизно 15000 в'язнів.

Евакуація

Тривалий час після 24 лютого 2022 року можливість евакуації була незрозумілою для в'язнів та працівників пенітенціарних установ. Міністерство юстиції України опублікувало свій перший офіційний коментар щодо евакуації лише 31 серпня — через шість місяців після повномасштабного вторгнення. У Мін'юсті зазначили, що:

— Евакуація засуджених та осіб, взятих під варту, з місцевостей, наближених до районів ведення бойових дій, здійснюється до відповідних установ для попереднього ув'язнення та виконання покарань, які розташовані в безпечній місцевості. Рішення про проведення такої евакуації, а також оповіщення про її початок — повноваження відповідних військових командувань разом із військовими адміністраціями¹¹.

Незважаючи на деталізоване законодавство щодо процедури евакуації¹², **11 в'язниць** опинилися під контролем Росії після 24 лютого.

Заступник Міністра юстиції України, відповідальна за пенітенціарну систему, Олена Висоцька прокоментувала ситуацію наступним чином:

— Ми готувалися до евакуації установ, але не до такої кількості. Ми не очікували такого широкого фронту. Мін'юст планував евакуювати колонії та СІЗО, розташовані неподалік окупованих з 2014 року територій Донецької та Луганської областей. Однак зробити це завадили формальності. Як міністерство ми не можемо самостійно ухвалювати такі рішення і забезпечувати їх виконання... У цьому задіяні кілька органів. Рішення про евакуацію ухвалюють військово-цивільні адміністрації. Перевезенням займається Нацгвардія — це міністерство внутрішніх справ¹³.

Разом з тим деяку частину в'язниць було евакуювано на більш пізніх етапах. За інформацією, отриманою нами від Міністерства юстиції, станом на 30 серпня 2022 року на підставі рішень обласних військових адміністрацій Донецької, Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей Міністерство юстиції евакуювало засуджених та осіб, узятих під варту, з 13 установ виконання покарань¹⁴.

соном 02 березня 2022 року. На початку травня 2022 року вони повністю витіснили українську владу з місць позбавлення волі. 11 листопада 2022 року українські війська звільнили Херсон і частину Херсонської та Миколаївської областей, де розташовані деякі з перелічених в'язниць.

¹¹ Прес-реліз Міністерства юстиції, опублікований 31 серпня 2022 року: https://www.facebook.com/minjust.official/posts/457529593079805/?paipv=0&eav=AfbNT1smEEUsTR-TGkzq21C9thHA2647H6vZVqLPyPsOrQ_EikohXZ5VfSpK-MMBmso4&_rdr

¹² Евакуація здійснюється відповідно до «Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 року № 934. Згідно з постановою, прийняття рішення про евакуацію, а також оповіщення про її початок належить до компетенції відповідного військового командування разом з військовими адміністраціями. На Міністерство юстиції покладено організацію проведення евакуації.

¹³ *Загратовані двічі: українські СІЗО та колонії в окупації*: <https://www.dw.com/uk/zagratovani-dvici-so-vidbuvaetsa-v-ukrainskih-vaznicah-v-okupacii/a-63606724?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>

¹⁴ Вільнянська установа виконання покарань (№ 11), Дружелюбівський виправний центр (№ 1), Вільнянська виправна колонія (№ 20), Софіївська виправна колонія (№ 55), Оріхівська виправна колонія (№ 88), Кам'янська виправна колонія (№ 101), Покровська виправна колонія (№ 17), Бахмутська установа виконання покарань (№ 6), Торецька виправна колонія (№ 2), Селидівська виправна колонія (№ 82), Новобузький виправний центр (№ 103). Також були переведені засуджені з Хролівського виправного центру (№ 140) та Холодногірської виправної колонії (№ 18), хоча формально це не вважалося евакуацією.

Загалом було евакуйовано 4628 осіб: 648 узятих під варту і 3980 засуджених до позбавлення волі, в тому числі 48 жінок, 7 неповнолітніх і 215 довічно засуджених.

Після звільнення Херсонської області, Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження, що вимагає евакуації в'язнів з деокупованих територій у безпечні місцевості інших районів «у разі неможливості нормального функціонування цих установ»¹⁵. Це розпорядження стало правовою основою для Міністерства юстиції евакуювати всіх в'язнів з Херсона після його звільнення.

Початок окупації

На початку російської окупації місця несвободи на непідконтрольній уряду України території залишалися під контролем української влади, а російські збройні сили мало взаємодіяли з адміністраціями місць несвободи. Проте вже у квітні-травні 2022 року адміністрації та загалом персонал місць несвободи постали перед дилемою: залишити службу або піти на співпрацю з окупаційною владою.

Після того, як російська окупаційна адміністрація вкоренилася і отримала контроль над адміністрацією пенітенціарних установ, вона почала поширювати атмосферу страху, щоб забезпечити підпорядкування в'язнів окупаційній адміністрації. Наприклад, при вторгненні до Херсонського слідчого ізолятора 11 травня 2022 року, російські солдати підривали гранати та вбили ув'язненого. Невдовзі після цього вони почали застосовувати катування для залякування в'язнів. Вони шукали неформальних лідерів серед в'язнів та інші специфічні категорії в'язнів, щоб катувати їх як покарання за їхню приналежність та минулі злочини.

За словами ув'язненого з Херсонського слідчого ізолятора перші дні виглядали так:

– Вранці 24 лютого з телевізійних новин я дізнався, що почалася війна. Росія напала на Україну. ... Вже через кілька годин ми чули вибухи, постріли з автоматів. Ми були налякані. У співробітників колонії ми намагалися з'ясувати, що відбувається і що нас усіх чекає. Вони розводили руками і казали, мовляв, мужайтесь, почалася війна. Тож ми мусили сидіти тихо і чекати, що буде далі. ...

Далі у слідчому ізоляторі до травня все залишалось без змін. ... Було все нормально, поки до нас не прийшли росіяни. ...

Зайшли росіяни до нас „гучно“. Це було ввечері. Тоді вбили одного ув'язненого. Як це сталося, мені розповіла людина, яка безпосередньо перебувала в тій камері ... Коли росіяни увірвались до СІЗО, то кричали, щоб ми всі лягли на підлогу обличчям донизу. А той хлопець, якого вбили, не встиг. ... У нього вистрелили з вікна, що виходило на вулицю. ... Йому поцілили в голову. ...

Наступного дня вони повернулися знову. Відкривали камери та били ув'язнених. Шукали тих, хто сидів за вбивства і зґвалтування. Схоже, що керівництво колонії передало їм інформацію щодо ув'язнених.

До камери заходив „старший“ у супроводі двох автоматників. Наказували всім лягти на підлогу обличчям вниз. Потім запитували у кого татуювання у вигляді зірок [ознака приналежності до тюремної субкультури, опозиційної до тюремної адміністрації]. У кого знаходили такі татуювання, били прикладами, показуючи тим самим, що „зірки“ вам не допоможуть і тепер вони тут [головна] влада.

¹⁵ Розпорядження № 1219-р від 30 грудня 2022 року про План дій з відновлення деокупованих територій територіальних громад.

Били дуже сильно. У декого тоді були зламані ребра. У нашій камері це відбувалося так. Спочатку нас поклали на підлогу обличчям вниз. Потім запитали, чи є серед нас вбивці і ґвалтівники. Потім запитали, чи є серед нас ті, у кого наколоті зірки на колінах. Тим, у кого були такі татуювання, наказали встати. Одного вдарили прикладом в лоб так, що він впав і вже не зміг піднятися. Другого засудженого били по ребрах. Прикладом могли бити куди завгодно: в обличчя, в груди, в спину, по ногах. ... З сусідніх камер ми чули крики тих, кого били. Деяких засуджених виводили на прогулянкові дворики продовжували їх там бити. Все це тривало до трьох годин. ... Наступні три дні нас не годували взагалі¹⁶.

У Північній колонії № 90 (Херсонська область) початок російської адміністрації виглядав схожим чином:

— Російські військові почали заходити на територію колонії з кінця квітня — початку травня. На промзоні вони облаштували свою базу, склади, виробництво. ... Коли росіяни увійшли, то по табору провели повний шмон [тюремний сленг, що означає обшук]. Били кийками всіх підряд. Всі отримали по сідницях. Навіть мені перепало по спині і „ляшках“. Деяких били так, що навіть кийки ламалися.

Особисто щодо мене фізичну силу [більше] не застосовували, оскільки я працював прибиральником. Хіба що наді мною знушалися. А хлопців, які сиділи по камерах, били. Били під час обшуків. Або працівникам колонії, наприклад, не подобалося, як в'язень розмовляє. Як вони казали, [якщо в'язні] „ричали, муркотіли“. За це їх били. Коротше кажучи, били всіх [в'язнів] за різні дрібниці¹⁷.

В'язень, який утримувався у Голопристанській виправній колонії № 7 (Херсонська обл.) розповів про залякування новоприбулих ув'язнених, евакуйованих з інших в'язниць регіону:

— Поки співробітники були наші українські, усе було нормально. Керівництво колонії відмовилося працювати з окупаційною владою, після чого вони невідомо куди поділися, хтось встиг виїхати, а начальника колонії вивезли до підвалу... Частина співробітників залишились у колонії та співпрацювали з окупантами. Нових співробітників набрали. Вони були у військовій формі, ми не знали, як їх звати. Також був новий начальник колонії на прізвище Коваль. Нас припинили годувати, давали тільки хліб та водяну юшку.

Стріляли постійно, якщо 30 хвилин не було вибухів, це ставало підозрілим, що щось має статися. ... 14 червня 2022 р. до колонії зайшов „ОМОН“ [російський спецназ] та побили всіх ув'язнених, били по руках, по ногах, декому [з нас] поламали руки. Більше ОМОН у колонію не заходив, але нас били співробітники і без ОМОНа, могли завести у чергову частину та побити гумовими кийками за те, що їм не сподобалась відповідь на питання, яке вони поставили. ...Це була залякувальна акція, оскільки везли в'язнів з інших колоній. Одразу привезли Снігурівську виправну колонію № 5, потім привезли Дар'ївську виправну колонію № 10, а потім вже, пізніше, привезли усіх з [Північної] виправної колонії № 90¹⁸.

Ув'язнені та армія

Від самого початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року ув'язнені почали виявляти бажання вступити до лав Збройних сил України. За законом це було неможливо, оскільки особи,

¹⁶ Інтерв'ю з потерпілим А.

¹⁷ Інтерв'ю з потерпілим В.

¹⁸ Інтерв'ю з потерпілим С.

засуджені до позбавлення волі, не могли бути призвані до лав Збройних сил¹⁹. Президент України прийняв три укази про помилування, завдяки яким 363 засуджених взяли до рук зброю й пішли на захист України²⁰. Крім того, були внесені зміни до Кримінально-процесуального кодексу України, що надає ув'язненим право звертатися до прокуратури і суду щодо звільнення з-під варти для служби у збройних силах²¹.

Через можливість звільнення, багато в'язнів, у тому числі довічно засуджені, подали письмові заяви до тюремних адміністрацій з проханням про звільнення. Лише деякі з них були задоволені. Точна кількість в'язнів, які подали такі прохання і були звільнені, залишається невідомою.

Однак кількість клопотань від в'язнів була значною. Наприклад, в'язень у Дар'ївській виправній колонії № 10, розповів нам:

— Ще 27 лютого перший засуджений подав клопотання на ім'я Президента України Володимира Зеленського, у якому просив прийняти його до ЗСУ або територіальної оборони. Увечері, ще 20 АТОшників подали подібні клопотання. До 3 березня тільки в нашому бараці зі 150 засуджених подали більше 50 таких клопотань²².

У деяких випадках клопотання потрапляли до рук російських збройних сил після того, як вони отримали контроль над деякими в'язницями, або через те, що українська в'язнична адміністрація не встигла знищити відповідні клопотання, або навмисно передала їх російській окупаційній владі. Як наслідок, багато в'язнів зазнали катувань за власне бажання захищати свою країну.

Ув'язнений, який перебував у Херсонському слідчому ізоляторі, згадує:

— Ми писали заяви, щоб нам дали можливість захищати нашу Батьківщину. Ці заяви, ймовірно, потім опинилися в росіян. Тому що на початку травня ... вони почали висмикувати людей на „співбесіду“. Мене також повели на таку бесіду до кімнати для короткострокових побачень. Як тільки я туди зайшов, четверо озброєних росіян почали мене бити. Били мене скрізь, прикладами і ногами. Побили, а потім посадили за стіл. Також були присутні два оперативники з виправної колонії № 90. Мене попередили, щоб я поводився тихо і не створював проблем. Також сказали, щоб я забув про ідею воювати на чиемусь боці²³.

Особливому ризику під час окупації піддавалися ті в'язні, які були колишніми українськими військовослужбовцями. Українська тюремна адміністрація, незважаючи на неодноразові прохання і попередження з боку таких в'язнів, не вжила жодних заходів, щоб врятувати їх від ризику катувань і смерті в разі окупації.

Дійсно, російські збройні сили в першу чергу шукали саме цю категорію в'язнів. Ув'язнений з Дар'ївської виправної колонії № 10 (Херсонська область) згадує:

— На початку березня росіяни перший раз зайшли на територію колонії. Вони обійшли її. Заходили тільки на перший поверх стаціонару, а на другий поверх, де знаходилися хворі на туберкульоз, не підіймалися. Потім пішли до ДІЗО та ПКТ [приміщення дисциплінарного ізолятора]. Туди перед тим керівництво установи закрило в'язнів, які приймали участь в АТО²⁴.

¹⁹ Пункт 6 частини 6, ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

²⁰ Прес-реліз Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, опублікований 9 квітня 2022 року: <https://www.facebook.com/minjust.official/posts/355256539973778>

²¹ Стаття 616 Кримінального процесуального кодексу України.

²² Інтерв'ю з потерпілим D.

²³ Інтерв'ю з потерпілим E.

²⁴ Антитерористична операція (АТО) — це військова операція, розпочата українським урядом у відповідь на сепаратистський рух, що виник на сході України у 2014 році за підтримки та координації Росії. Військові, які брали участь в АТО і були цивільними особами, коли російські збройні сили вторглися в Україну 24 лютого

Їх було там п'ять, або шість осіб. Їх били, допитували. Двох вивезли з собою у невідомому напрямку²⁵.

Ув'язнений з Північної виправної колонії № 90 (Херсонська область) згадує:

— Коли росіяни прийшли до нас, то начальник колонії здав їм усіх в'язнів, які були учасниками АТО. Їх доля була сумною. Багато з них взагалі зникли²⁶.

Інший ув'язнений з Північної виправної колонії:

— Було двоє АТОшників... Вони намагалися втекти. Їх спіймали, відвели до „боксіків“ біля чергової частини (місце для катувань). Там їх дуже сильно били, а потім вивезли до слідчого ізолятора на Перекопській [у Херсоні]. Їхня доля мені невідома²⁷.

Під час вторгнення, окрім масового вербування російських в'язнів, російська армія намагалася завербувати українських в'язнів для участі у війні. Наприклад, таке вербування відбувалося у Херсонській виправній колонії № 61:

— Ще нас агітували перейти на бік Росії і йти воювати проти своєї країни. ...Агітував начальник підрозділу. ...Він шодня говорив, щоб ми писали заяви. Так само [інший працівник колонії] Тетюрай індивідуально викликав до себе в кабінет для вербування на війну проти України. Але не всіх підряд. Якимось вибірково. У цьому брав участь також і психолог ВК-61.

Дехто з ув'язнених думав написати такі заяви, але з однією мотивацією, щоб якнайшвидше дістатися до розташування ЗСУ і здатися. Просто їм дуже було важко виносити побиття і муки. У цьому вони бачили шанс врятуватися²⁸.

Вербування продовжувалося і щодо тих ув'язнених, які були вивезені з України до Росії. Один з таких ув'язнених, який утримувався в колонії в Краснодарському краї (Росія), згадує:

— Потім приїхала ФСБ. Витягнули мене. ... Задавали питання. Чи пропонували мені піти на війну? Я сказав їм, що в Україні ув'язнені відбувають покарання, а не воюють. Вони почали там, що я нацист, нечисть і таке інше. Кілька разів дали стусана²⁹.

Представники приватної військової компанії „вагнер“ намагаються вербувати засуджених до складу свого підрозділу. Це було повідомлено Генеральним штабом Збройних сил України³⁰.

За даними ЗМІ, російські військові також звільнили ув'язнених, які були засуджені київським режимом за злочини проти національної безпеки і територіальної цілісності, такі як сепаратизм. Наприклад, за даними російських ЗМІ, четверо засуджених були звільнені з в'язниці в Маріуполі після його окупації³¹.

2022 року, стали першочерговими цілями російських збройних сил під час їхньої окупації.

²⁵ Інтерв'ю з потерпілим Ф.

²⁶ Інтерв'ю з потерпілим Г.

²⁷ Інтерв'ю з потерпілим В.

²⁸ Інтерв'ю з потерпілим Н.

²⁹ Інтерв'ю з потерпілим І.

³⁰ Прес-реліз Генерального штабу Збройних сил України станом на 18:00, опублікований 4 вересня 2022 року: <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/400883772224707/>

³¹ У «ДНР» звільнили перших ув'язнених, засуджених Києвом за сепаратизм: <https://ria.ru/20220906/osvobozhdenie-1814712795.html>

Нав'язування російського громадянства та фіктивні референдуми

У контексті незаконних референдумів, проведених Росією на непідконтрольних уряду України територіях³², адміністрації російських в'язниць почали активно пропагувати і нав'язувати українським засудженим російське громадянство. Видається, що нав'язувати громадянство в'язням легше, ніж іншим цивільним особам, оскільки вони перебувають під повним контролем у в'язниці.

Деякі ув'язнені прийняли громадянство добровільно, хоча в умовах ув'язнення, атмосфери страху і масових катувань, вільне волевиявлення в'язнів викликає сумніви. Тих в'язнів, які прийняли громадянство, потім змушували голосувати на фіктивних референдумах.

Багато в'язнів відмовлялися приймати нове громадянство добровільно. У деяких випадках російська адміністрація в'язниць почала примушувати їх до цього, застосовуючи катування та погрози. Наприклад, ув'язнений, який перебував у Херсонському слідчому ізоляторі, згадує про катування за відмову від російського громадянства:

— Вони нас били за відмову приймати російське громадянство. Наприклад, мене побили саме за це. Перший заступник начальника слідчого ізолятора, Рижук, рознісив бланки заяв на отримання громадянства Росії до усіх, хто знаходився під слідством. А мене визвали прямо до нього у кабінет. Я відмовився ... Тоді мене дуже сильно побили. Рижук теж бив. Я потім тиждень відходив від цих побоїв³³.

У деяких випадках застосовувалися погрози катуванням. Наприклад, згадує ув'язнений з Північної колонії:

— Російське громадянство мені пропонував прийняти „Сева“ [прізвисько]. При росіянах він став начальником СІЗО у виправній колонії № 90 ... Також мені це пропонував помічник начальника СІЗО Женя „Дизель“.

При Україні він був прапорщиком. За росіян став лейтенантом ... Я відмовлявся від їхньої пропозиції. Говорив, що маю український паспорт і після звільнення поїду в Україну. „Сева“ переконував мене. Говорив, що всіх нас вивезуть до Росії, а наші українські паспорти знищать.

Деякі в'язні відмовлялися приймати російське громадянство, інші погоджувалися. Тим, хто відмовлявся, погрожували. Їм говорили, що їм буде гірше³⁴.

Ще один ув'язнений з Північної виправної колонії:

— Вони пропонували мені російське громадянство. Я відмовився, бо я громадянин України. Усі сказали, що якщо хтось буде агітувати проти Росії, то нас розстріляють і оформлять це заднім числом. Сказали, що якщо я буду брати участь в агітації проти Росії, то мене розстріляють³⁵.

У Північній колонії навіть був спеціальний співробітник, який агітував за отримання російського громадянства:

— Питанням отримання російського громадянства у нас опікувався начальник ДСР Требушної Сергій Володимирович. Він агітував нас отримувати російські паспорти,

³² Наприкінці вересня 2022 року на непідконтрольних уряду України територіях російські посадовці провели референдуми про анексію Росією окупованих територій України. Аналітики назвали їх фіктивними референдумами, які також засудили різні держави. Наразі результати референдумів визнала лише Північна Корея, і жодна інша суверенна держава. Ці референдуми також відбулися в пенітенціарних установах на непідконтрольній Україні території.

³³ Інтерв'ю з потерпілим Ф.

³⁴ Інтерв'ю з потерпілим В.

³⁵ Інтерв'ю з потерпілим І.

роздавав нам бланки на отримання російського громадянства. Мало хто з нас на це погодився³⁶.

Ув'язнених також катували за те, що вони не брали участі у фіктивних референдумах, організованих російською адміністрацією:

– Нас хотіли виводити на голосування у день псевдо референдуму. З нашої камери, де було 18 засуджених, я та ... [інший ув'язнений, ім'я видалено] відмовилися брати у цьому участь. За це отримали пару ударів палицею³⁷.

– Стосовно референдуму. *Блатні* ... разом з адміністрацією попередили нас, що якщо ми проголосуємо проти, то будуть „наслідки“³⁸.

У деяких випадках ув'язнених, які відмовлялися брати участь у фіктивних референдумах, з незрозумілих причин брали аналіз ДНК:

– Щодо агітації, спочатку прийшов начальник в'язниці. ...Він сказав, що буде референдум. Приходив до камери і сказав: „Якщо будете кіпішувати, чинити опір, ми все одно і без вас можемо поставити підпис. Краше не мучте себе, підпишіть те, що їм потрібно. І все!“ Ми одразу сказали йому, що не будемо підписувати. Після цього наші камери відмовилися підписувати цей референдум, нас усіх потягли нібито на тести на коронавірус, але брали ДНК...³⁹

Примусова праця

Російські збройні сили використовували в'язниці для залучення праці ув'язнених. Праця використовувалася для виконання допоміжних завдань для військових. Хоча наші дані відображають лише кілька випадків примусової праці, про добровільність праці інших ув'язнених не можна стверджувати з огляду на загальну атмосферу страху, а також через те, що праця виконувалася безоплатно.

Ув'язнений, який перебував у Херсонському слідчому ізоляторі:

– Мене змушували працювати. Робили це в грубій та агресивній формі. Роботи були різні – ремонти, завантаження і розвантаження. Все як у концтаборі. До нас ставилися, як до рабів. Нам давали зрозуміти, що ми ніхто і нічого не варті.

Ремонти робили в кімнаті, де планувалось облаштувати швейну майстерню. Ми працювали вчотирьох. Я, [ім'я ув'язненого видалено] і ще двоє, яких я не знаю. На той час ситуація з харчуванням у слідчому ізоляторі стабілізувалася, але нас, робітників, не годували. Сказали: „Навіщо Вам обід? Ви повинні працювати і не відволікатися“. Якщо ми не виконували певний обсяг роботи, нас били⁴⁰.

Ув'язнений, який перебував у Північній виправній колонії № 90:

– Багато з нас перевели до ДСР⁴¹ (дільниця соціальної реабілітації) незаконно. ...Якщо відмовляєшся або не хочеш виконувати ... певну роботу, то погрожували прострелити

³⁶ Інтерв'ю з потерпілим J.

³⁷ Інтерв'ю з потерпілим K.

³⁸ Інтерв'ю з потерпілим E.

³⁹ Інтерв'ю з потерпілим L.

⁴⁰ Інтерв'ю з потерпілим M.

⁴¹ Окрема дільниця за межами в'язниці, куди засуджені можуть бути переведені після певного строку покарання. Поміщення в цю дільницю вважається привілеєм, який поширюється на тих засуджених, які бажають працювати на цивільних підприємствах, не пов'язаних з в'язницею.

коліна. Самі розумієте, як „приємно“ працювати, коли над тобою стоять росіяни з автоматами.

Спочатку ми займалися переважно вантажно-розвантажувальними роботами. Потім робили ремонт в управлінні. На промзоні пиляли ліс для потреб російської армії, робили колючий дріт „Єгоза“ для [військових] загороджень⁴².

Ще один засуджений з Північної виправної колонії № 90, якого неодноразово вивозили на роботи, згадує:

– Працювали на одному об'єкті, це була школа поліції. Там росіяни облаштовували свою базу, і ми виконували для цього всі необхідні роботи. Рили окопи, закладали вікна мішками з піском, розставляли ліжка, вантажили або вивантажували меблі, вивантажували російські машини з харчами тощо. Якби ми відмовились працювати, то нас перевели б до загалу в'язнів у колонії.

Подібна робота була у будівлі СБУ [Служба безпеки України], будівлі обласної та міської адміністрації. Звідти ми виносили документацію, меблі, комп'ютери та інше обладнання. Все, що цікавило росіян. Коли ЗСУ нанесли ракетний удар по російській базі в школі поліції, вони перемістилися до спортивної школи. Там ми теж рили окопи та все облаштовували⁴³.

Засуджений, який перебував у Голопристанській виправній колонії №7 (Херсонська область), розповів нам, як засуджених використовували для обробки деревини та виготовлення танкових загороджень («їжаків»):

– До колонії завезли на пилораму два верстати, засуджені пиляли дошки для бліндажів росіян. Працювали навіть хворі. ... Вантажівки заїжджали на територію колонії, дерево (ліс) завозили, його розрізали на бруси, а потім машини приїжджали забирали. Возили російські військові у формі та з автоматами⁴⁴.

Інші засуджені з цієї колонії згадували, що російські солдати грабували в'язницю і використовували засуджених для випікання для них хліба:

– Одного дня російські військові зайшли на територію колонії і в супроводі співробітника колонії оглянули територію. Росіяни забрали собі екскаватор з промзони. Також у колонії пекли хліб для російських військових⁴⁵.

– Біля території колонії розмістилися російські військові. У колонії для них готували їжу та пекли хліб. В'язні з числа ДСР⁴⁶, які працювали у поселенні, були залучені до робіт на Чорнобаївській птахофабриці. Це величезна фабрика на три мільйони голів. Росіяни почали грабувати птахофабрику. А частину продукції, живих курей та яйця привозили до колонії. Засуджені патралали курей. У самій колонії зробили курник. Там збирали яйця⁴⁷.

⁴² Інтерв'ю з потерпілим Г.

⁴³ Інтерв'ю з потерпілим Ж.

⁴⁴ Інтерв'ю з потерпілим С.

⁴⁵ Інтерв'ю з потерпілим Н.

⁴⁶ Окрема дільниця за межами в'язниці, куди засуджені можуть бути переведені після певного строку покарання. Поміщення в цю дільницю вважається привілеєм, який поширюється на тих засуджених, які бажають працювати на цивільних підприємствах, не пов'язаних з в'язницею.

⁴⁷ Інтерв'ю з потерпілим О.

Пенітенціарні установи як щити та місця для зберігання боєприпасів

Є свідчення того, що російські збройні сили використовували пенітенціарні установи у військових цілях. Деякі в'язниці були перетворені на склади боєприпасів і гаражі для воєнної техніки. В окремих випадках засуджених переводили до інших в'язниць, щоб звільнити тюремні приміщення для таких цілей. Однак у деяких в'язницях, перетворених на військові склади, засуджені продовжували утримуватися в них.

Крім того, щонайменше у трьох випадках пускові установки були розміщені поруч з пенітенціарними установами. Згідно з отриманими даними, ракетні комплекси були розміщені поруч із Дар'ївською виправною колонією № 10 (Херсонська область), Херсонською виправною колонією № 61 (прилегла до Херсонського слідчого ізолятора), та Північною виправною колонією № 90 (Херсонська область). Це свідчення того, що російські збройні сили використовували засуджених і тюремний персонал як живий щит.

У серпні 2022 року кілька засуджених незалежно один від одного повідомили, що в Дар'ївській колонії № 10 (Херсонська область) збройні сили РФ створили склад боєприпасів.

Пізніше подібні повідомлення надійшли з Північної колонії № 90:

- Російська техніка (БТР, танки, „Гради“) вже почала заїжджати на територію промзони. Нам усе було добре видно. ...Влаштували на промзоні склад з боєприпасами у ста метрах від нашої колонії⁴⁸.
- З мого вікна було видно вхід до колонії. Вони облаштували військову базу на території промзони. Туди заїжджала їхня техніка. Там же і був склад їхніх боєприпасів⁴⁹.

Наприкінці серпня 2022 року у відкритих джерелах з'явилася інформація про вибухи біля Північної виправної колонії № 90, спричинені детонацією складу боєприпасів російських збройних сил⁵⁰. За інформацією, яку ми отримали від респондентів, вибухи сталися у промисловій зоні в'язниці:

- Наші [українські] війська влучили в склад боєприпасів на промзоні. Збройні сили України сильно обстріляли промзону на початку літа. Наступний сильний обстріл відбувся у вересні [2022 року]. Тоді влучили у склад боекомплектів. Два дні уламки літали. Адміністрація шукала серед засуджених корегувальників⁵¹.
- Ми шодня спостерігали, як вантажівки заїжджають і виїжджають з промзони. Техніку підбиту ремонтували. Потім там стався обстріл. Наші українці там влучили в склад, він вибухав протягом двох годин. Уламки розліталися по вікнах та будівлі⁵².
- Було два артобстріли по колонії. Влучання були прицільними, по складах у промзоні. В одному зі складів були боекомплекти. Це було зрозуміло, тому що після влучення по ньому, ще годину-півтори детонували снаряди. Це сталося одного вечора. Через два дні влучили в пилораму, де росіяни пиляли собі ліс⁵³.

Після цього інциденту адміністрація в'язниці почала мститися засудженим:

- Під час обстрілу тюремний персонал побіг до укриттів, а ми залишилися в наших гуртожитках. Лише коли все вшухло, з'явилися охоронці і перерахували нас. Вони перевіряли, чи не втекли засуджені.

⁴⁸ Інтерв'ю з потерпілим Е.

⁴⁹ Інтерв'ю з потерпілим Р.

⁵⁰ У Херсоні потужні вибухи поруч з базою окупантів: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/27/7365061/>

⁵¹ Інтерв'ю з потерпілим Е.

⁵² Інтерв'ю з потерпілим Q.

⁵³ Інтерв'ю з потерпілим R.

Після цих подій адміністрація почала шукати серед засуджених можливих корегувальників вогню. Якимось чином їм стало відомо, що деякі засуджені співпрацюють зі Збройними силами України.

– Так під підозрою потрапив мій товариш [ім'я видалено]. Його викликали і відвели до оперативної частини. Потім від інших засуджених ми дізналися, що його вивели з мішком на голові і в наручниках і вивезли кудись. Більше ми про нього нічого не чули. А нас, тих, хто з ним дружив, всіх посадили у ДІЗО на 14 діб⁵⁴.

В. ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАКЛАДИ

Російські збройні сили та окупаційна поліція на непідконтрольних уряду України територіях використовували місцеві відділення поліції як ключові адміністративні підрозділи у щойно окупованих населених пунктах. Понад 100 поліцейських підрозділів були в окупації чи облозі⁵⁵. Наша інформація свідчить про те, що відділення поліції регулярно використовувалися для встановлення російського окупаційного режиму шляхом затримання та катування місцевих мешканців. Затримання і катування використовувалися як засіб залякування, покарання, примусу і вибивання інформації. Окупаційна поліція складалася не лише з росіян, але й з українців, які погодилися служити в інтересах Росії.

Поліцейські відділення використовувалися для свавільного ув'язнення, а підвали поліцейських відділків перетворювалися на катівні. Офіційні камери для затриманих у відділеннях поліції та камери в «ІТТ» (ізолятори тимчасового тримання)⁵⁶ також використовувалися з цією ж метою. Поширене використання відділень поліції для незаконного тримання та катувань здебільшого було виявлено після звільнення Збройними силами України частини непідконтрольних уряду України територій, хоча окремі ознаки таких порушень з'являлися вже під час окупації.

Поліцейські заклади не призначені для довготривалого ув'язнення. Однак російські військові використовували їх для такого тримання, яке в деяких випадках перевищувало три місяці. Інформації про затриманих, у тому числі про тривалість, підстави тримання та статус в якому їх було затримано, обмаль.

Їжа, медикаменти та інші предмети першої необхідності не були доступні в достатньому обсязі і надавалися лише час від часу. Прибирання та інші роботи, необхідні для обслуговування відділень поліції, виконувалися затриманими цивільними особами.

С. СОЦІАЛЬНІ ТА МЕДИЧНІ ЗАКЛАДИ

Ситуація в соціальних та медичних закладах погіршилася невдовзі після 24 лютого 2022 року. Регулярне постачання води, електроенергії та опалення було перервано. Логістика ускладнилася і подекуди стала неможливою, що призвело до того, що заклади виявилися відрізнаними від зовнішнього світу.

У перший час окупації ці заклади продовжували використовувати запаси їжі, медикаментів та інших предметів першої необхідності, що залишилися. Їм доводилося виживати, покладаючись на волонтерів та інші альтернативні ресурси, наприклад, просити інші державні установи

⁵⁴ Інтерв'ю з потерпілим S.

⁵⁵ Голова Нацполіції: «В реєстрі членів незаконних збройних формувань — більше 2 мільйонів записів»: <https://mvs.gov.ua/uk/news/golova-nacpoliciyi-v-rejestri-cleniv-nezakonnix-zbroinix-formuvan-bilse-2-mln-zapisiv>

⁵⁶ Див. примітку 5.

поділитися своїми запасами (наприклад, медикаментами з місцевих лікарень). Крім того, багато співробітників цих місць несвободи залишили службу з різних причин, таких як евакуація або небажання співпрацювати з окупаційною владою. На відміну від поліції та пенітенціарних установ, у соціальних та медичних закладах збройні сили РФ не запроваджували нових адміністрацій та персоналу. Це може бути пов'язано з подальшим переміщенням осіб з цих установ з окупованих територій України на інші непідконтрольні території України, а також на територію Росії.

Наприклад, у Херсонській області, понад 100 підопічних Дніпрянського психоневрологічного будинку-інтернату для людей з психічними розладами було силоміць вивезено до Криму⁵⁷. Так само російські збройні сили примусово депортували підопічних з Голопристанського геріатричного пансіонату. Тих підопічних, що не можуть самостійно пересуватися, депортували до Генічеську (Херсонська область, непідконтрольна уряду України територія). Інших — до Криму, анексованого Росією у 2014 році⁵⁸.

Наразі відсутні офіційні дані щодо кількості соціальних та медичних закладів, які опинилися на непідконтрольних уряду України територіях. Однак є певна кількість осіб, які залишилися в цих закладах, що свідчить про їх значну кількість.

Наприклад, станом на березень 2022 року в українських соціальних закладах (наприклад, геріатричних, психоневрологічних закладах, соціальних інтернатах, будинках для людей з інвалідністю) на непідконтрольних уряду України територіях залишалось близько 6000 підопічних. Щонайменше 42 інтернати знаходяться на територіях, оточених російськими військами, або іншим чином відрізані від контрольованих урядом територій⁵⁹. Станом на 25 березня 2022 року найбільша кількість таких закладів була у Херсонській області — щонайменше 10. З області не евакуювали жодну установу. Крім того, у Чернігівській, Луганській, Харківській та Сумській областях таких закладів щонайменше по шість. Водночас, є інформація про те, що дитячі будинки-інтернати були евакуювані з фактично окупованих або заблокованих територій, зокрема — за кордон⁶⁰. Крім того, згідно з нещодавньою доповіддю, щонайменше 6000 українських дітей були вивезені до Росії⁶¹.

⁵⁷ Окупаційна влада Херсонщини вивезла понад 100 підопічних Дніпрянського будинку-інтернату: <https://suspilne.media/311110-okupacijna-vlada-hersonsini-vivezla-ponad-100-pidopichnih-dnipranskogo-budinku-internatu-hersonska-ova/>

⁵⁸ Окупанти штучно створюють гуманітарну кризу у Голій Пристані: <https://khoda.gov.ua/okupanti-shtucho-stvorjuti-guman%D1%96tarnu-krizu-u-gol%D1%96j-pristan%D1%96>

⁵⁹ На окупованих територіях залишаються біля 6 тисяч підопічних інтернатів, — правозахисники https://lb.ua/society/2022/03/31/511818_okupovanih_teritoriyah.html

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Системна програма Росії з перевиховання та усиновлення українських дітей: <https://hub.conflictobservatory.org/portal/apps/sites/#/home/pages/children-camps-1>

ТИПИ ПОРУШЕНЬ

Цей звіт ґрунтується на 725 випадках, зафіксованих нашими моніторами, які свідчать про порушення прав людини, що мали місце протягом березня-грудня 2022 року. Далі ми називаємо їх «порушеннями» або «повідомленнями про порушення». Кількість зафіксованих порушень у жодному разі не слід розуміти як відображення загальної кількості порушень, яка, за нашими оцінками, є значно вищою, або пропорцій відповідних типів порушень.

Ці 725 порушень поділяються на конкретні категорії: катування; неналежні умови тримання; артилерійські обстріли/авіаудари/ракетні удари; вбивства/страти; та «інше» (наприклад, незаконні арешти та ув'язнення). Деякі порушення склалися зі злочинів, що одночасно підпадали під дві або більше категорій. Найпоширенішим було катування, яке, окрім того, що є порушенням прав людини, може також кваліфікуватися як воєнний злочин та/або злочин проти людяності.

Ми зафіксували 152 повідомлення про катування та інше жорстоке поводження в місцях не-свободи; 101 повідомлення про неналежні умови тримання, які в деяких випадках можуть при-рівнюватися до жорстокого поводження або катувань; 113 артилерійських обстрілів/авіаудари/ракетних ударів; і 46 вбивств/страт⁶².

Рисунок 1. Типи порушень

⁶² Ми також виявили 313 «інших» порушень, які не є предметом цього звіту, таких як незаконні арешти та ув'язнення, і які не включені до Рисунок 1. Ця інформація була використана для перевірки та підтвердження деяких висновків звіту.

РЕГІОНИ ПОРУШЕНЬ

Моніторинг охоплює випадки, що сталися на непідконтрольних уряду України територіях або на підконтрольних уряду України територіях, якщо вони були пов'язані з бойовими діями, а саме з військовими ударами. На підконтрольній уряду України території також зібралася певна інформація, яка стосувалася місць несвободи на непідконтрольній території, в тому числі про ті території, що були звільнені Збройними силами України.

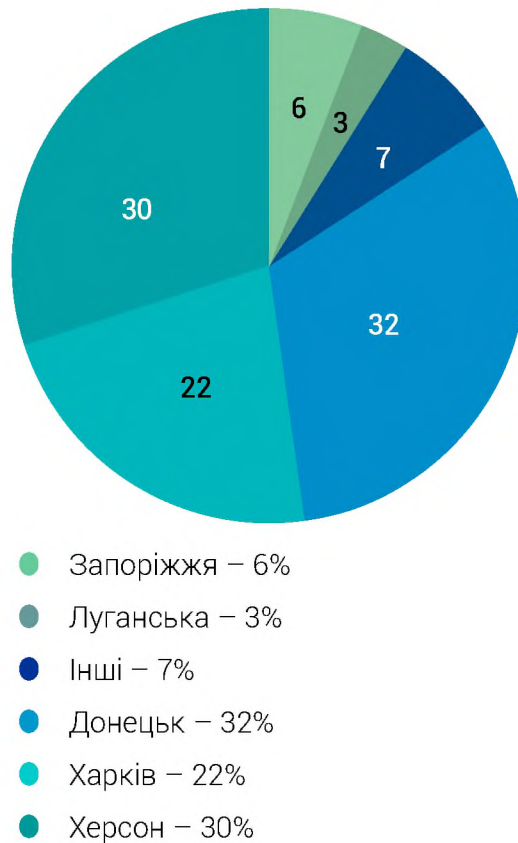

Рисунок 2. Регіон зафіксованих порушень

ПРАВОВИЙ СТАТУС МІСЦЬ НЕСВОБОДИ

Близько двох третин порушень відбулися в офіційних місцях несвободи, решта – в неофіційних місцях несвободи. Деякі місця несвободи були офіційними, але затриманих утримували у підвальних приміщеннях, не призначених для ув'язнення. Для цілей цього звіту ми продовжуємо вважати такі місця офіційними.

Цей звіт стосується таких типів офіційних місць несвободи:

- Пенітенціарні установи: колонії, слідчі ізолятори, виправні центри.
- Поліцейські заклади: поліцейські відділення, адміністративні будівлі поліції, ізолятори тимчасового тримання (ІТТ)⁶³.
- Соціальні та медичні заклади: психіатричні заклади (лікарні та психоневрологічні диспансери), геріатричні центри (пансіонати), будинки-інтернати (інтернати).

⁶³ Див. примітку 5.

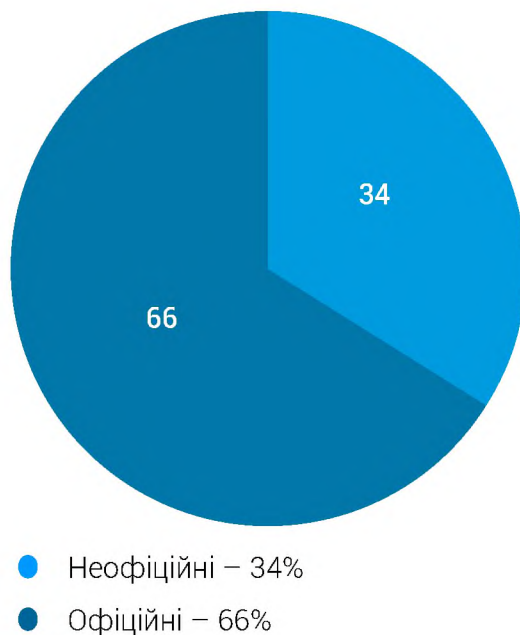

Рисунок 3. Інциденти за правовим статусом офіційних місць несвободи

Рисунок 4. Типи установ

Ми задокументували 152 випадки катувань та інших видів жорстокого поводження. Більшість цих повідомлень надійшли з Херсонської області (84) та Харківської області (46), хоча деякі з них — з інших областей: Донецької (9), Київської (5), Запорізької (4) та Миколаївської (4). Ці дані ілюструють важливий висновок: чим довше регіон перебував під окупацією, тим більше повідомлялося про випадки катувань. Іншим спостереженням є те, що більшість повідомлень про катування надходили вже після деокупації. Під час окупації інформація про катування на непідконтрольних уряду України територіях була здебільшого недоступною і дуже обмеженою.

Нижче наведено опис деяких повідомлень про катування та жорстоке поводження, спочатку з офіційних місць несвободи, а потім з неофіційних місць несвободи.

І) ОФІЦІЙНІ МІСЦЯ НЕСВОБОДИ

Пенітенціарні установи

Протягом початкового періоду після 24 лютого 2022 року українські пенітенціарні адміністрації продовжували функціонувати незалежно від російської окупаційної влади. Однак після стабілізації ситуації на непідконтрольних уряду України територіях, російська влада запровадила власні адміністрації. До складу нових тюремних адміністрацій увійшли нові співробітники з Росії та колишні українські тюремні працівники, які погодилися з ними співпрацювати. Значна кількість українських тюремних працівників на непідконтрольних уряду України територіях залишили службу, коли їх поставили перед вибором: служити в інтересах окупаційної влади або піти у відставку. У деяких в'язницях, за повідомленнями, звільнилося до 80% тюремного персоналу.

Щоб посилити свій контроль у в'язницях, нова російська тюремна адміністрація залякувала, катувала і вбивала ув'язнених та засуджених. Методи катувань включали насамперед стусани, удари руками та ногами, побиття кийками, надягання мішків на голову, катування незручними положеннями, електричний струм та імітацію страт.

Зібрана інформація свідчить про систематичний і поширений характер фізичних і психологічних катувань та інших видів жорстокого поводження з ув'язненими. Ми отримали повідомлення від в'язнів, які утримувалися в семи різних в'язницях на непідконтрольних уряду територіях, і всі вони стверджували, що російська адміністрація застосовувала катування в їхніх в'язницях. Загальними цілями катувань були встановлення та утримання контролю над в'язницями, отримання інформації, залякування, примус до певних дій, таких як надання різних письмових та усних свідчень, а також виявлення та помста в'язням, які співпрацювали з українськими збройними силами.

Нижче наведені окремі свідчення деяких жертв катувань.

Херсонська виправна колонія № 61, Херсонська область

Один із наших співрозмовників у Херсонській колонії № 61 розповів про зміну адміністрації в'язниці та про те, як катування стали звичайною практикою після російської окупації:

— Дня через три після російського вторгнення у нашу колонію зайшли російські військові. До камер в'язнів вони не заходили. Оглянули територію, пройшли по периметру. Їх було четверо чи п'ятеро. Начальник колонії Соболев їх супроводжував. У березні і квітні суттєвих змін не було. Але вже першого травня не вийшла на роботу ціла зміна співробітників.

Начальник в'язниці Соболев повідомив своїм підлеглим, що до першого червня вони мають визначитися, чи будуть вони співпрацювати з російськими окупантами, чи ні. У разі незгоди вони повинні були звільнитися.

Уже в травні [2022 року] з'явилися нові співробітники адміністрації. Вони були в російській формі. Ті, хто залишився з попереднього складу, були в українській формі, але без української символіки. ... Під час перебування у ДІЗО мене часто били. Це відбувалося під час кожного обшуку камери. Обшуки були частенько.

Коли в колонії була встановлена російська влада, персонал став набагато агресивнішим. Одного разу я бачив, як до нас у ДІЗО привезли арештанта зі зламаною ногою. Іншого я бачив зі слідами удущення на шії. Його кудись вивозили на кілька днів. Очевидно, що їх катували. Били в'язнів щодня. Це було нормою⁶⁴.

Нова адміністрація в'язниці почала регулярно застосовувати катування невдовзі після окупації. Катування застосовувалися, зокрема, з метою отримання інформації та залякування ув'язнених. У багатьох випадках ми також отримували імена ймовірних виконавців або тих, хто з ними співпрацював. Наприклад, один з респондентів згадує:

– Український прапор висів у колонії до червня [2022 року]. Потім почалися „російські порядки“. Нас почали бити. Били всі. Весь персонал. Мене били за все що завгодно. Не так подивився, не так сказав...

Якось 12 липня мене покликали до кімнати, де видають передачі (посилки). У ній були присутні начальник режиму Балацький. Там мені одягли мішок на голову, замотали в наручники зі скотчу і вивезли в ВК61. Вивозили мене начальник оперативного відділу управління Херсонської області Демченко та оперативник з обласного управління Черніков. ... У п'ятницю 15 червня 2022 року я опинився в камері ДІЗО ВК61. Де мене возили і де тримали у період між 12.07 по 15.07 мені невідомо. За відчуттями, це були якісь підвали, бо сходи вели вниз.

У ВК61 мене помістили до маленької двомісної камери на другому поверсі ДІЗО. На всьому поверсі я був єдиним ув'язненим. Інші ув'язнені були внизу на першому поверсі. Ковальчук Сан Санич, заступник начальника ВК61 (раніше він був начальником відділу у виправній колонії № 90) дав розпорядження „заморозити“ [ізолювати] мене повністю, і лише черговий у в'язниці приходив годувати мене. ... Коли мене в камеру посадили, то прикували наручниками до ліжка і замотали руки і пальці скотчем, щоб я не зміг „вскритись“ [вчинити самогубство шляхом перерізання вен]. ...

Дні у камері проходили так. Заходить черговий по колонії, відв'язує мене, годує, знову прив'язує, забирає тарілку і виходить. За пів години заходить знову, відв'язує від ліжка, застібають наручники, руки за спину, мішок на голову і потягли [по підлозі]. Я розумів, що ми спускаємося алеєю, заводили в якийсь підвал. Там розстібали наручники та чіпляли мене за руки на трубу. Або клали мене на стіл і били по п'ятах, стіл був хиткий, при цьому пристібали праву руку до столу.

Мене змушували підписати якісь документи. Я не бачив, що це були за документи, оскільки мішок з голови не знімали. Просто клали до нього руку і сказали підписати. Пакет з голови знімали тільки в камері.

⁶⁴ Інтерв'ю з потерпілим Т.

Іноді мене катували електричним струмом, і я тричі втрачав свідомість. Мене обливали водою, щоб привести до тями. Електроди прив'язували до руки і гомілки...⁶⁵

Виконавців катувань іноді було неможливо ідентифікувати, оскільки вони навмисно приховували свою особу:

— До травня ніхто з російських військових до нас не заходив. ... 11 травня ми почули автоматні черги, вибухи гранат. Через вікно бачили, що люди в чорній формі зайшли до приміщень, де утримувалися довічники. За пів години, російські військові були вже і в нашому корпусі. Через "годівниці", не відкриваючи камери, вони наказали нам лягти на підлогу. Сказали, щоб молилися. Це була погроза. ...

З цього моменту, шовечора під час перевірки були побиття. Люди в масках, у чорній формі без знаків розрізнення, з шевронами із зображенням черепа, заходили до нас камери. Наказували лягти на підлогу обличчям донизу або ставили на коліна з піднятими за голову руками. При цьому били ув'язнених. Іноді провокували, кричали: „Слава Україні!“ Деякі з ув'язнених автоматично відповідали: „Героям слава!“⁶⁶ Тоді їх виводили і назад вони не поверталися⁶⁷.

Російські службовці застосовували як фізичні, так і психологічні методи катування для досягнення своїх цілей. Цілями здебільшого були отримання інформації, залякування та примус до певних дій, таких як надання різних письмових та усних свідчень:

— Одного разу приїжджали росіяни, які представилися поліцейськими. Вони мене допитували. Цікавилися, ким служить мій батько. Я нічого їм не розповів. Відповів, що нічого не знаю. Тоді вони сказали, що прийдуть пізніше, після референдуму⁶⁸. Мені сказали, щоб я добре подумав і „підготувався“. Якщо я і тоді нічого не скажу, вони пообіцяли мені влаштувати „справжнє пекло“. Вони погрожували зробити мене калікою на все життя.

Наступного разу вони приїхали 3 жовтня [2022 року]. „Поліцейські“ супроводжувалися російськими військовими. ... Росіяни надягли на мене наручники, наділи на очі шапку і обмотали скотчем. Зверху наділи ще один мішок. Руки в наручниках були відведені назад і обмотані скотчем від ліктя до плечей. ...

Це виглядало як викрадення. Мене посадили в машину і везли досить довго. Привезли в якесь село, завели в кімнату, схожу на КПЗ [камеру у відділенні поліції]. У цьому приміщенні на стінах і підлозі були сліди крові. Мене посадили на лавку і поклали на стіл аркуші паперу, сказали писати „те, що я знаю“. Від мене вимагали надати свідчення, хто з ув'язнених міг передати координати ВК українській армії. Виявилось, що один з в'язнів доніс, що мій батько військовий. Тому я потрапив під підозру. Від мене вимагали контакти мого батька. І саме цього я боявся найбільше. Боявся, що мене можуть використовувати для шантажу мого батька. Я написав на аркушах паперу, які мені дали, що працюю в колонії будівельником...

⁶⁵ Інтерв'ю з потерпілим О.

⁶⁶ Патріотичне привітання в Україні, яке широко використовується з початком війни Росії проти України в 2014 році.

⁶⁷ Інтерв'ю з потерпілим Н.

⁶⁸ Наприкінці вересня 2022 року на непідконтрольних уряду України територіях російські посадовці провели референдуми про анексію Росією окупованих територій України. Аналітики назвали їх фіктивними референдумами та засудили різні країни. Наразі чинність результатів референдумів визнала лише Північна Корея, і жодна інша суверенна держава. Ці референдуми також відбулися в пенітенціарних установах на непідконтрольній Україні території.

Потім мене повели в кабінет, де були тільки військові. Мені надавали ляпасів. Я детально розповів їм, як я там опинився. ... Військові запитали „поліцію“, навіщо вони мене взагалі туди привезли. І знову передали мене оперативникам, які мене сюди доставили. Там я ночував. Мене не годували, дали лише півтора літра води. Наступного дня оперативники мене побили...

Схиляли мене відмовитися від українського громадянства і перейти на бік Росії. Весь процес знімався на відеокамеру. Також від мене вимагали на камеру звернутися до моїх близьких, щоб вони не заважали російській армії і перейшли на бік окупантів. Я відверто дуркував, бо був упевнений, що живим звідси не вийду. Говорив на камеру всякі нісенітниці. Врешті-решт мене так сильно вдарили прикладом [вогнепальної зброї], що я втратив свідомість. Отямився я вже в машині⁶⁹.

Катування застосовувалися для встановлення контролю у в'язниці, а також для виявлення та розправи з ув'язненими, які співпрацювали з українськими військовими:

— Мене роздягли до трусів. Поставили до стіни і били по сідницях кийком. Разів двадцять мене вдарили. ... А ще такий „теплий прийом“. До того ж били не росіяни, а наші колаборанти. Бив мене заступник начальника оперативної частини Михалич, черговий Степаніч і прапорщик Анатолій. Потім також часто били. То за те, що ліг на ліжку, то за те, що підкурих від розетки, то за те, що огризнувся на зауваження [адміністрації]. ... Били за все.

В останні дні окупації, коли ... почалась евакуація, ми побачили, що адміністрація налякана тим, що відбувається. ... До нас почали підселяти ув'язнених зі слідчого ізолятора. Ще не судимих. У слідчому ізоляторі не вистачало місць. Привезли одного, якого звинуватили в тому, що він був корегувальником вогню Збройних сил України. Йому прострелили сідниці. Вибили з нього зізнання⁷⁰.

Деякі види психологічних тортур, такі як імітація розстрілу, використовувалися для отримання інформації від ув'язнених:

— 5 листопада мене вивели з камери. Це зробив Ковальов⁷¹ у супроводі двох „кадировців“⁷². Мене повели на другий поверх. Поставили до стіни на розтяжку. ... Ковальов тримав у руках шприц. Натякав, що в ньому „сироватка правди“. Сказав, що їм відомо про мою співпрацю зі Збройними силами України. Я це заперечував. Тоді мене повели на промзону. Надягли на голову мішок і помістили в яму. Стріляли над головою з автомату. Нічого від мене не досягнувши, повели назад⁷³.

Херсонський слідчий ізолятор, Херсонська область

Респондент описав перший день, коли російські збройні сили увійшли до Херсонського слідчого ізолятора:

— До 11 травня все було відносно так, як і до окупації. Але у той день, в обід до нас у СІЗО зайшли російські військові. Виконуючий обов'язки начальника СІЗО запросив їх для подавлення неіснуючого бунту в'язнів.

⁶⁹ Інтерв'ю з потерпілим У.

⁷⁰ Інтерв'ю з потерпілим У.

⁷¹ Колишній начальник тюремної охорони («режим») у Північній колонії № 90.

⁷² Терміном «кадировець» (у множині «кадировці») позначають будь-яку озброєну людину етнічного чеченського походження, яка перебуває під контролем глави Чеченської Республіки Рамзана Кадірова.

⁷³ Інтерв'ю з потерпілим Н.

Військові кидали гранати, стріляли з автоматів. ... Російські військові заходили до камер, наказували усім лягти на підлогу. Вони були у масках, і їхніх обличчя ми не бачили. Кричали, що це Росія і України тут не буде ніколи.

Били, перевіряли татуювання. Якщо татуювання не подобалося, то били. Особливо, якщо це були тату з українською символікою. В'язням з такими тату, доводилося їх випалювати.

Росіяни заходили до камер били прикладами і ногами, в голову, по лицю, в спину. У них всі ноги від цього були у крові. Вимагали здати мобільні телефони. Мене за весь час окупації так часто били, що навіть не кажу скільки разів. Били чим попало, куди попало [по тілу]. Вони не боялися, що залишаться синці чи побойі. Якщо людина пручалася та протестувала, то таких забирали до СІЗО. [Після цього] деякі [люди] зовсім зникали⁷⁴.

Катування також використовувалися як «вітальний» метод для новоприбулих в'язнів з інших в'язниць, які були переведені до цього слідчого ізолятора:

— Нас привезли до СІЗО Херсона о 18.00. Як тільки з автозаку вистрибуеш, одразу коридор охоронців з кийками. Чим швидше біжиш цим коридором, тим менше ударів по спині отримуеш. Прогнали нас цим коридором, вишикували у дворі.

Почали чіплятися чому неголені. А у нас в останні дні не було ні води, ні світла. Годували раз на день. Яке там гоління?! Вмитися не було чим. Деяких „бородачів“ обпалювали запальничками. Деяким давали п'ять хвилин на гоління. А чим голитися? Все ж забирали! А, не поголився, тоді б'ють і обпалюють запальничкою⁷⁵.

Пізніше ув'язнених у СІЗО катували, якщо вони висловлювали невдоволення яким-небудь аспектом ув'язнення:

— Росіяни зайшли до нас у камеру. Мене вдарили у голову та по спині, підняли та наказали віддати телефон. Я сказав, що в мене його немає. Тоді вони, погрожуючи автоматом, сказали, що якщо знайдуть телефон, то уб'ють усіх, хто у камері. ...

Присутність росіян в СІЗО була завжди. Вони базувалися недалеко за межами СІЗО. Часто заходили на територію установи. ...Якось одному в'язню з нашої камери родичі передали мультиварку. Але її не віддали. Тоді ми почали протестувати, казали, що будемо писати скарги. Закінчилося це тим, що прапоршики, які у той день чергували, відкрили двері камери і наказали всім вийти у коридор. Потім завели до приміщення для чергових. Там були присутні зам начальника СІЗО „Сан Санич“ і інші представники керівництва установи. Сказали: „Так ви хочете мультиварку?“ Та почали бити.

Поставили лицем до стіни на розтяжку. Били гумовими палицями. По спині, сідницям. Але найбільше по ребрах. Коли я не витримав і впав, то били ногами. Я втрачав свідомість від цього побиття. Щоб я опритомнів, вони із пляшки поливали мене водою. Потім спитали: „Питання ще є?“. Відповів їм, що питань не маю. Мені поламали ліву ключицю, ребра.

Били часто. За найменшу провину чи коли ми щось просили. Наприклад, щоб нам попити води. Виводили у коридор та били. Били один раз лише за те, що ми спитали у роздавальника їжі, чому дають так мало хліба (буханець на вісьмох людей). Прапорщик це почув, доніс начальству, і нас всіх вивели на коридор і побили. Я кожен день чув крики людей, яких били⁷⁶.

⁷⁴ Інтерв'ю з потерпілим V.

⁷⁵ Інтерв'ю з потерпілим E.

⁷⁶ Інтерв'ю з потерпілим W.

Катування під час обшуків у в'язницях:

— Мене вивели та били. Перед цим роздягли догола. Били мене п'ятеро працівників СІЗО. Били палицями. Били по ногам, печінці, ниркам та куди попало. Били на протязі п'ятнадцяти хвилин. ... Я звертався за медичною допомогою, але мені відмовили⁷⁷.

Ув'язнених, які мали татування, катували, оскільки це було ознакою приналежності до тюремної субкультури, яка традиційно виступала проти будь-якої тюремної адміністрації:

— Мене особисто били, я півтора місяці кров'ю до туалету ходив. Коли я показав свої татування, мене вдарили прикладом по голові, вони почали удвох бити ногами, повалили на підлогу, прикладами по спині, по нирках. Чотири людини мене били. Хвилин п'ять били, поки я не втратив свідомість, потім водою облили, почали знову бити.

Після цього побитого кинули на ліжко. Одному з співкамерників дуло пістолета вставили до рота, сказали зізнавайся, любиш Батьківщину, чи ні? Він не знав, що сказати, йому зламали ніс, перенісся. Звати [ім'я видалено]⁷⁸.

Катування також застосовувалися за будь-які прояви патріотизму до України:

— Потім відчиняються двері і зайшли російські солдати, 6 осіб, у масках і російські шеврони, одягнені у звичайний камуфляж. Крикнули: „На підлогу!“

Почали бити одразу після того, як кинули гранату. Били по ногах, по спині, по голові, нирках. ...Хто під нару заліз, хто так і залишився лежати. Питали про татування, просили показати, били, якщо знаходили.

Запитували, чи є військові, АТОшники. Ми сказали, що нема таких. Запитували, хто ми — українці чи росіяни. Тих, хто відповідав, що українці, били⁷⁹.

Імітація страти та інші катування використовувалися як спосіб колективного покарання:

— Наступного дня вони вивели на прибирання території СІЗО в'язнів з числа відкинутих загалом [найнижчий клас ув'язнених у неформальній ієрархії, наприклад, через їхні сексуальні злочини] у кількості дев'яти осіб. Двоє з них десь о 16 годині чи 17 тоді втекли. Коли це було виявлено, то до нас прибігло дві групи спец призначенців, все керівництво з колаборантів [тюремного персоналу] і Соболев.

Росіяни нас били, принижували. Ставили на коліна попід стіну та стріляли з автоматів понад нашими головами. Спочатку одиночними пострілами, потім чергою. Нас звинувачували в тому, що сталася втеча.

Спочатку, поки втікачів шукали по території установи ми просто стояли, потім сиділи навприсядки. Потім нас примушували віджиматися від землі, примушували стояти на одній нозі, потім на іншій. Потім виконували „Лечь!“ (треба було падати лицем до землі).

Били прикладами. При цьому казали принизливі слова про наших військових, про президента Зеленського. Стверджували, що вони прийшли сюди [в Україну] назавжди і тепер тут буде порядок. Це все відбувалося на протязі чотирьох годин. Коли все закінчилося, була вже ніч. Вечері у той день не було.

⁷⁷ Інтерв'ю з потерпілим Х.

⁷⁸ Інтерв'ю з потерпілим У.

⁷⁹ Інтерв'ю з потерпілим У.

Нас попередили, що відеокамери працюють, на периметрі стоять снайпера. І хто хоче жити, хай не висовується з приміщення. Наступного дня приготували сніданок, нагодували в'язнів⁸⁰.

Дар'ївська виправна колонія № 10, Херсонська область

Засуджений, який відбував покарання у цій в'язниці, розповів, як під час обшуків застосовували тортури для залякування засуджених:

— На початку липня до нас зайшли співробітники виправної колонії у супроводі п'яти-шести російських військових, робити так званий „шмон" і „прибивалово"⁸¹. Усього їх було до сорока чоловік. У складі цієї групи були: начальник режиму ВК №90, ЧПНУ (черговий помічник начальника установи) „Юр'євич" з ВК № 10, двоє офіцерів з ВК № 7.

Нам наказали з речами вийти на коридор. Там вивертали наші речі із сумок на підлогу та розкидавати їх по коридору ногами.

Я зауважив, щоб вони поводитися обережніше з чужими речами. Тоді мене почали бити. Били руками та ногами по всьому тілу. Побиття в'язнів було масовим. Нас потім вивели до прогулянкових двориків та продовжували побиття. Нас ставили лицем до стіни на розтяжку (руки до гори, а ноги на розтяжку) і били гумовими палицями по сідницям і по ногах.

Взагалі, побиття було нормою. Били за все і просто так⁸².

Північна виправна колонія № 90, Херсонська область

До травня 2022 року російські збройні сили не намагалися встановити своє керування у цій колонії, але потім ситуація змінилася:

— З травня і надалі все почало змінюватися. Режим став жорсткішим. Почалися побиття в'язнів. Можна було отримати покарання, побиття або ув'язнення в ДІЗО, ПКТ, за зовсім незначні проступки або порушення. Навіть могли покарати, якщо представнику персоналу не сподобався тон, яким до нього звернувся засуджений. Карали, якщо негайно не підкорився. Могли покарати і за те, що не сподобався зовнішній вигляд ув'язненого.

Іноді складали рапорти щодо цих порушень, іноді ні. Але покарання було неминучим. Били зазвичай так. Ставили на розтяжку обличчям до стіни з руками вивернутими назовні. Потім били кийком по сідницях і ногах⁸³.

Нова адміністрація почала застосовувати катування для залякування в'язнів та запровадження жорсткої дисципліни:

— Обшуки могли бути у будь-який час. Зайдуть шестеро людей, перевернуть усе у камері, влаштовують безлад... А якщо хтось починає заперечувати, то тягнуть до чергової частини і там б'ють. Мене теж били не раз. Зазвичай це відбувалося під час перевірок. Щось не те сказав, не так став, все — тебе повели до чергової частини, поставили на розтяжку до стіни і побили кийками, ногами. Били по ногах, сідницях, спині, ребрах.

⁸⁰ Інтерв'ю з потерпілим Z.

⁸¹ Репресивні дії залякування із застосуванням грубої фізичної сили під виглядом обшуку.

⁸² Інтерв'ю з потерпілим F.

⁸³ Інтерв'ю з потерпілим S.

Мене так побили за те, що я повільно вставав. Я з хворою спиною поки зліз із верхнього ярусу ліжка, то їх це не влаштувало. Забрали мене після перевірки у чергову частину та семеро били мене за участю „Севи“, начальника СІЗО при ВК № 90. ...

Були присутні начальник військового наряду і начальник режиму Усачов. Він бив мене ногами, вимагав, щоб я просив вибачення. За що вибачатися — незрозуміло. ... Били мене близько десяти хвилин. Ще через хвилин десять, коли я вже стояв по стійці струнко, коли я віддихався, повернули мене знову до камери. ... Спина моя і ноги від побоїв були чорними⁸⁴.

Інший засуджений зазнав катувань через те, що його сестра виявилася військовим волонтером у Маріуполі. У якийсь момент його викрали з Північної виправної колонії № 90:

— Наступного ранку о восьмій на мій барак забігло четверо російських військових у балаклавах [масках] одягли мені на голову мішок і вивезли з колонії. Наступні майже п'ять місяців мене в колонії не було.

Спочатку мене привели до кабінету оперативника, першого заступника начальника колонії. Там мене почали бити та знущатися. Били мене заступник начальника, двоє оперативних співробітників колонії та четверо росіян, які мене забирали з бараку. Вимагали віддати їм мій телефон. Сказали, що їм відомо, чим займається і яку посаду займає моя сестра. Примушували зізнатися в тому, що я передавав українським військовим координати розташування російських військ. Також наполягали, щоб я зробив звернення до своїх рідних про те, щоб вони не підкорялися українській владі і не чинили опір російським військам. Мене били, душили. Коли я втрачав свідомість, то відливали водою.

На третю добу, я сказав своїм мучителям, ... вже добийте, бо мені вже нема чого вам сказати. Тоді один з них зняв балаклаву, і я побачив, що це, скоріше за все, „кадиroveць“⁸⁵. Він зателефонував комусь зі свого керівництва, показав йому мене по телефону. Той, що був у телефоні, просто кивнув головою і нічого не сказав.

Але вони продовжували мене катувати. Мої руки були вивернуті назад і закуті в кайданки. Мене клали на підлогу лицем униз, душили дротом від подовжувача. Коли я починав втрачати свідомість, то вони казали: „Почекай. Ще рано. Ти ще не пройшов всі сім [цитата] кіл пекла“⁸⁶.

Одного засудженого покарали за неучасть у незаконних референдумах:

Били за те, що не голосували. Через це вони влаштували обшук, витягли на вулицю на прогулянковий двір і там почали бити. Били кийками, руки до стіни, били скрізь, поки ти стоїш, по спині, по ногах, по голові. Якщо впав, ногами також там били⁸⁷.

Катування в'язнів також застосовувалися невибірково та колективно:

Одного разу влітку до нас заявили [колишні] співробітники ВК № 7 разом з російськими військовими. Вони були в масках. Прибули під приводом обшуку. Але обшуку як такого не було.

Нам наказали зібрати свої речі, вивели на прогулянковий двір. Там наші речі висипали на землю і топтали по цим речам. У мене в руках був Коран. Його вирвали з рук і кинули на

⁸⁴ Інтерв'ю з потерпілим Е.

⁸⁵ Дивись примітку 72.

⁸⁶ Інтерв'ю з потерпілим АВ. Цей випадок надихнув на назву цього звіту.

⁸⁷ Інтерв'ю з потерпілим Л.

землю. Потім нас поставили на розтяжку до стіни. І били по ногах, сідницях, спині, по нирках і печінці, по голові. Били кийками, ногами і руками. Запитували статті, який у тебе статус у в'язниці.

Загалом, били без особливих причин. За якісь удавані або незначні порушення. До того ж, якщо один проштрафувався, то били всіх у камері⁸⁸.

Голопристанська виправна колонія № 7, Херсонська область

Призначена російською владою адміністрація колонії застосовувала катування для підтримання «дисципліни»:

— Спочатку нас били співробітники... могли завести в чергову частину і побити гумовими кийками за те, що не сподобалася відповідь на питання, яке тобі поставили. Якщо людина потрапляла в дисциплінарний ізолятор її там били дуже сильно, при цьому кричали „Буде вам Європа“⁸⁹.

Снігурівська виправна колонія № 5, Миколаївська область

Ця колонія є централізованою тюремною лікарнею для хворих в'язнів. Багатьох в'язнів з неї зрештою перевели до Росії, тому ми не змогли провести багато інтерв'ю про те, що з ними сталося. Однак нам вдалося детально опитати одного в'язня, який був звільнений в Росії і повернувся в Україну. Він описав ситуацію в цій в'язниці до його переведення:

— Харчування погіршилося. Не вистачало продуктів. Їх доводилося везти з Миколаєва. Через це дієту [для хворих в'язнів] скасували. Їсти готували на вогні, оскільки не було електрики. Воду нам привозили у пожежній машині. Щоб ми не мерзли, нам видали „буржуйки“ (металеві обігрівачі на дровах). Ми опалювали дровами. ...

У травні помер один в'язень. Його поховали прямо у промзоні [в'язниці]. Росіяни не дозволили вивезти труп.

До 28 травня режим в ВК № 5 не змінювався і установа перебувала під українським керівництвом. А 28 травня все змінилося.

Ранок почався як завжди. Але на зміні було лише троє співробітників колонії. Ми поснідали. А потім приходить ЧПНУ [черговий помічник начальника установи] Богдан („Бодя“) і каже, щоб ми збиралися, тому що буде евакуація. ...

З'явилися російські солдати. У п'ятому бараці, де утримувалися найбільш важкохворі пацієнти, вони кинули світлошумову гранату і вистрілили з автомата у стелю. Я був у третьому відділенні. До нас теж увійшли російські військові і наказали у дуже агресивній формі та з лайкою, щоб ми швидко вибігали з барака і сідали в машину. Найбільше дісталось довічно засудженим. Їх били, одягли їм мішки на голову. Коли їх вели, то „землі вони не торкалися“ [тобто їх безперервно били]. Чесно кажучи, навіть зараз, згадуючи ті події, мені не по собі⁹⁰.

Маріупольський слідчий ізолятор, Донецька область

Одним із ув'язнених у цьому слідчому ізоляторі був студент-іноземець Гусейн Абдуллаєв. Російські військові затримали Гусейна на блокпосту, коли він намагався виїхати з Маріуполя. Після

⁸⁸ Інтерв'ю з потерпілим Р.

⁸⁹ Інтерв'ю з потерпілим С.

⁹⁰ Інтерв'ю з потерпілим ВС.

цього його доставили до Маріупольського слідчого ізолятора, де протягом 20 днів щодня піддавали катуванням, щоб отримати зізнання в тому, що він був членом штурмової бригади «Азов».

— Це маленька кімната, там стоїть залізний стілець і апарат для катувань електричним струмом. Вони мене посадили і зав'язали руки. Стали ставити запитання, чинили спочатку моральний тиск, намагаючись змусити мене зізнатися, що я солдат полку „Азова“. Я наполягав, що я студент. ...

Вони стали мені погрожувати, що якщо я не хочу говорити по-хорошому, то буде по-поганому. Вони приєднали апарат до великих пальців моїх ніг і пускали болючі розряди струмом. Вони хотіли, щоб я зізнався в тому, що є військовим. ...

Кожного дня [мене катували]. 21 березня у мене був день народження і мене весь день катували. Катування призупинили тільки за 5–6 днів до того, як було досягнуто домовленості і мене відпустили. Більше не пускали розряди струму, але продовжували бити... Зазвичай били по 10–15 осіб одразу. Але це не найстрашніше, електричного струму я боявся більше.

Як правило, катування струмом тривали 20–30 хвилин, а били протягом години. Катування повторювалися рази три на день. Бувало, що я втрачав свідомість, на мене виливали холодну воду і продовжували знущатися далі. ...

Разом зі мною в полоні були Сергій Назаров — майор МНС Маріуполя, Едік Кростов — працівник одного з заводів, Олексій Лустов — волонтер.

Над ними знущалися ще гірше. Особливо над волонтером. Через те, що в хлопця було татування на нозі, вони його побили так, що нога сильно опухла. У нього були проблеми з серцем, почався напад, я намагався йому допомогти, після чого мене побили ще сильніше.

Як правило, вони не били по обличчю, але чомусь на Едіка Кростова це не розповсюджувалося. Коли ми його побачили, на ньому не було живого місця. А через тіло Сергія Назарова постійно електричний струм і знімали це на відео.

Якось на мене наставили автомат і почали погрожувати. Спочатку приставили до голови, а потім до коліна, погрожуючи, що я все життя буду інвалідом. Вони кричали, що зараз застрелять мене, якщо я не зізнаюся⁹¹. ...

Приморська виправна колонія № 145 (раніше Бердянська колонія № 77), Запорізька область

Як і інші колонії, ця установа також використовувалася для утримання цивільних осіб та українських військовополонених. Один з ув'язнених, який перебував у цій колонії, згадує:

— Я чув, як гвалтували жінку-військовослужбовця. Це тривало десь три доби. Потім її вже не було чути і я не знаю, що з нею. ...

Одного разу нас виводили на розстріл. Нас всіх вишукували, у всіх маски на обличчях, і по одному заводили в якусь кімнату. Я відчував, що людей біля мене стає все менше. Було чути постріли. Я стояв передостанній і з кожним пострілом я відчував, що біля мене людей стає менше.

Коли мене завели [у кімнату], вони під ноги кинули гранату. Це повторювалося декілька разів, але я вже зрозумів, що вони це роблять заради розваги. Новенькі боялися. Але коли

⁹¹ «Найбільше лякав струм. Шокуюче інтерв'ю звільненого з російського полону студента Хусейна Абдуллаєва». Інтерв'ю Media.Az: <https://media.az/politics/1067856587/teryal-soznanie-na-menya-vylivali-holodnyyu-vodu-i-prodolzhali-pytat-intervyu-s-azerbaydzhanskim-studentom/>

в перший раз нас вивели на розстріл, я вже помер в думках. Це як щеплення — і потім я вже не боявся померти⁹².

Інший мешканець Бердянська потрапив до цієї колонії через те, що був українським прокурором на пенсії. Він згадує:

— Мене помістили у камеру, де сидів ще один мій колишній колега, прокурор. Він був сильно побитий. Перші дні мене не чіпали. Потім приїхав поліцейський, якого я добре знав. Колись його спіймали на корупції, і щоб втекти від покарання, він погодився співпрацювати із окупантами. Він керував катуваннями...

Нас катували електрострумом, били так, що я не хочу про це згадувати... Але там пекло, — додає чоловік. — Мені надягали мішок на голову, відводили до "катівні" і знушалися...

Ми кожного вечора та ночі чули несамопиті крики. Одного разу крики раптом стихли і потім повз нас пронесли труп людини...

Катували так: спочатку питали, чому ти не перейшов на сторону "молодої республіки", а потім їх цікавили виключно матеріальні цінності, якими можна заволодіти...

Я пробув у 77-й колонії 33 дні. Охороняли заручників дагестанці, а всі інші були місцеві та працівники ФСБ Росії. З одного крила тюрми сиділи азовці [український батальйон] а з іншого — ми, працівники правоохоронних органів [колишні].

24 травня, мене перевезли до Бердянського ізолятора. Там було ще гірше: у камері на 4 людини нас було 16 людей. Катування продовжилися⁹³.

Місцевий журналіст анонімно згадує:

— Люди, які вийшли з Бердянської колонії, дивуються тому, що московські нацисти привезли з собою не лише парадні костюми, але й засоби для катувань. ... У них є спеціальні електричні прилади, аби здійснювати катування за допомогою електрики. Вони з собою привезли сталінський арсенал зразка 1937 року⁹⁴...

Поліцейські заклади

Після звільнення частини непідконтрольних уряду України територій ми почали отримувати численні повідомлення про використання поліцейських відділень для тримання та катування цивільних осіб. Початкова інформація про такі порушення з'явилася в публічних звітах українських правоохоронних та інших органів влади. Потім з'явилися публічні свідчення жертв, яких утримували у відділеннях поліції або інших приміщеннях, пов'язаних з поліцією, таких як адміністративні будівлі поліції.

Цивільних осіб незаконно заарештовували та утримували в приміщеннях поліції протягом тривалого часу, іноді більше трьох місяців. Протягом цього часу російські посадові особи катували затриманих, щоб отримати інформацію про їхніх родичів, друзів та інших знайомих, яких підозрювали у зв'язках з українською армією або в тому, що вони служили в українській армії. Катування також застосовувалися до випадкових цивільних осіб з метою вибити будь-яку важ-

⁹² «Мене виводили на розстріл»: розповідь про полон військового з Одещини Дмитра Рашкевича: <https://usionline.com/mene-vyvodyly-na-rozstril-rozpovid-pro-polon-vijskovoho-z-odeshchyny-dmytra-rashkevycha/>

⁹³ «45 днів пекла». Інтерв'ю громадської організації «Правозахисна група «СІЧ»: <https://sich-pravo.org/45-dniv-pekla/>

⁹⁴ Місто терору. Що відбувається в окупованому Бердянську і його головній катівні — колонії № 77. <https://mipl.org.ua/misto-teroru-shho-vidbuvaetsya-v-okupovanomu-berdyansku-i-yogo-golovnij-kativni-koloniyi-%E2%84%96-77/>

ливу для них інформацію, залякати їх і примусити до певних дій. У багатьох випадках катування застосовувалися для покарання цивільних осіб за їхню проукраїнську позицію, наприклад, висловлену в соціальних мережах на підтримку української незалежності або проти російського вторгнення. Значна кількість потерпілих стали мішенню через їхню колишню службу в українській армії, роботу в українських державних органах, особливо в правоохоронних органах.

Зібрані нами свідчення та інформація вказують на широке застосування жорстоких методів катувань у поліцейських відділеннях, таких як ураження електричним струмом через геніталії. У багатьох випадках злочинці носили маски та/або використовували псевдоніми для приховування своєї особи.

Харківська область

Балаклійський відділ поліції, Харківська область

Після звільнення Балаклії українські правоохоронні органи оприлюднили офіційну інформацію про понад 40 осіб, яких утримували в підвалі місцевого відділу поліції та в сусідній будівлі. За даними органів влади, свідки надали інформацію про те, що до цивільних осіб застосовувалися різні види катувань, зокрема, струм. Катування застосовувалися для виявлення тих, хто мав родичів серед українських військових, а також прихильників України⁹⁵.

Одним із 40 катованих був місцевий житель Артем:

— Був обшук, вони заїхали додому, знайшли фотографію — в мене брат служить [в українській армії]. Забрали сюди [до відділу поліції]. 45 днів не чіпали. Інших людей часто забирали на катування, струмом катували. Там є витяжка. Коли вона працює, нічого не чути. Вони вимикали, щоб було чути, як люди кричать. ...

[Одного разу] вони завели мене у камеру. Дали два проводи, як від телефону, крутили й запускали струм. Увімкнули його, і він випустив понад 100 вольт. Чим швидше крутиш, тим більша напруга. Він крутив і казав, щоб я не відпускав. Він сказав, що якщо я їх відпушу, вони мене вб'ють. Він почав розпитувати мене про колишніх військових, які залишилися в місті, в Балаклії. ...

Їх було двоє. Один з них був у масці. Інший — я впізнаю його, якщо побачу. ... Мене викликали на допит лише один раз. Інших вивозили [на допит] через день. Кому як пощастить. ... Я постійно чув крики. Вони також використовували електричний струм щодо жінок. ... Нас було 7 осіб у камері розміром 1,5 на 3 метри⁹⁶.

Інший постраждалий, Олександр, розповів, як російські військовослужбовці в масках застосовували до нього тортури: електричний струм, били битою по голові та тулубу, різали ножом. І це все для того, щоб він зізнався у тому, що був коригувальником вогню для українських військослужбовців. Тортури росіяни знімали на камери з невідомих причин. Олександр припускає, що відео могли знімати або для того, щоб потім переглядати та отримувати «задоволення», а можливо для того, щоб мати докази воєнних злочинів на підлеглих і змушувати їх продовжувати «служити»⁹⁷.

⁹⁵ Сергій Болвінов, начальник слідчого управління в Харківській області, інтерв'ю Суспільному: <https://suspilne.media/281847-kativna-grabezi-ruini-so-zalisili-po-sobi-rosijski-okupanti-v-balaklii/>

⁹⁶ Катівня, грабежі, руїни: що залишили по собі російські окупанти в Балаклії Суспільне: <https://suspilne.media/281847-kativna-grabezi-ruini-so-zalisili-po-sobi-rosijski-okupanti-v-balaklii/>

⁹⁷ Публікація на Facebook-сторінці українського омбудсмена Дмитра Лубінця, опублікована 15 грудня 2022 року. У дописі також містяться відеосвідчення Олександра: <https://www.facebook.com/dmytro.lubinets/posts/pf-bid03576HmvdNm4L3tAu1UL27ijXyyqZF7qD8Hn5RNny3LhELa9NbzjXmNtduosxcXENI>

Куп'янський районний відділ поліції, Харківська область

Відділ поліції Куп'янська також використовувався російськими військовослужбовцями для катувань місцевих цивільних осіб. Вони застосовували тортури електричним струмом і побиття. Вони також принижували затриманих, наприклад, змушуючи їх співати російські пісні.

Подія, описана нижче, сталася 7 березня 2022 року і продовжилася пізніше. Місцевий працівник поліції, який оглядав приміщення Куп'янського відділення поліції після звільнення його Збройними силами України, описав сліди катувань з боку російських військовослужбовців, виявлені у відділенні:

– Правоохоронці знайшли там [у відділенні поліції] протигази зі слідами крові, із середини в крові. Це катування такі [жахливі]. Вони могли закривати їм [жертвам] і дихання⁹⁸.

Протигази, який використовували для катувань цивільних у Куп'янську Харківської області. Літера «Z» використовується росіянами як символ війни Росії проти України. Фото: Думка.медіа

Пані Жанна Волжина розповіла про свого родича, якого утримували в цьому відділенні протягом місяця:

– Над ними знущалися, їх катували струмом, підключали дроти до геніталій, до вух. Коли ми [родичі затриманих] стояли, чекали щоб передати їм передачку, було чути крики⁹⁹.

Вадим Куценко служив у Збройних силах України і звільнився наприкінці 2021 року, до початку повномасштабного вторгнення. У травні 2022 року він був заарештований російськими солдата-

⁹⁸ Кореспондентка ТСН на власні очі побачила катівню. Інтерв'ю ТСН: <https://www.youtube.com/watch?v=LqpxJ6Xg-6s&t=78s>

⁹⁹ Там само.

ми та поміщений до місцевого відділення поліції. Там його утримували 110 днів. Вадим описав затримання та катування в одному з наших публічних інтерв'ю:

— Привезли до Куп'янського райвідділу поліції. Посадили спочатку в десяту камеру. Зустріли одразу „чудово“: трубою опалення. Трохи більше метра труба завдовжки. Металопластикова. І ремінь офіцерський із пряжкою. Це був початок. У наступні пару днів — електрика.

Чіпляли клеми можна зрозуміти, куди... Одну клему на вухо, іншу — нижче живота. Відчуття були такі — півтора дня нічого не бачив. Інших чіпляли за наручники сзаду. Турнік там в одній камері стояв ... Теліпали так, що хлопці [співкамерники] непритомніли. Постійно матюки, крики страшні. Таких криків, які я чув у перші дні перебування там, я ніколи не чув. Там [охоронцями] були луганчани: Женя, Вова і Віталій. ...

Камера № 10. Двомісна. Нас там було дев'ятеро. ... Приходили військові лікарі, „відкачували“ [допомагали прийти до тями] тих, хто вже на межі був. ...

Але бували такі випадки, що забували зачиняти „кормушки“ [віконця для годування] і видно було, що людину несуть. ... [Іноді] утрьох, учотирьох [катованих] тягнуть на простирадлі¹⁰⁰...

Інший місцевий житель, який перебував у цьому відділенні поліції, згадує:

— Камери були переповнені. У моїй тільки камері, розрахованій на 4 особи, сиділо від 19 до 25 осіб... Мене тримали там багато днів, навіть до місяця. З 25 осіб [у камері] 5–6 осіб були в кайданках. ...їх приковували наручниками в положенні стоячи до турніка і шовечора ставили обличчям до стіни і били...

[Це сталося тому що] [Один із них зірвав російський прапор, другий крикнув десь на блокпосту: „Слава Україні!“, третій колись в АТО служив ... У них настільки розпухли ноги, що коли через п'ять днів їм зняли кайдани, вони кілька годин падали і просто не могли ходити. Вони просто лежали на підлозі. Потім на них знову одягли кайданки, і вони знову стояли кілька днів...

Ми годували їх [закутих у наручники співкамерників] з ложки. Вони їм їсти не давали. Що нам давали, ми ділилися між собою¹⁰¹.

Інший житель Куп'янська розповів про своє тривале утримання у відділенні поліції¹⁰²:

— Забрали мене на 2,5 місяці і помістили у місце, де раніше у нас була поліція. Там є камери, 14 камер, як у СІЗО, я змінив дуже багато камер за 2,5 місяці.

Погрожували розстрілом, вивезли в ліс, стріляли над головою. Намагалися вибити з мене якусь інформацію ... Кожного дня були залякування і побиття палками, шокерами і пластиковими трубами. Регулярно, кожен день. Якщо мовчиш, то трохи, а якщо не мовчиш, то можуть бити щогодини, поки не замовкнеш...

Нас змушували вчити гімн Росії. Щовечора коридором проходили ті, хто нас тримав у неволі та казали: „Ув'язнені, на рахунок „три“ співаємо гімн Росії“ ... „Якщо камера не співала, її одразу відкривали, і всі отримували „по повній програмі“...

¹⁰⁰ 110 днів у катівні — атовець розповідає про тортури в Куп'янському ізоляторі тимчасового тримання: <https://khp.org/1608811718>

¹⁰¹ Колаборанти Куп'янська та як окупанти катували українців. Інтерв'ю «Бутусов Плюс»: <https://youtu.be/sFfhE-cuNjzo>

¹⁰² Звірства на Харківщині: викрадені люди, катівні та 6-метрова воронка від снаряду. Інтерв'ю BIHUS INFO: <https://youtu.be/o8wlgdXQDG8?t=1248>

Військових України, які воювали в 2015–2016 роках, вивозили на „прогулянковий двір“ [за межами відділення поліції] і утримували там до 10 днів на морозі.

Віталія Чернова російські військовослужбовці також доставили до цього відділення поліції 2 вересня 2022 року. Його затримали за те, що він був директором школи і відмовився співпрацювати з окупаційною владою щодо продовження навчального процесу. Ми поспілкувалися з Віталієм у публічному інтерв'ю:

— [У відділенні поліції] Забрали шнурки, ключі, гроші і, що найгірше, окуляри. А в мене зір — мінус десять [діоптрій]...

Помістили до так званої прогулянкової камери. Там немає даху. Зазвичай туди виводять затриманих на прогулянку. Коли я зайшов, побачив хлопця, у якого на голові був пакет для сміття, перев'язаний скотчем. Тільки невеличка шілина залишалася біля рота. У нього питали: „Чому ти в пакеті? Зніми!“ Він каже: „Якщо я зніму пакет, мені буде хана“. Яюсь той пакет у нього посунувся, охоронець виволок хлопця з камери, побив дубинкою, перемотав знову йому голову пакетом і сказав: „Знімеш — взагалі уб'ю!“

Тоді вдень було до тридцяти градусів тепла, а вночі лише шість. Я був у футболці і в джинсах. Вдень спекотно, вночі дуже холодно. Перший день нічого, а спати було неможливо, бетонна підлога холодна. Задрімати можна було навприсідки, опершись на стіну і підклавши між холодною стіною і спиною пластикову пляшку.

На другу ніч пішов дощ. Над частиною камери на решітку вгорі кинули клейонку. І ми ніч провели, зайшовши під ту клейонку...

Я кажу: „Нікого не знаю. Як війна почалася, тільки вдома і на городі — ніде більше не буваю“

Кажу хоч щось, бо якщо нічого не кажеш, — на мізинцях клеми — вони починають бити струмом ... Щойно йому щось не подобається, одразу б'є струмом. Я скажу слово „війна“ — струм: „Не война, а спецоперація¹⁰³!“¹⁰⁴

Відділення поліції № 1 (Шевченкове), Харківська область

Місцеву жительку Ярославу три дні утримували в камері цього відділення поліції. Там її побив гумовим кийком колишній шкільний товариш з її ж села. Від неї також вимагали надати інформацію про мешканців села, які були колишніми українськими військовими. Усі три дні їй не давали ні води, ні їжі. Під погрозами щодо її дітей її змусили виконувати «громадські роботи» протягом 30 днів після звільнення, під час яких вона годувала ув'язнених у місцевому відділенні поліції:

— Він сказав мені: „Якщо не прийдеш завтра о 8 ранку відпрацювати, у тебе троє дітей — замислись, що буде [з ними] далі“¹⁰⁵.

Шевченківський селищний голова, Валерій Приходько, ділиться спогадами:

— Коли я 10 вересня сюди приїхав і ми зі службами це все обходили, я бачив там сліди катувань, бачив слід розриву гранати у центрі адмінпослуг, бачив кров у будівлі поліції.

¹⁰³ Росія назвала війну проти України «спеціальною військовою операцією». У Росії використання слова «війна» щодо війни в Україні може призвести до офіційного переслідування.

¹⁰⁴ «Жінка сидітиме у сусідній камері, а син — у Белгороді в колонії.» На Харківщині окупанти катували директора школи. Інтерв'ю Харківської правозахисної групи: <https://khp.org/1608811339>

¹⁰⁵ «Я не знав, що це буде в'язниця»: сповідь у СІЗО та «руський мир» на Харківщині. Інтерв'ю Схеми: <https://youtu.be/wOu5rFsEI08?t=343>

Я знаю, що вони забирали людей і на 60 діб, примушували працювати. Я бачив папери, підписані [місцевими] колаборантами: „Прошу надати мені двох осіб для певних робіт“. Тобто, як рабів виписували.

Знаю, що катували електрострумом. Було таке, що й жінок били, хоча зазвичай просто тиснули на них психологічно. Наприклад, не випускали в туалет, словесно погрожували¹⁰⁶.

Журналісти також встановили, що, за словами затриманих у поліцейському відділенні мешканців, цим відділенням керував Віталій Михальов, який працював у поліції до окупації. Тих поліцейських, які відмовлялися співпрацювати, катували. Наприклад, заступнику начальника поліції зв'язали руки, підняли на електролебідці і почали наносити удари, змушуючи до співпраці¹⁰⁷.

Ізюмський центральний відділ поліції, Харківська область

Відділ поліції у центрі Ізюма був ключовою базою для російських військ під час окупації міста. Human Rights Watch опитала п'ятьох чоловіків, які розповіли, що їх там утримували і катували. Нижче наводимо цитати з цих інтерв'ю¹⁰⁸.

Камера в Ізюмському центральному відділі поліції, яку російські війська використовували для тримання людей, 23 вересня 2022 р.
© 2022 Belkis Wille / Human Rights Watch

Усі п'ятеро чоловіків розповіли, що їх майже щодня забирали до підвалу на західній стороні будівлі, де допитували та катували. Двоє розповіли, що росіяни змушували їх одягати протигазу

¹⁰⁶ «Пишеш до Путіна і прохаєш допомоги». Як у селищі Шевченкове опиралися окупантам: <https://www.radiosvoboda.org/a/okupatsija-vojenni-zlotchiny-shevchenkove/32199391.html>

¹⁰⁷ «Я не знав, що це буде в'язниця»: сповідь у СІЗО та «руський мир» на Харківщині. Інтерв'ю Схеми: <https://youtu.be/wOu5rFsEI08?t=343>

¹⁰⁸ Україна: російські війська катували затриманих в Ізюмі. Потерпілі розповідають про побиття, катування електричним струмом, насильне занурення головою у воду. Інтерв'ю Human Rights Watch: <https://www.hrw.org/news/2022/10/19/ukraine-russian-forces-tortured-izium-detainees>

на обличчя, коли вони кричали занадто голосно. Дослідники знайшли п'ять протигазів у великій кімнаті, яка колись була тиром, у підвалі по лівій стороні відділу поліції.

Протигази, залишені в підвалі Ізюмського центрального відділу поліції, де російські війська утримували та катували людей. 23 вересня 2022 р.
© 2022 Belkis Wille / Human Rights Watch

31-річний Тарас, будівельник, розповів, що 19 чи 20 серпня двоє російських військових зупинили його на блокпосту, відвели до його будинку та провели обшук. Вони знайшли зібрані ним гільзи та затримали його. Тарас розповів, що його залишили в машині на декілька годин, потім троє військових забрали його до відділу.

— Мене завели в один із кабінетів і три години били: один металевим прутом, інший пластикою трубою, вимагаючи назвати імена мешканців, які були в територіальній обороні¹⁰⁹. ... Вони навіть приставили пістолет до моєї голови та погрожували застрелити мене, якщо я не назву імена¹¹⁰.

46-річний Юра, який працює в енергетичній компанії, розповів, що російські війська утримували його в центральному відділі поліції протягом тижня наприкінці серпня. Він сказав, що під ним у камері сидів ветеран АТО, а ув'язнені перекидали один одному сигарети з поверху на поверх через вікна в задній частині камер. Він сказав, що одного разу чоловік покликав його, попросивши сигарету і сказавши, що це буде його остання, тому що солдати збираються його вбити. Юра сказав, що через деякий час він почув, як відчинилися двері і пролунав постріл, і більше він не чув голосу чоловіка¹¹¹.

¹⁰⁹ Самоорганізовані підрозділи цивільних мешканців, які зголосилися захищати свої громади, особливо на початку російського вторгнення в Україну.

¹¹⁰ Україна: російські війська катували затриманих в Ізюмі. Потерпілі розповідають про побиття, катування електричним струмом, насильне занурення головою у воду. Інтерв'ю Human Rights Watch: <https://www.hrw.org/news/2022/10/19/ukraine-russian-forces-tortured-izium-detainees>

¹¹¹ Там само.

Максим, ще один мешканець Ізюма, також зазнав катувань у підвалі місцевого відділення поліції. Його звільнили, коли місто звільнили Збройні сили України. Він поспілкувався з українськими журналістами:

– Перші два дні мене катували, але нічого не говорили. Вони били мене струмом, і на всі мої запитання відповідали: „За що?“. — була відповідь: „Сам відповідай! Ти сам знаєш! Говори!“¹¹²

– Нас посадили на стілець і прикували кайданами. До рук прикріпили електроди, і все. Це така штука, дуже ... Потім наділи протигаз. Ну, після цього я втратив свідомість. Потім я не пам'ятаю¹¹³...

Олександра Глушка також забрали до підвалу відділення поліції. Його відпустили, а потім знову забрали назад:

– Знову мішок на голову. Прошу їх: „Дайте бодай штани одягнути“. Я в трусах та майці був. Не дали. Один з місцевих хлопчиків, що чергував в ІТТ, колаборант, потім приніс мені одяг, бо швидко стало холодно. Він нас підгодував. ... Били руками менше, але катували струмом — два шокери всадили в мене¹¹⁴.

Михайла Чендея утримували у відділенні 12 днів і піддавали тортурам. Внаслідок цього йому зламали одну руку:

– Один росіянин її тримав [руку], інший вдарив по ній дрючком. Відкритий перелом, рука повисла... Заходять в камеру, треба спиною повернутися і стати до стіни, поки вони на голову надягали мішок чи маску, чорт його знає.

Катували п'ятеро, балакали чисто по-руськи. Один з них хотів зламати мені іншу руку, але другий кинув йому: „Хвiate з нього одної“ ...

Ноги посиніли та розпухли. Стріляли над головою разів з 20. У вухо та в рот запихали дуло. Зранку вони в камери заходили і „робили зарядку“: били нас¹¹⁵.

Херсонська область

Ізолятор тимчасового тримання у поліції, Херсонська область

В ізоляторі тимчасового тримання (ІТТ)¹¹⁶, Російські військовослужбовці катували цивільних осіб та інших затриманих електричним струмом, били і чинили психологічний тиск, щоб отримати потрібну їм інформацію:

– Улюблена їхня забава — це дроти на вуха або на інші частини тіла та подається струм. Так зване „сонячне сяйво“. Це коли дроти чіпляють на вуха та подають струм, і там від цього шоку, мабуть, можуть і очі випадати. На статеві органи, на груди подають струм. Це було безпосередньо під час допитів. Вночі обов'язково підіймали та примушували співати гімн [російський], чи гасла якісь російські. ...

¹¹² Ізюмська катівня. Людей вивозили і більше вони не повертались. Інтерв'ю ICTV: <https://youtu.be/l82AfzP4lok?t=588>

¹¹³ Там само.

¹¹⁴ «Вам труп потрібен?»: репортаж з лікарні Ізюма, де за час окупації врятували сотні цивільних, зокрема майже закатованих росіянами. Інтерв'ю Zmina: <https://zmina.info/articles/vam-trup-potriben-reportazh-z-likarni-izyuma-de-za-chas-okupacziyi-vryatuvaly-sotni-czyvilnyh-zokrema-majzhe-zakatovanyh-rosiyanamy/>

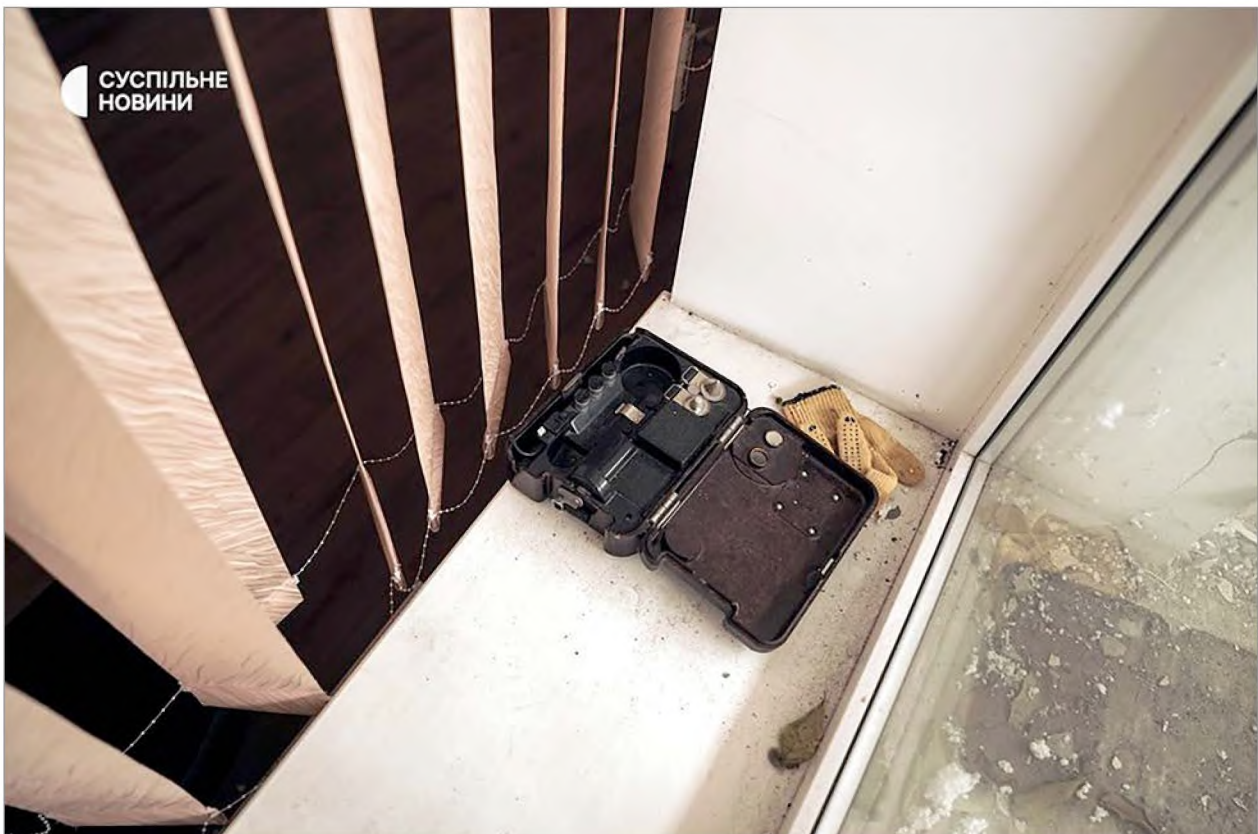
¹¹⁵ Там само.

¹¹⁶ Див. примітку 5.

Цілий день лунали страшні крики. Катували і чоловіків, і жінок. Мене добу протримали та повели на „співбесіду“, а перед цим взяли відбитки пальців. Зламали руку, сильно притиснули...

А потім вони підключають два електроди до геніталій, динамо машину, 300 вольт. Волосся дибки, звичайно, крик і кажуть: «Згадуй». Потім він тихіше робить трохи. Все тіло тремтить. А згодом знову додає струму й каже [знову]: «Згадуй». Знову додає, знову та [він також бив мене] кийком¹¹⁷.

Херсонська обласна прокуратура оцінює, що понад 500 осіб пройшло через ізолятор тимчасового тримання в Херсоні¹¹⁸.

«Тапiк» – телефонний апарат польовий, який російські військові могли використовувати для катування струмом в ізоляторі тимчасового тримання. Херсон, 14 листопада 2022 року.
Фото: Тарас Ібрагімов / Суспільне

Каховка

Поліцейського з села Велика Олександрівка доставили до відділення поліції в Каховці:

– Вони почали вербувати до себе, співпрацювати з ними. Сказали, що я міцний. Я відповів, що мені не подобається працювати в поліції і я хочу звільнитися. ... У моїй камері всі затримані були за те, що мали татування. ... У одного хлопця на плечі був „німецький хрест“.

¹¹⁷ «Били і чоловіків, і жінок». Що розповідають херсонці про полон під час російської окупації? Інтерв'ю Радіо Свобода: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-khersonshchyna-katuvannya-voyenni-zlochyny/32137870.html>

¹¹⁸ Там само.

Йому сказали, що якщо він за ніч його прибирає, то нікого не чіпатимуть. Якщо ж ні, то страждатимуть усі затримані в камері. ... Він сказав: „Хлопці, я не хочу вас підставляти“. ... Ми знайшли уламок канцелярського ножа. Хтось із нас тримав його. І ми вирізали татування при свідомості¹¹⁹.

Запорізька область

Із Запорізької області доступно небагато повідомлень. На відміну від Київської, Херсонської чи Харківської областей, вона не була звільнена від російської окупації, що ускладнило документування ситуації у відділеннях поліції. Проте деякі мешканці, які зазнали катувань у відділках поліції, змогли переїхати на підконтрольну уряду Україні територію та розповісти свої історії.

Село Озерне

Олександр Фурса був керівником підприємства, розташованого на території Веселівського виправного центру № 8 Державної пенітенціарної служби. Після окупації села Олександр продовжував керувати підприємством до 30 вересня, до незаконних референдумів, організованих російськими військовими.

Через кілька днів до нього додому прийшли озброєні російські військові і забрали його до місцевого відділення поліції:

— До мене приїхали озброєні люди, нас із дружиною розділили, мене завели в дім, копирсались у наших речах, потім повалили мене на підлогу, почали буцкати ногами, питали, чого я перестав працювати. ...

Мене [заарештували і] помістили в камеру ... Під кожною камерою стоїть колонка, і музика грає від підйому до відбою. Ранок починається з гімну Росії, і потім все підряд [будь-яка інша музика]. Це щоб не було чути крики. Але інколи там таке робили, що і музика не допомагала¹²⁰.

Бердянськ

Українського військовополоненого утримували у місцевому відділенні поліції. Він згадує про різні види катувань, які до нього застосовували:

— Тортури були різні: мене зв'язали, ноги прив'язали до ніжок залізного стільця, а руки — назад у наручниках, включали проводи та били струмом. Також застосовували гумові дубинки, натягли пакет на голову, душили. Я тричі втрачав свідомість.

Першого разу я швидко прийшов до тями, а наступні рази, коли я приходив до тями, я розумів, що в мене вибитий зуб, то в мене зламаний ніс. Я спитав їх, навіщо вони це роблять? І вони почали розповідати завчання історії про кастрацію їх військових. ...

Одного разу вони стягнули з мене штани, вони почали прив'язувати щось до моїх статевих органів. Я подумав, що вони від слів перейдуть до діла і це стяжка, щоб я не стік кров'ю. Як я зрадів, коли зрозумів, що це був лише струм¹²¹!

¹¹⁹ Деокупована Херсонщина: пологи в підвалі і катування цивільних. Свідчення очевидців. Інтерв'ю BIHUS Info: <https://www.youtube.com/watch?v=UN7ui-VBEX8&t=250s>

¹²⁰ Інтерв'ю з потерпілим CD.

¹²¹ «Мене виводили на розстріл»: розповідь про полон військового з Одещини Дмитра Рашкевича. <https://usion-line.com/mene-vyvodyly-na-rozstril-rozpovid-pro-polon-vijskovoho-z-odeshchyny-dmytra-rashkevycha/>

II) НЕОФІЦІЙНІ МІСЦЯ НЕСВОБОДИ

Створення імпровізованих катівень було одним із перших адміністративних рішень російської окупаційної влади, що супроводжувалося придушенням будь-якого супротиву їхній владі. Такі місця подекуди були виявлені після звільнення окупованих міст, селищ і навіть деяких сіл.

Наші результати свідчать про те, що це була звичайна практика в усіх місцях, окупованих російськими військами. Місцями несвободи здебільшого були підвалами приватних будинків та офіційних установ (наприклад, поліцейських відділень, шкіл, лікарень, залізничних станцій). До них також належали інші місця, такі як гаражі, заводи, сільськогосподарські комплекси та інші приміщення. Катування та інші види жорстокого поводження в неофіційних місцях несвободи часто супроводжувалися іншими порушеннями прав людини, такими як незаконне затримання та страти.

Зібрані матеріали свідчать, що російські збройні сили проводили рейди в захоплених містах з метою виявлення цивільних осіб, які займали проукраїнську позицію, колишніх українських військовослужбовців, працівників правоохоронних та інших органів, державних службовців та вчителів, активістів та волонтерів, які надавали допомогу цивільному населенню під час бойових дій. Головним критерієм «відбору» була підтримка української державності та влади.

Донецька область

Село Безіменне, Новоазовський район

Це сталося між 1 та 31 березня 2022 року. Вадим, 53-річний державний службовець у Маріуполі, був підданий процедурі *фільтрації*, коли хотів виїхати з міста. Російські солдати допитали його дружину після того, як побачили, що вона поставила лайк на сторінці Збройних сил України у Facebook. Чоловік намагався заступитися за неї, але вони його побили. Також його забрали для подальших катувань. Він згадує:

— Вони використовували струм. Я ледь не помер. Я впав і подавився пломбами, які випали з моїх зубів.

Через жорстоке катування в якийсь момент його змусили:

— Вони були розлючені. Коли я прийшов до тями, вони наказали мені все приборати і продовжили бити мене струмом¹²².

Київська область

Село Мотижин

Наприкінці березня 2022 року російські військові утримували двох мешканців села Мотижин у каналізаційній ямі поруч із будинком. Один з них, Олег, вижив у полоні:

— Мене посадили у колодязь. У перший день я ще міг стояти. Пізніше я вже не міг цього робити. ... Коли мене виводили, я не міг йти, і мене тягнули із зав'язаними очима.

Крім того, російські солдати катували його на вулиці:

— Спочатку вони поклали мене на землю. Один з них стріляв поруч з головою, інший почав стріляти між ніг, з кожним пострілом все ближче і ближче [до статевих органів].

¹²² «Росіяни казали, що побиття — це моє перевиховання». Інтерв'ю BBC: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61683513?fbclid=IwAR1WpvFARKnm6QsASCJmLX-lpuq13McSwQyLecxnnoVBw4-h-Lr96DzubHs>

Інший місцевий житель був підданий тортурам і страчений після того, як російський солдат знайшов на його телефоні фотографію російської військової колони. Солдати мали прізвиська «Вітебськ» і «Калуга»¹²³.

*Каналізаційний люк, де утримували Олега.
Після звільнення в ній було знайдено тіло ще однієї вбитої людини
(на його місці залишений манекен)*

Харківська область

Ізюм

Human Rights Watch описала кілька випадків катувань, виявлених у місцевій поліклініці, яка перестала функціонувати як лікарня приблизно за два роки до того, як російські війська прибули до міста. На основі свідчень тих, хто вижив, було виявлено 5 неофіційних (імпровізованих) місць несвободи, створених в Ізюмі під час його окупації російськими збройними силами¹²⁴:

1. Міська залізнична поліклініка;
2. Середня школа № 6;
3. Ізюмський оптико-механічний завод;
4. Середня школа № 12;
5. Ізюмська станція водопостачання та водовідведення.

Нижче ми описуємо висновки, які стосуються міської залізничної поліклініки.

Вісім чоловіків, опитаних окремо, сказали, що російські війська тримали їх та інших людей у двох гаражах поруч із головною будівлею, яку вони займали. Human Rights Watch відвідала поліклініку, яка практично не постраждала, і оглянула гаражі 22 вересня 2022 р. Два гаражі відповідали описам колишніх затриманих.

¹²³ «Я сидів у колодязі, де зараз лежить мертвий чоловік». Історія чоловіка, який пережив полон. Інтерв'ю Громадське: <https://youtu.be/HPqmJA3MbU0>

¹²⁴ Україна: російські війська катували затриманих в Ізюмі. Потерпілі розповідають про побиття, катування електричним струмом, насильне занурення головою у воду. <https://www.hrw.org/news/2022/10/19/ukraine-russian-forces-tortured-izium-detainees>

Усі вісім чоловіків сказали, що їх катували електричним струмом. В одному приміщенні будівлі Human Rights Watch побачила дві обгорілі розетки, але незрозуміло, чи сталося це внаслідок катування затриманих струмом. За словами двох українських електротехніків, розетки можуть обгоріти так, якщо вони перегріються, наприклад, під час катування струмом, якщо електроди розташовані близько один до одного на тілі жертви.

Один із двох гаражів, у яких російські війська утримували чоловіків на території міської залізничної поліклініки в Ізюмі, Україна, 22 вересня 2022 р.
© 2022 Belkis Wille / Human Rights Watch

The Washington Post взяла інтерв'ю у жінки, яка розповіла, що на початку липня 2022 року її утримували протягом 10 днів у тому ж приміщенні і піддавали ударам електричним струмом і неодноразовим зґвалтуванням, зокрема через примусовий оральний секс¹²⁵.

Богдан, який утримувався там у той самий період часу, сказав, що декілька разів чув жіночі крики, і що одного дня він чув розмову двох солдатів, які стояли біля дверей гаража: «Не давай їй їсти, вона не зробила мінет».

Під час огляду приміщення, Human Rights Watch побачила на стіні висічене ім'я жінки «Алла», з якою розмовляла The Washington Post, а також слова та фрази «електрика, роздягнена або зґвалтована», «ледь жива», «убита», «дуже боляче» і «допоможіть». Вона розповіла The Washington Post, що думала про спробу вбити себе під час ув'язнення.

Ті, хто утримувався в гаражах, розповідали, що їх годували лише раз на день і давали приблизно 1,5 літра води на 13 людей, які утримувалися в гаражах.

На стіні одного з приміщень поліклініки дослідники знайшли емблему та напис німецькою «Правда звільняє», що могло бути посиланням на використання нацистського гасла «Праця

¹²⁵ В окупованому Росією Ізюмі її зґвалтували та катували. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/10/09/izyum-rape-torture-occupation-russia/>

звільняє», яке було написано на воротах до Освенцима та інших нацистських концтаборів. Колишній працівник поліклініки розповів дослідникам, що емблема та напис з'явилися на стінах після того, як російські війська почали окупацію будівлі. Емблема могла зображати схрещені рукоятки гранат, що було символом німецької бригади СС часів Другої світової війни.

Напис німецькою «Правда звільняє» на стіні в одному з кабінетів міської залізничної поліклініки, а також емблема, яка може зображати схрещені рукоятки гранат, яка була символом бригади Дірлевангера – німецької бригади СС часів Другої світової війни, м. Ізюм, Україна, 22 вересня 2022 р.
© 2022 Belkis Wille / Human Rights Watch

Село Веселе, Ізюмський район

Микола, житель села, був затриманий російськими офіцерами у себе вдома 22 квітня 2022 року. Вони зв'язали йому руки і відвезли на склад, розташований на промисловій зоні, де катували протягом п'яти годин, намагаючись вибити інформацію. Після катувань його відвезли до підвалу місцевого кафе, де утримували ще один день. Під час інтерв'ю журналістам Микола розповів наступне:

– Вони були жорстокі, нецензурно висловлювалися, залякували мене, били по ногах. Всі троє били мене по ногах, запитуючи: „Ти у територіальній обороні?¹²⁶“ ...

Переважно били в груди. Після того, як вони закінчили, мої груди були всі сині. Я сказав їм: „Ви зламаєте мені ребра“, – відповіли вони: „Не хвилюйся!“... Я стояв на колінах на шорсткому бетоні, коліна горіли...

Один з них взяв дерев'яний брус і з усієї сили вдарив мене по нозі. Я закричав: „Ти її зламаєш!“ Він засміявся: „Не зламаю“. І продовжував бити мене по гомілці, і далі, і далі ...

¹²⁶ Самоорганізовані підрозділи цивільних мешканців, які зголосилися захищати свої громади, особливо на початку російського вторгнення в Україну.

Потім вони взяли відро з водою. Вони взяли мене і почали опускати з головою у воду. Я думав, що помру, імпульсивно виривався...

Один з них зняв з мене взуття і шкарпетки і прикріпив дроти до пальців моїх ніг. Це був військовий польовий телефон з електричним генератором. Чим швидше крутиш ручку цього телефону, тим сильніший струм. Отже, вони почали катувати мене електричним струмом... Мені було дуже погано, я нічого не бачив навколо, мені було дуже боляче¹²⁷...

Вовчанськ, Чугувський район

Ми отримали кілька повідомлень про російських військових, які влаштовували імпровізовані катівні на території Вовчанського агрегатного заводу. У публічному інтерв'ю ми поспілкувалися із заступником директора цього заводу, який розповів нам наступне:

— На нашому підприємстві діє особливий режим безпеки. Ми виробляли продукцію військового призначення. І тому у нас були склади, де зберігалася продукція до відправки замовлення... На цих складах і створили цей концтабір. Це капітальні утеплені приміщення з залізобетонними стінами. Деякі склади не мають вікон, там [тільки] металеві двері. Вони використовувалися як ізолятори. Кабінети використовувалися для допитів. ...

Це різні люди [яких утримували в катівнях]. Це, у першу чергу, атовці, націоналістично налаштовані люди, потім — колишні правоохоронці, представники органів влади, місцевого самоврядування, вчителі. Ну, щоб розуміти цей перелік, то навіть батюшку забирали і три доби катували струмом¹²⁸.

Вовчанський агрегатний завод, камера, де утримували частину затриманих, вересень 2022 року.
Фото Сергія Болвінова / Суспільне

¹²⁷ «Всю інформацію вони знали». Як катували цивільних на Харківщині. Інтерв'ю Butusov Plus: <https://youtu.be/H0-zP49kVNI>

¹²⁸ На заводі у Вовчанську росіяни «катували струмом навіть батюшку». Інтерв'ю Харківської правозахисної групи: <https://khp.org/1608810929>

Лідію Тільну, директорку школи, утримували на заводі протягом 19 днів. Протягом 5 днів її тримали одну в камері без їжі та води в приміщенні, де вона була змушена сидіти на бетонній підлозі:

– Я сиділа на цементованій підлозі без їжі та води. Потім мене вивели. Я думала, що це все, мабуть будуть убивати. Вони зняли мішок з моєї голови, я побачила перед собою жінок. Я вже була слабкою, впала... Одна з них також була директоркою школи¹²⁹.

На цьому заводі росіяни також утримували сімох іноземних студентів зі Шрі-Ланки. Шестеро чоловіків утримувалися окремо, жінка — одна. Їх били, змушували прибирати туалети та приміщення, якими користувалися російські військові. Нижче наводимо свідчення, які студенти надали різним журналістам.

– Щодня ми прибирали туалети та ванні кімнати. Іноді росіяни приходили і били наших людей, наших шріланкійців¹³⁰.

– Щодня вони давали нам можливість сходити до вбиральні на дві хвилини. Душ був раз на п'ять днів. На дві хвилини. Годували нас дуже мало. Двічі на тиждень маленькими порціями... Ми навіть не думали втекти з полону. У них було багато зброї, автоматів. Вони приставляли нам рушницю до тіла, били автоматами. Вони били нас, але не лікували. Не було жодної медицини¹³¹.

– У нас забрали паспорти, інші документи, телефони, одяг і закрили в кімнаті. З нами були також українці, їх допитували і висилали через 10 днів, 15 днів або місяць. З нами вони ніколи не розмовляли, бо не розуміли нашої мови. Здебільшого ми не розуміли, що вони [росіяни] нам говорили, і нас за це били¹³².

– Вони били мене, били. Я не знаю чому. Щоранку. Тягнули мене за шкірку і казали: йдемо, йдемо. Щодня. В чому була проблема — не знаю¹³³.

– Вони багато разів били мене по тілу автоматами. Один з них вдарив мене в живіт, і я два дні страждав від болю. Потім він попросив у мене гроші¹³⁴.

Жінка, яку тримали окремо, згадує:

– Вони били нас, коли ми йшли в душ. Вони навіть не дозволяли мені зустрічатися з іншими. Ми просиділи там три місяці. Будучи на самоті, я була дуже знервована. Вони сказали, що у мене проблеми з психічним здоров'ям, і дали мені таблетки. Але я їх не приймала¹³⁵.

Полонені також скаржилися на інші види катувань. Наприклад, один із них повідомив, що йому відривали плоскогубцями нігті з великих пальців ніг¹³⁶.

¹²⁹ 19 днів у полоні. Моторошна історія директорки із Харківщини. Інтерв'ю 24 каналу: https://www.youtube.com/watch?v=mIA_v-jKeTc

¹³⁰ Жителі Шрі-Ланки розповідають про знущання у якості російських полонених в Україні. Інтерв'ю Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/25/sri-lankans-describe-abuse-as-russian-captives-in-ukraine>

¹³¹ Виривали нігті, годували двічі на тиждень: окупанти тримали в полоні на Харківщині 7 громадян Шрі-Ланки. Інтерв'ю Суспільного: <https://suspilne.media/283029-bogdan-2/>

¹³² Там само, примітка 130.

¹³³ Там само, примітка 131.

¹³⁴ Шрі-ланкійці звільнені від російської жорстокості в Україні. Інтерв'ю BBC: <https://www.bbc.com/news/world-europe-62948148>

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ Там само, примітка 131.

Козача Лопань, Харківський район

Події відбулися 22 березня 2022 року. Віталій, місцевий житель, який раніше служив в українській армії до повномасштабного вторгнення, був затриманий російськими солдатами на місцевому залізничному вокзалі. Залізничний вокзал також використовувався для утримання інших місцевих жителів. Віталій згадує:

— Мене привезли на залізничний вокзал. Витягнули з машини й поставили до стіни. Поруч стояв військовий із поліцейським кийком. Я бачив, як у нього тряслися руки, як усе кипіло від адреналіну. Коли він упоров мені по шиї, я впав. Потім звідусіль почали бігти люди, я одразу ж інстинктивно прикрив голову руками. Вони лупили мене і кричали: *„Від Донбасу вам привіт!“*¹³⁷

Від побиттів під серцем у мене одразу тріснули два ребра. Ще декілька — ззаду і справа.

Мене підвели, дали сигарету й перетягнули ... сходами на другий поверх. Сам я вже не міг ходити, тому попід руки мене почали заводити в різні кімнати. ...

Пам'ятаю, що зробив три-чотири кроки від входу — і мене знову почали бити. Я впав. Били ногами. Я кричав, що маю пахову грижу¹³⁸, і якщо вони будуть продовжувати, то помру на місці.

Вони попросили мене показати її. З мене стягнули штани, труси, я перевернувся, щоб показати, а мені до геніталій пристебнули шось схоже на пришіпку, а на стегно поклали шматок товстого важкого проводу. ...

Тоді я зрозумів, що буде далі. Коли пустили струм, з'явилося відчуття, неначе мені через геніталії заливають чи то розпечений метал, чи то холодний азот, чи то все разом. ...

Струмом мене смалили, допоки не зайшов один їхній військовий. Він сказав: „Ох, подивіться, у нього все горить, аж дим іде“.

Вони посміялись і почали поливати мене водою. Не для того, щоб загасити, а щоб струм ліпше проходив. ...

Я почав битися головою об підлогу. Хотів розбити голову й померти. Каткування струмом були за межею можливого, я не міг цього терпіти. ...

Тоді військові підклали мені під голову якесь ганчір'я і сказали: якщо я продовжуватиму, то мене катуватимуть струмом, поки не зупиниться серце.

Я кричав, задихався, мені бракувало повітря¹³⁹.

На цьому вокзалі утримувалося близько 100 осіб:

— Там вже була ціла купа АТОшників¹⁴⁰ вони забрали всіх за один день, щоб ніхто не зміг ні втекти, ні сховатися... Мене спустили в підвал, кинули на пінопласт, я відчував, що там було багато людей. ...

Підвал був маленький. Там було багато людей. Хтось мовчав, хтось кричав, хтось плакав, бо були дуже сильно побиті... Зі зв'язаними руками я просидів там до вечора і чув

¹³⁷ Маються на увазі частини Донбасу, окуповані в 2014–2015 роках і контрольовані Росією через так звані «Донецьку народну республіку» та «Луганську народну республіку».

¹³⁸ Пахова грижа — це опущення м'язів живота через тканину, наприклад, кишківника.

¹³⁹ «Від побиттів у мене під серцем одразу тріснули два ребра». Інтерв'ю Громадське: <https://hromadske.ua/posts/vid-pobittiv-u-mene-pid-sercem-odrazu-trisnuli-dva-rebra>

¹⁴⁰ Дивись примітку 24.

ці катування, як людей били струмом, як їх лупили, як „кореспонденти“ ставили запитання...

Були люди, які випалювали собі ноги кислотою, обмотували їх поліетиленовою плівкою, бо якщо вони [росіяни] побачать татування, їм буде набагато гірше¹⁴¹...

Село Черкаські Тишки

У гаражі місцевого підприємства російські військові зібрали осіб, яких вони вважали небезпечними для своєї окупаційної адміністрації. Затриманих щодня вивозили на допити. Їх били та катували електричним струмом, щоб отримати інформацію про проукраїнські налаштованих мешканців та колишніх українських військовослужбовців.

Олександр Тесленко, місцевий житель, розповів про своє затримання:

— В одному приміщенні на дерев'яних піддонах сиділо 20 людей. Тесленко показує свої почорнілі пальці й нігті на ногах — обморозив, уночі температура опускалася до -15°C ¹⁴².

Олександр розповів, як його катували:

Електрошокер був такий великий, білий. Перший раз — не впав, другий — трохи гірше. А потім як помазали водою на початку хребта — і знову, то в мене аж нога затрусилася¹⁴³.

Двір підприємства «Славутич» у сусідньому селі Черкаські Тишки, де росіяни утримували і катували ув'язнених.
Фото: Олександр Хоменко / Hromadske

¹⁴¹ «Від струму горіла шкіра» — в'язні катівень в Ізюмі і Козачій Лопані. Інтерв'ю ВІНУС Info: <https://www.youtube.com/watch?v=CQ4voTduSJl>

¹⁴² «Су*о, ти до ранку не доживеш». Спогади про окупацію: катування струмом, вибиті зуби та зламані ребра. Інтерв'ю hromadske: <https://hromadske.ua/posts/suo-ti-do-ranku-ne-dozhivesh-spogadi-pro-okupaciyu-katuvannya-strumom-vibiti-zubi-ta-zlamani-rebra>

¹⁴³ Там само.

Херсонська область

Підвал Головного управління Національної поліції Херсонської області

За даними херсонської поліції, після звільнення області в підвалі Головного управління Національної поліції в Херсонській області були виявлені катівні:

– У нелюдських умовах агресори утримували там пенсіонерів правоохоронних органів, патріотів і простих херсонців, які відмовлялися співпрацювати з ворогом. В ході огляду катівні правоохоронці виявили та вилучили предмети та інші докази, які вказують, що до херсонців окупанти застосовували тортури¹⁴⁴.

Мотузка, знайдена в катівні.
Фото херсонської поліції

Підвал Апеляційного суду Херсонської області

14-річного Олексія утримували в підвалі Апеляційного суду протягом 10 днів за підозрою у співпраці зі Збройними силами України. Олексій розповів, як його катували, щоб вибити зізнання:

– Очі зав'язали, мішок накинули, руки зав'язали затяжками. Привезли нас у підвал якийсь. Нас там аж 13 осіб було... Там грають у „російську рулетку“, током б'ють [затриманих], вішають [їх] на ґрати. Коли в людини інфаркт і вона висить на ґратах, її просто знімають і закидають у камеру. ... Мене виводили в коридорчик і там били вже¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Прес-реліз поліції Херсонської області. Опубліковано 3 січня 2023 року: <https://www.facebook.com/khersonpolice.official/posts/537678335061185>

¹⁴⁵ 14-річний підліток розповів про катівню окупантів у Херсонській області – він провів там 10 днів. Інтерв'ю Радіо Свобода: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20221220-tokom-byut-vishayut-na-graty-14-richnyj-pidlitok-rozpoviv-pro-zhahy-kativni-rf-na-hersonshhyni/>

Підвал офісної будівлі в Херсоні

Сергій Мак, мешканець Херсона, розповів про катування під час утримання в підвалі херсонської офісної будівлі:

— У них були слідчі свої, і був свій кат — його ще називали „спеціаліст“... Вони дзвонили йому, і він приїжджав, коли треба було... Завели у підвал, посадили на стілець, прикували кайданками до батареї.

Вони почали катувати, бити, питати, кого я знаю з хлопців з тероборони¹⁴⁶, чи маю я зброю і де вона знаходиться, чи знаю я хлопців з поліції, з прокуратури, суддів, мисливців, у яких є зброя. Я, звісно, відповів, що не знаю...

П'ять днів катували — били кабелем, били дротом від зарядного пристрою, надягали протигаз, душили. На шостий день сказали: „Ти нам завтра не так заспіваєш [висловишся]“. Наступного дня принесли машину, яка б'є струмом. І так десь було годину ... Вони [також] ставили пістолет до скроні, натискали на курок¹⁴⁷.

Скадовськ

Ми поспілкувалися з колишнім монітором Національного превентивного механізму Валерієм, якого катували російські військові за відмову співпрацювати з окупаційною владою.

12 серпня 2022 року його забрали з дому до місцевої оздоровчої бази для дітей:

— Російські військові були добре обізнані про мою діяльність до війни. Вони агітували мене піти з ними на співпрацю. Коли я відмовився, мені сказали, що мене тут насильно ніхто не тримає, і так як я живу не далеко, можу йти до дому. Виходячи з кабінету мене зажали дверми та вдарили електрошокером...

Потім було декілька розрядів електрошокером. Це було дуже „неприємно“, м'яко кажучи. Потім я, мабуть, впав. Коли прийшов до тями, то зрозумів, що там був не тільки електрошокер, у мене й обличчя було сильно побите¹⁴⁸.

Після катувань Валерій досі має проблеми зі здоров'ям — права рука не функціонує, як раніше. За словами Валерія, через цю оздоровчу базу пройшло багато людей. Багато кого відпускали, а дехто просто зник.

Село Хрещенівка

Віктора Копитка, старосту Хрещенівського старостинського округу, кинули у погріб:

— Вони закрили мене в погрібу. На двері погрібу повісили гранату. ... Напевно, серед них були садисти, я не знаю, як це назвати.

Він розігрів кочергу і запитав мене: „Чи знаєш ти, де шкіра найтонша і найближче до кістки?“ Що я можу сказати? Тоді він сказав: „Зараз ми тобі покажемо“ і почав шмалити мені п'ятки¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Самоорганізовані підрозділи цивільних мешканців, які зголосилися захищати свої громади, особливо на початку російського вторгнення в Україну.

¹⁴⁷ Струм, протигаз, «кат-спеціаліст». Свідчення херсонців про російські катівні. Інтерв'ю Радіо Свобода: <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-deokupovanyy-kherson/32165900.html>

¹⁴⁸ Інтерв'ю з потерпілим DE.

¹⁴⁹ Окупанти знущалися, як нацисти. Окупація Хрещенівки — розповідають місцеві. Інтерв'ю ICTV: <https://www.youtube.com/watch?v=UBthPfJb830>

Андрія, ще одного мешканця Хрещенівки, російські військовослужбовці відвезли до катівні в сусідньому селі, де він перебував разом з 8 іншими чоловіками майже 3 місяці. Йому погрожували стратою через підозру у співпраці з українською владою. Андрій воліє не згадувати, що з ним відбувалося в катівні¹⁵⁰.

Село Велика Олександрівка

Сергій Балан, місцевий поліцейський, згадує, що мешканців утримували в підвалі гаража. Там же утримували і його самого:

– До мене підійшов російський військовий і запитав: „Чого ти на мене дивишся?“ У нього в руках була металева труба. І почав бити мене по ногах...

[Коли вони дізналися, що я поліцейський] він взяв пістолет, [спочатку] направив його до мого лівого вуха, а потім вистрілили над головою. ... Потім почали направляти пістолет у пах і спустили курок. ...

До нас прийшло 5 чоловіків, вони почали стріляти в підвалі. Вони били мене кулаками і ногами. ... Там стояв стелаж з посудом. Вони почали розбивати його об мою голову. Потім я знепритомнів. Мене приводили до тями, обливали водою. ... Я мусив терпіти. Я нагадував собі, що моя дружина вагітна... Вони мені сказали, що моя дружина буде народжувати як собака – в бур'яні¹⁵¹.

Пізніше Сергія також катували електричним струмом. Через кілька днів у нього почалися галюцинації.

Контейнер на території Бериславського машинобудівного заводу

Місцевого мешканця, вчителя історії, утримували в контейнері на території місцевого заводу. Контейнер являв собою залізну коробку, довжиною два метри і шириною шість-сім метрів. Його забрали з дому, зав'язали очі і привезли до контейнера. Там було вже 16 інших затриманих:

– У перший день мене допитували двоє. Очі зав'язали, завели в якесь приміщення. Посадили на дошку, прибиту до стіни. Спочатку били руками, потім шокером, далі завалили на підлогу і били по п'ятах.

Закінчили допит електрострумом. Зв'язали позаду руки, підключили до мізинців дроти та увімкнули напругу. Тоді я вже став кричати.

Другого дня допитував один військовий. Руками не бив, тільки електрошоком і [бив] по п'ятах. Наприкінці знову приєднав дроти до пальців...

На третій день одразу під'єднали дроти, увімкнули напругу, то я й упав одразу. Коли лежав, то крізь мене проходив струм. Я казав, що в мене серце хворе, просив пігулку. Мене відвели назад у контейнер¹⁵².

¹⁵⁰ Там само.

¹⁵¹ *Деокупована Херсонщина: пологи в підвалі і катування цивільних. Свідчення очевидців.* Інтерв'ю BINUS Info: <https://www.youtube.com/watch?v=UN7ui-VBEX8&t=250s>

¹⁵² «Тримали в контейнері, катували струмом», – потерпілий із Берислава про злочини росіян проти цивільних. Інтерв'ю Медійної ініціативи за права людини: <https://mipl.org.ua/trymaly-v-kontejneri-katuvaly-strumom-poterpij-iz-beryslava-pro-zlochyny-rosiyan-proty-cyvilnyh/>

І) ОФІЦІЙНІ МІСЦЯ НЕСВОБОДИ

Офіційні місця несвободи залежать від стабільного постачання продуктів харчування, медикаментів та інших предметів першої необхідності. Ці поставки були перервані невдовзі після окупації територій, на яких розташовані місця несвободи.

Російські збройні сили не мали планів щодо забезпечення безперервності поставок, замінивши українські поставки власними, що порушує вимоги міжнародного гуманітарного права¹⁵³. Така ситуація спричинила порушення нормального функціонування місць несвободи, що призвело до нестачі продуктів харчування та води, а також до поширення захворювань серед утримуваних осіб. Одночасне припинення енерго- та водопостачання призвело до подальшого погіршення умов тримання як у холодну, так і в спекотну пору року (весна – осінь 2022 року).

На початку окупації місця несвободи поклалися на власні запаси продуктів харчування та інших предметів першої необхідності. Однак запаси почали швидко закінчуватися, за лічені тижні, а іноді місяці. Щоб не допустити голодної смерті ув'язнених, співробітники в'язниць, психіатричних лікарень та інших місць несвободи були змушені покладатися на інші місцеві організації та органи влади, місцевих волонтерів і навіть на свої особисті ресурси.

Оскільки російські збройні сили не планували керувати місцями несвободи на непідконтрольних уряду України територіях на тривалий час, вони зрештою були змушені перевезти більшість в'язнів до Росії. Такі переміщення часто відбувалися проти їхньої волі, що може бути порушенням міжнародного гуманітарного права, яке може розглядатись як воєнні злочини та злочини проти людяності¹⁵⁴.

В'язниці

Снігурівська виправна колонія № 5, Миколаївська область

Респондент, який перебував у цій колонії, розповів, як умови утримання почали погіршуватися після початку бойових дій:

– На початку квітня ми почули, що російські війська вже в Снігурівці. ...До травня російські військові на територію колонії не заходили. Але їхній вплив відчувався. То не пускали на роботу медичних працівників, то перешкоджали закупівлі продуктів харчування, які треба було адміністрації колонії робити у м. Миколаєві підконтрольному Україні. Більша частина співробітників колонії евакуювалися на підконтрольну Україні територію. В самій колонії залишилося працювати десь до 10–15% персоналу.

¹⁵³ Наприклад, стаття 55 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни (1949) передбачає таке: «Окупаційна держава зобов'язана в повному обсязі наявних у неї засобів забезпечувати населення продовольством і медикаментами; вона повинна, зокрема, ввозити необхідні продукти харчування, медикаменти та інші предмети, якщо ресурси окупованої території є недостатніми».

¹⁵⁴ Перший абзац статті 49 IV Женевської конвенції 1949 року встановлює: «Індивідуальні або масові насильницькі переміщення, а також депортації осіб, які перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої країни, як окупованої, так і не окупованої, забороняються, незалежно від їхніх мотивів». Згідно зі статтею 147 тієї ж конвенції, «незаконна депортація або переміщення... особи, яка перебуває під захистом», є серйозним порушенням Конвенції, тобто воєнним злочином. Крім того, депортація дітей з дитячих будинків на непідконтрольних уряду територіях до Росії може становити одну з форм геноциду (стаття 2 (е) Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього).

Харчування ув'язнених значно погіршилося. В основному це були крупи. Іноді не було навіть [соняшникової] олії. З медичних працівників залишилося тільки двоє. По колонії було 19 „прильотів“, і в житлових приміщеннях не було жодного цілого вікна. В перших числах травня вибухом було поранено одного співробітника та одного пожиттєво ув'язненого. Насправді, ув'язнених можливо було евакуювати. Був період, коли це було [ше] можливо¹⁵⁵.

Інший респондент, який мав контакти з ув'язненими в цій в'язниці, також розповів нам, що в'язниця сильно постраждала від авіаударів, що призвело до погіршення умов тримання:

– У цій колонії між будівлею карантину і житловими приміщеннями впали 4 ракети, з 1-го і 4-го „бараків“ повилітало все скло. Засуджені 4 місяці сиділи без світла, без зв'язку, поки їх не перевезли до Голопристанської колонії № 7 [у Херсонській області]¹⁵⁶.

Херсонський слідчий ізолятор

Ми поспілкувалися з ув'язненим, який розповів про брак їжі та ліків під час окупації:

– Спочатку нам дозволяли отримувати передачі від родичів. Потім заборонили... ми всі були місцеві, і у нас були такі можливості. Адміністрація пояснила це тим, що вони не мають часу займатися нашими посилками. Тому ми могли їсти тільки те, що нам давали в колонії. Ми цілком у всьому залежали від них.

Особливо важко було з отриманням медичної допомоги. Я знову почав хворіти. У мене діагностували туберкульоз, ВІЛ-інфекцію, гепатит С. Зі стовідсотковою гарантією, без лікування і ліків я просто можу померти. Крім того, усі в камері були заражені коростою. У мене вона перейшла в стадію стрептодермії. Звичайно, я почав вимагати медичної допомоги. Але замість допомоги медиків, мене привели до начальника режиму [в'язниці] Рижук.

Перед цим черговий поставив мене на розтяжку обличчям до стіни і завдав п'ять ударів кийком по сідницях і ногах. Потім завели мене до кабінету начальника режиму. Там я повторив свої вимоги. Сказав, що все моє тіло вкрите виразками. У мене нема навіть можливості помитися. Але Рижук сказав, що у нього нема такої можливості, нас лікувати. ...

Кожного разу, коли хтось із нас звертався за медичною допомогою, то крім погроз та побоїв нічого не отримував. Щоразу, коли я не витримував і починав вимагати медичної допомоги, мене виводили з камери били кийками. Це називалося „дати глюкозу“. Били по спині, сідницях, по ногах. Десь тричі мене так били¹⁵⁷.

Той самий опитаний згадує, як хотів покінчити життя самогубством через вкрай погані умови ув'язнення та поводження з ним:

– Уявіть: літо, спека, нас 12 чоловік у камері на 6 осіб, тісно, короста. Світла нема. Воду давали тільки ввечері і тільки на годину. Крім того, в ліжках були клопи. Попратися не було можливості. Білизна не змінювалась. За весь час [близько 8 місяців] тільки один раз нас сводили в лазню. І то під конвоєм, з криками, погрозами. Так, що навіть митися перехотілося.

Годували спочатку двічі на день, а потім один раз. Давали або кашу, або суп. Трохи хліба, одна буханка на 12 осіб.

¹⁵⁵ Інтерв'ю з потерпілим ЕФ.

¹⁵⁶ Інтерв'ю з потерпілим С.

¹⁵⁷ Інтерв'ю з потерпілим А.

До самого звільнення [Збройними силами України], до листопада, мені не надавали ніякої допомоги. Мені було так погано, що я хотів перерізати собі вени і померти. Все моє тіло було вкрите виразками і ранами. Навіть зараз, коли все загоїлося, у мене на сідницях є дірки від виразок, куди можна встромити палець.

Єдині, хто зі співробітників колонії, нам співчував і намагався допомогти — були медсестри... Але все, що вони могли зробити, це дати нам знеболювальне. ... У камеру їх не пускали. Ми просто простягали руку через годівницю, і вони робили укол. Або іноді давали таблетку. Насправді ліки були, були необхідні мазі. Але керівництво колонії просто не дозволяло медичним працівникам давати їх нам. Після звільнення колонії від окупантів ми впевнилися, що ліки були складені в окремій кімнаті.

Якби мене не звільнили у листопаді, то стовідсоткова гарантія, що я б просто вмер¹⁵⁸.

Інший респондент, який також перебував у тій самій колонії, згадує:

— Харчування стало дворазовим. В лазню майже не водили. Були проблеми з передачами. Багато продуктів харчування були заборонені, або їх псували. Спілкування з родичами було таємним¹⁵⁹.

Проблема відсутності душових поєднувалася із загальною антисанітарією умов утримання:

— Найгірше було те, що не було можливості помитися. За весь час окупації нас виводили до лазні лише два рази. Виводили у душ під конвоєм, як довічно засуджених, підганяючи палицею. На прогулянки нас теж не виводили. Казали, що не було кому цим займатись.

Ще нам дошкуляла одна проблема. У нашій камері була пошкоджена каналізаційна труба у туалеті. І всі каналізаційні стоки виливалися до нас. Тому ми закривали у себе воду і затикали цю трубу, щоб не жити в цьому смороді. Просили у адміністрації про ремонт каналізації. Але даремно. Ніхто на це не реагував¹⁶⁰.

Інший респондент також повідомив, що ув'язнених катували за те, що вони просили питної води¹⁶¹.

Голопристанська виправна колонія № 7, Херсонська область

Опитаний нами засуджений був переведений до цієї в'язниці під час окупації. Він описує події після переведення:

— Приймали нас співробітники колонії № 7, які перейшли на бік Російської Федерації. Наш черговий передав їм картотеку. ... Потім нас поселили у першому бараці. ... ВК № 7 також була призначена для хворих на туберкульоз. Але туди привозили здорових людей з ВК № 90 і ВК № 10. Усіх змішали, і здорових і хворих на туберкульоз¹⁶².

Інший опитаний підтвердив вкрай тісні умови утримання. Він зазначив, що до Голопристанської колонії № 7 російські військові перевели ув'язнених з трьох інших колоній з Миколаївської

¹⁵⁸ Інтерв'ю з потерпілим А.

¹⁵⁹ Інтерв'ю з потерпілим FG.

¹⁶⁰ Інтерв'ю з потерпілим GH.

¹⁶¹ Інтерв'ю з потерпілим W.

¹⁶² Інтерв'ю з потерпілим N.

та Херсонської областей (№ 5, № 10 та № 90). Таким чином, у бараці, розрахованому на 100 осіб, було близько 500 осіб¹⁶³.

Соціальні та медичні заклади

Харківська область, село Стрілеча

Пацієнти психіатричної лікарні в селі Стрілеча 7 місяців перебували в окупації в нелюдських умовах. Під час тимчасової окупації пацієнти проживали в приміщеннях з вибитими вікнами при мінусовій погоді, ліжкові хворі не могли отримати належну допомогу через відсутність необхідної кількості персоналу для догляду¹⁶⁴.

Село Піски-Радківські, Харківська область

Психоневрологічний інтернат у Пісках-Радківських перебував в окупації п'ять місяців, з квітня до вересня 2022 року. На момент окупації в закладі залишалось 167 підопічних. Світла та газу не було, тому їжу готували на генераторах та пічках. Згідно з інтерв'ю директора інтернату Володимира Шерстюка, чотири рази за час окупації його водили на розстріл. Його звинувачували в тому, що він укривав українських військових¹⁶⁵.

Куп'янськ, Харківська область

Ольга Гуня, лікарка Куп'янського психоневрологічного інтернату, розповідає про умови під час окупації російськими збройними силами:

– І на початках ми ще мали певний запас продуктів, медикаментів, памперсів. На ньому і трималися. Але не вистачало рук, бо залишилось три медсестри із шести. Інші виїхали. У квітні росіяни нам відключили український зв'язок, а на додачу воду і світло. ...У нас були газові балони, та газ швидко закінчився, тому ми побудували пічку надворі...

Потім мені довелося шукати бензилбензоат, тому що в підопічних почалася короста через бруд і стрес. Вони розчісували рани, заражали один одного. Нормально помити всіх ми не могли. Дезкамери, де можна було б продезінфікувати постіль, одяг, не працювали¹⁶⁶.

Ольга описує, як у них почали закінчуватися ліки та їжа. Хоча адміністрація Центру уникала будь-яких контактів з російською окупаційною владою, їм довелося почати спілкуватися, коли закінчилися критично важливі ліки. Деякі ліки надавала місцева лікарня, але їх було недостатньо. Особливо складною була ситуація з продуктами харчування:

– З продуктами теж почалися проблеми, запаси танули на очах. Росіяни давали гуманітарну допомогу нашим підопічним, але пакетиками. Це крапля в морі. Нам потрібні були зовсім інші об'єми на 150 людей.

На кінець літа питання з харчуванням стояло вже дуже гостро. Нам доводилося годувати підопічних потроху, двічі на день. А вони тільки-но з'їдять свою порцію й одразу питають: «А ми ще їсти будемо?»¹⁶⁷

¹⁶³ Інтерв'ю з потерпілим С.

¹⁶⁴ Інтерв'ю з працівником лікарні: Інтерв'ю з потерпілим НІ.

¹⁶⁵ Як психоневрологічний інтернат у Пісках-Радківських на Харківщині пережив окупацію. Інтерв'ю Суспільного Харків: <https://youtu.be/XEed4MYwo0o>

¹⁶⁶ «У нас залишилося по жменці їжі на день»: Куп'янський психоневрологічний інтернат пережив окупацію, обстріли і евакуацію. Інтерв'ю LB.UA: https://lb.ua/society/2022/10/26/533723_u_zalishilosya_zhmentsi_izhi.html

¹⁶⁷ Там само.

II) НЕОФІЦІЙНІ МІСЦЯ НЕСВОБОДИ

Цей розділ стосується умов тримання в неофіційних місцях несвободи – приміщеннях, які зазвичай не визнаються місцями несвободи і за визначенням непридатні для утримання людей. До таких приміщень належать, наприклад, підвали, гаражі, склади, сільськогосподарські комплекси. У них відсутня будь-яка інфраструктура для забезпечення навіть базових потреб, таких як опалення, світло, водопостачання та каналізація. Тому в таких місцях може бути непридатна для життя температура, часто відсутнє природне освітлення та доступ до свіжого повітря.

Враховуючи, що майже всі неофіційні місця несвободи не відповідають базовим стандартам ув'язнення, нижче наведено лише декілька з багатьох прикладів таких умов. Додаткові приклади порушень прав людини, пов'язаних з поганими умовами тримання, можна знайти в розділі про катування в неофіційних місцях несвободи цього звіту¹⁶⁸.

Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування ситуації в Україні встановила, що в більшості випадків ув'язнення відбувалося в настільки поганих умовах, що ув'язнення прирівнювалося до жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Це означає порушення права на гуманне поводження та повагу до гідності, притаманної людині, а також воєнний злочин. Комісія описала деякі з найпоширеніших рис умов тримання:

– Збройні сили РФ утримували осіб в імпровізованих приміщеннях, створених у захоплених ними будівлях, таких як підвал школи, промисловий об'єкт, сільськогосподарський об'єкт, залізничний вокзал, аеропорт та інші приміщення. Жертвам часто не повідомлялося про причини їхнього затримання, ці дії не розглядалися судовим органом, а їхні родини не інформували про їхнє місцезнаходження. Деякі з них і досі вважаються зниклими безвісти...

Ув'язнення часто було тривалим, приміщення були тісними і переповненими, іноді десятки людей були вимушені ділити невелику площу і спати на підлозі. Чоловіків, жінок і дітей утримували разом в одному приміщенні. Під час березневих морозів їм не вистачало світла, вентиляції та тепла. Деякі з них були ув'язнені в металевому підвалі. Доступ до їжі, води та медичної допомоги був обмежений, а санітарні умови були незадовільними¹⁶⁹...

У селі Ягідне Чернігівської області солдати Збройних сил РФ утримували 365 цивільних осіб, у тому числі 70 дітей, протягом 28 днів у підвалі місцевої школи. Військовослужбовці Збройних сил РФ принижували та ображали гідність затриманих. Доступ до їжі та води був дуже обмеженим, а доступ до медичної допомоги майже відсутній. Десять літніх людей померли під час ув'язнення внаслідок нелюдських умов, а в інших виникли проблеми зі здоров'ям¹⁷⁰.

Ті, хто вижив, також згадують, що їм доводилося спати сидячи і ходити в туалет на очах у інших ув'язнених. З огляду на те, що російські війська зробили зі школи штаб і викопали навколо неї рови, вцілілі жителі припускають, що їх використовували як живий щит¹⁷¹.

Було багато інших повідомлень про окремі випадки утримання в нелюдських умовах в неофіційних місцях несвободи на непідконтрольних уряду України територіях. Нижче ми наводимо декілька з них.

¹⁶⁸ Див. розділ 6 (II).

¹⁶⁹ Звіт Незалежної міжнародної комісії з розслідування подій в Україні, A/77/533, пп. 76–77, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/637/72/PDF/N2263772.pdf?OpenElement>

¹⁷⁰ Там само, пп. 79.

¹⁷¹ Усе село окупанти місяць тримали у підвалі. Люди помирили від задухи. Інтерв'ю hromadske: <https://www.youtube.com/watch?v=k-E9zTQysMs>

Підвал школи в Ягідному (Чернігівська область), де утримували 365 осіб, з них 70 дітей. 10 з них померли через брак повітря та антисанітарію.

Фото: Суспільне Чернігів

Балаклія, Харківська область

Це сталося у червні 2022 року. Мешканка Балаклії Вікторія Щербак та її сім'я були затримані¹⁷².

За словами Вікторії, її чоловіка та 16-річну доньку незаконно затримали, утримували в нелюдських умовах та піддавали катуванням. Спочатку п'ятеро російських солдатів з автоматичною зброєю забрали сім'ю з дому та помістили у підвал у Балаклії. Вони тримали їх у клітці, де не можна було лежати.

Потім їх перевезли до місцевого відділення поліції. У камері їх було п'ятеро. У камері була антисанітарія, не було свіжого повітря. Годували один раз на день. Їм давали 2 літри води на камеру, на 5 осіб, на день. Їх допитували. Росіяни погрожували побити і зґвалтувати доньку Вікторії на її очах, після чого Вікторія втратила свідомість. Її та її доньку утримували протягом тижня. Чоловік перебував затриманим більше двох тижнів¹⁷³.

Селище Димер, Київська область

Подія відбулася в березні 2022 року в ливарному цеху місцевого заводу. Людей заводили, шапки на головах, обмотані скотчем, зі зв'язаними руками. У кімнаті без світла, на трохи більше за 20 м² перебували чотири десятки людей. Час доби цивільні бранці розрізняли по щіліні у дверях, в яку проступало світло з вікна¹⁷⁴.

¹⁷² Балаклія. «Коли росіяни сказали, що зґвалтують мою доньку, я знепритомніла». Інтерв'ю: Радіо NV https://www.youtube.com/watch?v=Z_TaFLP4iLg

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Катівня у Димері: репортаж з російської катівні. Інтерв'ю ТСН: https://youtu.be/oVEykhNF_4M

Приміщення, де утримували цивільних на заводі в Димері.
 Фото: Медійна ініціатива за права людини

Село Нова Басань, Чернігівська область

Сільського голову, Миколу Дяченка (63 роки), тримали під вартою у п'яти різних неофіційних місцях несвободи протягом 26 днів. Одним з неофіційних місць утримання був окремий погріб, не більше ніж 9 м², де перебувало 20 затриманих. Там, за щільно зачиненими дверима, вони просиділи дві доби. Люди почали задихатися:

— Ми заходилися стукати у двері, благаючи [щоб хтось] відчинив їх і дав нам дихати. Зрештою, [російські] солдати залишили двері прочиненими, щоб впустити трохи повітря¹⁷⁵.

Херсонська область

За словами омбудсмена України Дмитра Лубінця, окрім критичних умов утримання та епізодів катувань, чоловіків утримували разом з жінками. Вони могли тижнями перебувати в таких умовах і навіть ходити в туалет на очах один в одного¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Україна: Страти і катування на окупованих Росією територіях. Інтерв'ю Human Rights Watch: <https://www.hrw.org/uk/news/2022/05/18/ukraine-executions-torture-during-russian-occupation>

¹⁷⁶ Відео Дмитра Лубінця, опубліковане на його сторінці у Facebook: <https://www.facebook.com/watch/?v=687193252980284>

Для цілей цього звіту ми фіксували лише ті випадки вбивств, які сталися під час тримання в місцях несвободи або слідували за таким триманням. Фактичне вбивство не обов'язково відбувалося в таких місцях. Вбивства здебільшого були виявлені після звільнення непідконтрольних уряду України територій Збройними силами України.

За даними Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування в Україні, незаконне позбавлення волі часто передувало стратам, сексуальному насильству, катуванням та жорсткому поводженню¹⁷⁷. Наприклад, Управління Верховного комісара ООН з прав людини задокументувало 30 випадків свавільних страт цивільних осіб, яких ув'язнювали в будинках, підвалах, гаражах, поштових відділеннях, сільськогосподарських комплексах або інших приміщеннях, в яких розміщувалися російські війська. Тіла були знайдені в імпровізованих місцях несвободи, здебільшого зі скутими кайданками або скотчем руками та пораненнями, що свідчать про катування перед вбивством, як-от вогнепальні поранення кінцівок чи пахової зони, ножові поранення та понівечені кінцівки. Принаймні в одному задокументованому випадку тіло жертви мало сліди сексуального насильства¹⁷⁸.

I) ОФІЦІЙНІ МІСЦЯ НЕСВОБОДИ

Херсонський слідчий ізолятор

Інформація про вбивство, скоєне 11 травня 2022 року російськими військовослужбовцями в Херсонському слідчому ізоляторі, з'явилася в ЗМІ, в тому числі в російських новинах, незабаром після його скоєння. Нам вдалося перевірити цю інформацію, опитавши ув'язнених, які перебували в цей період в Херсонському слідчому ізоляторі, в тому числі співкамерників загиблого. 11 осіб підтвердили, що вбивство сталося в камері № 5 11 травня 2022 року. Загиблого звали Олександр. До ув'язнення він був мешканцем міста Каланчак (Херсонська область)¹⁷⁹.

Нижче наведені окремі твердження з наших інтерв'ю, що стосуються вищезгаданого вбивства.

— Одного гарного дня я сидів з планшетом на ліжку і раптом почув вибухи, стрілянину. Потім я почув крики: „Мордою в підлогу! Всім лягти на підлогу! Хто не ляже, будемо стріляти! У вікно не виглядати, будемо стріляти!“ Я зняв навушники, почув крики, лайку... Мої співкамерники лежали на підлозі¹⁸⁰.

— У той день, в обід до нас у СІЗО зайшли російські військові. Виконуючий обов'язки начальника СІЗО запросив їх для подавлення неіснуючого бунту в'язнів. Військові кидали гранати, стріляли з автоматів. Наказали не виглядати у вікна. Одного в'язня через вікно з надвору

¹⁷⁷ Звіт Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування в Україні, A/77/533, п. 77, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/637/72/PDF/N2263772.pdf?OpenElement>

¹⁷⁸ Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Вбивства цивільних осіб: свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській та Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну», грудень 2022 р. Параграф 32: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-ОHCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf>

¹⁷⁹ Інтерв'ю з потерпілим І.І.

¹⁸⁰ Інтерв'ю з потерпілим І.І.

вбили. Ще добу в тій камері лежав його труп і всі, хто був у тій камері, вимушені були там знаходитись¹⁸¹.

Згадують ув'язнені, які сиділи в одній камері із загиблим:

– Коли це сталося, всі стояли, хто у телевізор, хто у телефоні ловив зв'язок, а Олександр стояв посеред камери і виглядав у вікно, не прямо сидів на вікні, а з середини камери. У нас як раз низько вікна були, все було видно. Він стояв і взувався. Ми всі були у капцях, [бо думали], що, може, нас будуть кудись виводити, ніхто не знав, що буде відбуватися. ... Потім пострілили... Він впав¹⁸²...

– Були постріли, тому що у мене в камері у стіні було видно патрони [застрягли]. Два постріли було, два патрони було. Ну, і череп [потерпілого] розлетівся. Він впав на підлогу, а голова лежала на тумбочці. Череп відлетів.

Два шматочки черепа лежали, все було у крові та мізках. Всі попадали на підлогу, ми пролежали десь до шостої години вечора, лежали на підлозі, всі в крові¹⁸³.

– Я власноруч прибирав з підлоги мізки і шматок потиличної частини черепа, показав адміністрації¹⁸⁴.

Очевидець, який перебував у цьому слідчому ізоляторі, згадує ще одне вбивство ув'язненого в цій установі:

– Один раз на моїх очах, а зі мною було ще чоловік 12 в'язнів, забили Дмитра Гуса із Ізмаїла. Його били тільки за те, що він був з бородою та розмовляв українською. Його просто забили. І робили це співробітники Херсонського СІЗО¹⁸⁵.

Голопристанська виправна колонія № 7, Херсонська область

Один з опитаних повідомив нам, що чув про вбивство засудженого в Голопристанській колонії № 7. Він згадує:

– Але через чотири дні до нас увірвалися люди в масках та перебили всіх в'язнів. Говірка в них була наша, місцева. Це була акція залякування, відібрали планшети, які дозволені нам по українському законодавству. Одного в'язня вбили (це нам сказали медпрацівники)... Після цього жаху деякі медичні працівники звільнилися¹⁸⁶.

Північна виправна колонія № 90, Херсонська область

Один з респондентів повідомив нам, що він був свідком подій, які можуть свідчити про вбивство в цій в'язниці:

– Так само я чув, що з ВК № 90 серед ночі росіяни викрали трьох засуджених, які були учасниками АТО. Прізвиш їхніх я не знаю. Ще знаю про одного засудженого, якого вбили...

Двоє хлопців вирішили втекти. Але в них не вийшло. Того дня я бачив із вікна, як тікав ЧПНУ [черговий помічник начальника установи] Юрійович. Потім за ним ще кілька співробітників.

¹⁸¹ Інтерв'ю з потерпілим V.

¹⁸² Інтерв'ю з потерпілим KL.

¹⁸³ Інтерв'ю з потерпілим KL.

¹⁸⁴ Інтерв'ю з потерпілим Y.

¹⁸⁵ Інтерв'ю з потерпілим K.

¹⁸⁶ Інтерв'ю з потерпілим EF.

Через деякий час я побачив, що несуть ноші. На них лежав чоловік без ознак життя. Було очевидно, що він мертвий. Наступного дня ми дізналися від інших ув'язнених, що сталося. Ці двоє зникли безслідно. Ще в нас [адміністрація] взяла зразки ДНК¹⁸⁷.

Маріупольський слідчий ізолятор, Донецька область

За інформацією з відкритих джерел, коли російські військові («кадиrovці»¹⁸⁸) захопили слідчий ізолятор у Маріуполі, вони закидали коридори в'язниці димовими шашками. Вони також почали стріляти в стелю з автоматів. Ув'язнених змусили залишатися в камерах. Один ув'язнений на прізвище «Стас Абхаз» хотів поговорити з солдатами, але, за повідомленнями, був застрелений¹⁸⁹.

II) НЕОФІЦІЙНІ МІСЦЯ НЕСВОБОДИ

Село Андріївка, Київська область

Інцидент стався 18 березня 2022 року. Російські солдати утримували двох 47-річних чоловіків, Володимира та Ігоря, в сараї протягом одного дня, а потім вбили їх. Сусід загиблих припустив, що мотивом затримання було те, що щось вибухнуло сильно і вони причепилися до них. Тіла були знайдені бійцями Макарівської територіальної оборони у сусідському сараї після звільнення села¹⁹⁰.

Свідок, який виявив трупи, показує місце, де їх знайшли.
Фото: Українська правда

¹⁸⁷ Інтерв'ю з потерпілим Р.

¹⁸⁸ Див. примітку 72.

¹⁸⁹ Російські військові захопили СІЗО в Маріуполі. У соцмережах повідомляють, що вони застрелили «смотрящего» за установою: <https://detective-info.com.ua/rosijski-vijskovi-zaxopili-sizo-v-mariupoli-u-soczmerezax-povidomlyayut-shho-voni-zastrelili-smotryashhego-za-ustanovoyu.html>

¹⁹⁰ «Село розвідників». Як Андріївка під Києвом пережила окупацію. Інтерв'ю Української Правди: <https://www.youtube.com/watch?v=ooj4hUyxXR4&t=21s>

Село Борова, Харківська область

Місцеві підказали, що в цьому місці можуть бути люди закатовані, бо тут були військові РФ. У глибокій ямі поліція виявила два трупи з ознаками насильницької смерті. Будуть проводитися експертизи та встановлюватися причини смерті. Між собою вони були скріплені кайданами. Люди, яких кидали до ями, не могли вибратися з неї самостійно, бо вона була глибокою. Один із загиблих видряпав в ямі своє ім'я¹⁹¹.

*Яма, де знайшли тіла загиблих.
Фото Харківської обласної прокуратури*

Село Піски-Радківський, Харківська область

У підвалі приватного будинку російські військові облаштували катівню. Місцеві жителі стверджують, що росіяни замучили військовополоненого до смерті і закопали його тіло біля катівні. Мешканці перепоховали тіло.

¹⁹¹ «Померли в ямі». У поліції розказали про скріплених кайданами, яких знайшли після деокупації Борівської громади. Інтерв'ю Суспільного: <https://suspilne.media/290930-pomerli-v-ami-u-policii-rozkazali-pro-skriplenih-kajdana-mi-akih-znajsli-pisla-deokupacii-borivskoi-gromadi/>

Ось що згадує місцевий житель Валерій:

— Вони прикидали його [тіло померлого] землею та й усе, так десь на пів метра. Закопали та написали „Рядовой ВСУ“. Ми його перепоховали потім нормально¹⁹².

Село Борова, Харківська область

У Боровій російські війська розташовувалися на базі відпочинку. Росіяни утримували колишніх українських військових зі зв'язаними руками та ногами, без води та їжі. Вони катували їх під час допитів. Після звільнення Борової в ямі знайшли три тіла зі слідами катувань¹⁹³.

Ось що згадує мати закатованого і вбитого Сергія Авдєєва, колишнього українського військовослужбовця, тіло якого було знайдено в ямі:

— Прийшли „ЛНРівці“¹⁹⁴ і забрали його. І все... більше не повернули. Він був порізаний, з ранами від ножових поранень. ... Пальці всі поламані в нього були, всі до одного, нам експерт вже тут на кладовищі сказав. І весь порізаний, поштриканий¹⁹⁵...

Українські правоохоронці встановили осіб та затримали чотирьох російських військовослужбовців, які катували людей у Боровій. Суд визнав їх винними у порушенні законів та звичаїв війни та призначив покарання у вигляді 11 років позбавлення волі¹⁹⁶.

¹⁹² «Чули, як люди кричали»: на Харківщині окупанти у приватному будинку влаштували катівню для українських військових. *Інтерв'ю Слідство Інфо*: <https://www.slidstvo.info/warnews/chuly-yak-lyudy-krychaly-na-harkivshhyni-okupanty-u-privatnomu-budynku-vlashtuvaly-kativnyu-dlya-ukrayinskykh-vijskovykh/>

¹⁹³ Окупанти влаштували катівню на базі відпочинку у Боровій: моторошні кадри з місця подій. *Інтерв'ю 24 Каналу*: https://24tv.ua/boroviy-harkivshhyni-znayshli-shhe-odnu-kativnyu-rosiyan-video_n2174221

¹⁹⁴ «Луганська народна республіка» («ЛНР») — невизнана «республіка» в окупованій частині Луганської області на сході України. «ЛНР» була створена озброєними сепаратистами, підтримуваними Росією, у 2014 році, і спочатку функціонувала як самопроголошена держава, доки не була незаконно анексована Росією у 2022 році.

¹⁹⁵ «У нього всі до одного пальці були зламані»: росіяни закатували колишнього військового на Харківщині. *Інтерв'ю Слідство Інфо*: <https://www.slidstvo.info/warnews/u-nogo-vsi-do-odnogo-palci-buly-zlamani-rosiyan-zakatuvaly-eksvijskovogo-na-harkivshhyni/>

¹⁹⁶ Росіян, які викрадали та катували людей у Боровій, засуджено на 11 років: <https://www.slk.kh.ua/oblast-online/borova/rosian-aki-vikradali-ta-katuvali-ludej-u-borovij-zasudzeno-na-11-rokiv.html>

Протягом звітного періоду було зафіксовано багато випадків обстрілів та пошкоджень приміщень місць несвободи. У цьому розділі ми висвітлюємо інциденти не лише на не-підконтрольних уряду України територіях, а й на підконтрольних, оскільки це дозволяє продемонструвати, як контекст війни безпосередньо вплинув на місця несвободи в Україні. Такі інциденти здебільшого склалися з артилерійських обстрілів виправних колоній, слідчих ізоляторів та соціальних установ. Обстріли призводили до руйнування місць несвободи, пошкодження інфраструктури, поранень, а іноді й загибелі персоналу установ виконання покарань, в'язнів, працівників соціальних установ та їхніх підопічних.

На наш офіційний запит до Міністерства юстиції України, Департамент з питань виконання кримінальних покарань надав нам список з 23 в'язниць на підконтрольній уряду України території, які були пошкоджені станом на 6 липня 2022 року:

1. Миколаївський слідчий ізолятор.
2. Снігурівська виправна колонія № 5.
3. Херсонський слідчий ізолятор.
4. Покровська виправна колонія № 17.
5. Холодногірська виправна колонія № 18.
6. Харківська виправна колонія № 43.
7. Харківський слідчий ізолятор.
8. Хролівський виправний центр № 140.
9. Олексіївська виправна колонія № 259.
10. Диканівська виправна колонія № 12.
11. Маріупольський слідчий ізолятор.
12. Приазовська виправна колонія № 107.
13. Оріхівська виправна колонія № 88.
14. Торецька виправна колонія № 2.
15. Селидівська виправна колонія № 82.
16. Маріупольський виправний центр № 138.
17. Бахмутська установа виконання покарань № 6.
18. Київський слідчий ізолятор.
19. Чернігівський слідчий ізолятор.
20. Новгород-Сіверська установа виконання покарань № 31.
21. Бучанська виправна колонія № 85.
22. Чернігівська виправна колонія № 44.
23. Черкаська виправна колонія № 62.

Внаслідок таких обстрілів було вбито 5 співробітників пенітенціарної системи, ще 5 співробітників отримали поранення, а один ув'язнений загинув¹⁹⁷. Однак ці цифри, схоже, відображають лише жертви у в'язницях на підконтрольній Україні території. У наданій Міністерством юстиції відповіді були відсутні інші жертви, про які загальновідомо. Наприклад, за повідомленнями, що-

¹⁹⁷ Відповідь Міністерства юстиції України від 13 лютого 2023 року.

найменше 53 осіб загинули внаслідок вибуху в Оленівській в'язниці, розташованій на непідконтрольній Україні території Донецької області.

Нижче наведено кілька прикладів з багатьох наявних випадків обстрілів місць несвободи.

Бахмутська установа виконання покарань № 6, Донецька область

01 листопада 2022 р. відбувся артобстріл державної установи. Виявлено влучання на територію установи, а саме в будинок клубу та адміністративну будівлю установи. Внаслідок чого було пошкоджено: дах клубу, одинадцять склопакетів в спортзалі та вісім склопакетів з внутрішньої сторони адміністративної будівлі. Серед співробітників установи постраждалих не було¹⁹⁸.

Ця установа також неодноразово потрапляла під обстріли, оскільки розташована в безпосередній близькості до зони активних бойових дій.

Оленівська виправна колонія, Донецька область

29 липня 2022 року понад 53 українських військовополонених загинули та щонайменше 75 були поранені під час обстрілу колонії в Оленівці. Колонія була розташована на підконтрольній Росії частині Донецької області.

Росія та Україна звинуватили одна одну в організації цього обстрілу. Генеральний штаб Збройних сил України заявив, що росіяни обстріляли колонію, щоб приховати тортури над полоненими і розстріли, які здійснили там¹⁹⁹, в той час як росіяни стверджували, що ракетний удар із реактивної системи залпового вогню HIMARS було завдано з української території²⁰⁰. Згідно з розслідуванням CNN, що ґрунтується на роботі судмедекспертів та військових експертів, російська версія подій з великою ймовірністю є фальсифікацією, оскільки імовірність того, що пошкодження було спричинено ракетою HIMARS, майже нульова²⁰¹.

3 серпня 2022 року Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш оголосив про своє рішення створити місію щодо встановлення фактів на вимогу Росії та України. Однак Росія відмовилася співпрацювати з ООН та Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, і місія зі встановлення фактів була розформована²⁰².

Оріхівська виправна колонія № 88, Запорізька область

Артилерійський обстріл тривав з 17:30 28 вересня 2022 року до 06:00 29 вересня 2022 року. На територію колонії влучило сім снарядів. За даними української влади, пошкоджень зазнала територія центральної алеї житлового масиву, тюремні промзони та котельня.

Черговий обстріл цього закладу тривав з 22:00 31 жовтня 2022 року до 03:00 01 листопада 2022 року. Перший снаряд влучив в адміністративну будівлю і пошкодив санвузол для персоналу установи. Другий снаряд влучив у складське приміщення.

¹⁹⁸ Інтерв'ю з потерпілим LM.

¹⁹⁹ Росіяни завдали удару по Оленівці, щоб приховати тортури і розстріли полонених Генерального штабу Збройних сил України: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/07/29/7360850/>

²⁰⁰ Росія заявляє, що Україна завдала удару по в'язниці в Донецькій області, в результаті якого загинуло 40 осіб: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-40-ukrainian-pows-killed-by-ukrainian-missile-strike-donetsk-prison-2022-07-29/>

²⁰¹ Росія стверджує, що Україна використовувала американську зброю для вбивства ув'язнених військовополонених. Докази свідчать про інше: <https://edition.cnn.com/interactive/2022/08/europe/olenivka-donetsk-prison-attack/>

²⁰² Масове вбивство в Оленівській в'язниці: https://en.wikipedia.org/wiki/Olenivka_prison_massacre#cite_note-prison-attack-2022-08-03-7

Приміщення Орхівської колонії № 88.
Фото: Національна поліція України

Покровська виправна колонія № 19, Харківська область

Ми взяли інтерв'ю у засудженого, який отримав поранення під час обстрілу цієї колонії. 19 березня 2022 року під час обстрілу колонії вибуховою хвилею відкинуло та поламало тазостегнову кістку, шийку стегна. Внаслідок цього він знаходиться на інвалідному візку. Потрібно робити операцію, а гроші на неї не виділяють. Його сім'я не має коштів на необхідну операцію, яка дозволить йому знову ходити²⁰³.

Оскільський психоневрологічний інтернат, Харківська область

Оскільський психоневрологічний інтернат для 400 осіб з психічними розладами було обстріляно у березні 2022 року. Внаслідок обстрілів відбулися руйнування на 2 та 3 поверхах п'ятиповерхової будівлі. Виникла пожежа в окремих приміщеннях. 73 підопічних раніше були переведені до іншої установи, водночас залишилися 330 осіб з інвалідністю, ліжкових хворих, які не можуть самостійно пересуватися та 30 осіб з числа персоналу.

Завдяки своєчасному переведенню усіх до підвального приміщення обстріл не призвів до летальних випадків. Через відсутність електропостачання підопічним готували їжу на вогнищах, було порушено право хворих людей на забезпечення базових потреб в їжі та питній воді відповідно до норм, люди опинилися в небезпечних для збереження життя обставинах без тепла і світла, в умовах жорсткої економії медикаментів²⁰⁴.

²⁰³ Російська військова агресія приносить горе і в'язням. Інтерв'ю громадської організації «Захист в'язнів України»: <https://www.facebook.com/watch/?v=435835958483236>

²⁰⁴ Інтерв'ю з потерпілим МН.

У вересні 2022 року село Оскіл було звільнено:

– В Комунальній установі Оскільський психоневрологічний інтернат не залишилося жодного куточку без відбитків „руського миру“. Замість сучасної установи, де комфортно перебували люди з інвалідністю, зараз пусті споруди з наслідками перебування російської орди. Понівечені будівлі, величезні купи сміття, п'яти метрові воронки від авіабомб... Установа все ще залишається без електрики, води, газу, тепла²⁰⁵...

*Персонал перед будівлею Оскільського психоневрологічного інтернату, Харківська область.
Фото Оскільського ПНІ*

Психоневрологічний інтернат, с. Стрільча, Харківський район

17 вересня 2022 року під час спроби евакуації пацієнтів установи загинули четверо лікарів, двоє пацієнтів отримали поранення. За заявою голови Харківської обласної адміністрації Олега Синегубова:

²⁰⁵ Прес-реліз Оскільського інтернату, опублікований 31 жовтня 2022 року: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1278703346257036&id=100023521490943

– У селі Стрілеча, Харківського району, медики намагалися здійснити евакуацію пацієнтів психіатричної лікарні. Медичні працівники навіть під обстрілами, ризикуючи життями, намагалися врятувати хворих. Вдалося евакуювати 30 пацієнтів, всього ж у закладі [перебувало] – більше 600²⁰⁶.

*Автомобіль, в якому були вбиті лікарі.
Фото Харківської обласної прокуратури*

Геріатричний пансіонат у Кременінній (Луганська область)

За словами голови Луганської обласної адміністрації Сергія Гайдая, в результаті танкового обстрілу геріатричної лікарні в Кременінній загинуло 56 осіб:

– 11 березня російські окупанти з танка обстріляли будинок для людей похилого віку у Кременінній. Цинічно та навмисно. Просто підігнали танк, поставили навпроти будинку і почали стріляти. Ті, хто доживали свій вік у будинку – 56 людей – загинули на місці. Тих, хто вижив, а це 15 людей, окупанти викрали та вивезли на окуповану територію у Сватове [районний центр на півночі Луганщини] до [іншого] обласного геріатричного інтернату²⁰⁷.

Інші соціальні заклади, Сумська область

Повідомляється про пошкодження ще 4 соціальних закладів у Сумській області: Охтирський будинок-інтернат, Атинський психоневрологічний інтернат, Сумський геріатричний пансіонат та Білопільський дитячий будинок-інтернат²⁰⁸.

²⁰⁶ Телеграм Канал: <https://t.me/synegubov/4267>

²⁰⁷ У будинку для літніх людей у Кременінній загинули 56 людей: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kremenina-rozstril-budynku-dlya-litnih-lyudej-gajdaj/31761905.html>

²⁰⁸ Прес-реліз Департаменту соціального захисту населення, опублікований 29 червня 2022 року: <http://soczahyst.sm.gov.ua/index.php/uk/3051-pro-funktsionuvannya-internatnikh-ustanov-pid-chas-shirokomasshtabnoji-vijskovoji-agresiji-rosijskoji-federatsiji-proti-ukrajini-ta-pidgotovku-ustanov-sotsialnogo-zakhistu-naselennya-do-roboti-v-osinno-zimovij-period-2022-2023-rokivv>

Інформаційне видання

Вадим Олександрович ЧОВГАН,
Михайло Васильович РОМАНОВ,
Василь Іванович МЕЛЬНИЧУК

**«ДЕВ'ЯТЬ КІЛ ПЕКЛА»:
МІСЦЯ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ.
Березень 2022 – Грудень 2022**

**Данський інститут проти катувань «DIGNITY»
СЕРІЯ ПУБЛІКАЦІЙ ПРО КАТУВАННЯ ТА ОРГАНІЗОВАНЕ НАСИЛЬСТВО № 42**

Переклад з англійської

Фото: Dumka.media, Тарас Ібрагімов/Суспільне, Сергій Болвінов/Суспільне,
Олександр Хоменко/Громадське, Херсонський відділ поліції, Суспільне Чернігів,
Медійна ініціатива за права людини, Українська правда, Харківська обласна прокуратура,
Національна поліція України, Оскільський ПНІ.

Відповідальний за випуск *М. В. Романов*
Комп'ютерна верстка: *О. А. Мірошніченко*

Підписано до друку 20.06.2023
Формат 60 × 84 ¹/₈. Папір крейдований.
Умов. друк. арк. 8,83. Гарнітура Roboto
Наклад – 105 прим. Зам. № ПЛ-05/23

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
khp.org та library.khp.org

DIGNITY – Danish Institute Against Torture
Bryggervangen 55
2100 Copenhagen O
<https://www.dignity.dk>

Друк: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ»
61002, Харків, вул. Дарвіна, 7, кв. 35
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 4783 від 23.10.2014 р.
ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com
publisher@khp.org

З 1982 року DIGNITY – Данський інститут проти катувань працює у сфері запобігання катуванням та реабілітації жертв катувань. За цей час ми накопичили цінний досвід разом з партнерами у сфері охорони здоров'я, прав людини та допомоги в цілях розвитку по всьому світу.

Місія «DIGNITY» – бути провідною глобальною організацією у сфері науково обґрунтованого запобігання катуванням і насильству та реабілітації жертв катувань і насильства. Ми прагнемо зробити наші знання та дослідження доступними для наших партнерів, зацікавлених сторін та широкої громадськості. З цією метою «DIGNITY» готує та публікує Серію публікацій DIGNITY про катування та організоване насильство. Публікації цієї серії доступні безкоштовно. Результати, трактування та висновки, викладені в цій серії публікацій, не обов'язково відображають погляди «DIGNITY».

«DIGNITY» – Данський інститут проти катувань, Данія
www.dignity.dk